

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Pracoviště oboru orální historie – soudobé dějiny

Bc. Dana Kolářová

Proměny Zahradního Města - Záběhlic oči starousedlíků

Diplomová práce

Vedoucí práce: **Prof. PaedDr. Mgr. Miroslav Vaněk, Ph.D.**

Praha 2014

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 10. 12. 2013

Bc. Dana Kolářová

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu mé práce panu profesoru Miroslavu Vaňkovi za vstřícný přístup, podporu a trpělivost. Velký dík patří také všem, kteří mi poskytli rozhovory a další materiály z rodinných archivů. Bez jejich ochoty a času, který mi věnovali, by tato práce nemohla nikdy vzniknout.

Obsah práce

Abstrakt.....	6
Úvod	7
1 Obecné představení oblasti.....	8
1.1 Historický vývoj.....	8
1.2 Současnost.....	10
2 Velká Praha	11
2.1 Vývoj Velké Prahy	11
2.2 Záběhllice - místní příslušnost.....	13
2.3 Zahradní město jako urbanistický koncept.....	14
2.4 Zahradní Město.....	16
2.4.1 Zahradní M(m)ěsto v Záběhlicích.....	18
3 Orální historie v teorii a praxi.....	19
3.1 Co je to orální historie.....	19
3.2 Orální historie a paměť ve výzkumu soudobých dějin.....	20
3.3 Příprava a plánování projektu	22
3.3.1 Vlastní reflexe.....	23
3.4 Příprava rozhovorů.....	25
3.4.1 Vlastní reflexe	26
3.5 Narátoři – hledání, výběr a oslovení.....	29
3.5.1 Vlastní reflexe.....	31
3.6 Realizace rozhovorů.....	33
3.6.1 Vlastní reflexe.....	35
4 Představení narátorů.....	41
5 Záběhllice očima místních obyvatel	47
5.1 Venkov ve městě – město na venkově.....	48
5.2 Čas dětských her	51
5.3 Původní zástavba.....	55
5.4 Společenský život.....	59
5.5 Sportem ku zdraví	62
5.6 Zahradní Město : Záběhllice	65
5.7 Výstavba	68
5.8 Současnost.....	72
6 Závěr.....	75

7 Použitá literatura a internetové zdroje.....	76
8 Přílohy.....	79
8.1 Text oslovovacího dopisu.....	79
8.2 Text smlouvy o poskytnutí rozhovoru.....	80
8.3 CD s audiozáznamem rozhovorů ve formátu mp3.....	81
9 Obrazová příloha.....	82

Abstrakt

Tématem diplomové práce je pohled starousedlíků na vývoj Zahradního Města a tzv. starých Záběhlic a jejich zkušenost s proměnou této oblasti. Práce využívá metody orální historie, analyzuje a interpretuje rozhovory s lidmi, kteří se zde narodili nebo v této oblasti prožili většinu aktivního života. Na tomto základě pak ukazuje změny, kterými oblast Zahradního Města a tzv. starých Záběhlic prošla především v průběhu posledních přibližně padesáti let, a v zásadě prochází dodnes. Ukazuje přerod periferie v širší centrum hlavního města Prahy, které dnes čelí typickým civilizačním problémům současnosti. Zahradní Město je jeho obyvateli vnímáno jako samostatný celek, nicméně katastrofálně se jedná „pouze“ o část pražské čtvrti Záběhlice. Vzájemný vztah obyvatel Zahradního Města a starých Záběhlic je dalším tématem, kterého se tato diplomová práce dotýká, pokouší se jej zmapovat a ukázat možné faktory, které tento vztah formují. Součástí práce je také historický úvod, který přináší základní informace o vývoji Záběhlic, popisuje formování a správní členění Velké Prahy, v metodické části je pak prostor věnován popisu plánování, přípravy a realizace samotného projektu, kde jsou ukázány jednotlivé postupy a také problémy, které se v průběhu práce objevily.

Abstract

The topic of this thesis is the way native inhabitants look at the changes of Zahradní Město and the old part of Záběhlice. It also describes its inhabitants' experience of these changes. The thesis employs the methodological approach of oral history, analyzing and interpreting interviews with people who were born or have spent the majority of their active life in that particular area. As a result, what comes to light is how much Zahradní Město and the old part of Záběhlice have changed over the last fifty years and, in a certain way, is changing still. It shows the evolution of a distant suburb as it came to be a part of the wider city centre of Prague, which faces typical urbanisation problems now. According to its inhabitants, Zahradní Město is best considered an independent part of Prague, even though it is officially „just“ a part of Záběhlice. The mutual relationship of the inhabitants of Zahradní Město and the old part of Záběhlice is another topic of this thesis, as it tries to describe this relationship and find possible factors that have formed it. The thesis starts with an historical overview, following the way Prague was formed and divided regarding municipal administration. It then moves on to methodology, which describes the process of planning and the realization of the project itself, describing individual steps and also problems that came up during the project work.

Klíčová slova:

Zahradní Město, Záběhlice, venkov, Sokol, pouť, baráčníci, paneláky, doprava, rybník, Botič

Keywords:

Zahradní Město, Záběhlice, countryside, Sokol, fair, „baráčníci“, blocks of flats, traffic, pond, Botič

Úvod

Projekt, který by se za použití metody orální historie věnoval oblasti Zahradního Města a starých Záběhlic, jsem ve velmi teoretické rovině plánovala ještě dávno před tím, než jsem začala uvažovat o tématu mé diplomové práce. Z této oblasti pochází moje maminka a také já sama jsem na Zahradním Městě vyrostla. Toto místo mi bylo vždy blízké a jsem velmi ráda, že jsem se jej rozhodla zpracovat již nyní.

Práci jsem rozdělila do tří hlavních bloků. První část se věnuje historickému vývoji Záběhlic, ze kterých se později pomyslně vydělilo Zahradní Město, zmiňuji také, pro mě do té doby neznámou, urbanistickou vizi tzv. zahradních měst Ebenezera Howarda.

Poměrně velkou část práce věnuji reflexi z praxe. Možná někdy na úkor teoretické části jako takové, osobně ale považuji zkušenost z práce na projektu za zajímavý doklad o postupech, okolnostech a také možných úskalích, která orálněhistorický výzkum představuje.

Třetí část mé práce je pak interpretací rozhovorů, které jsem za rok práce nasbírala. Snažím se zde zachytit dobovou atmosféru a postupný přerod periferie v širší centrum hlavního města Prahy a především pocity lidí, kteří tuto proměnu prožili a vlastně stále prožívají.

Okolnosti a důvody této přeměny jsou předvídatelné. Rozvoj hlavního města a s ním související panelová výstavba zanechaly stopy na mnoha místech Prahy. Nebylo by zcela objektivní tvrdit, že právě v Záběhlicích jsou tyto stopy zřetelnější než kdekoli jinde. Přesto ten pocit, pocit domorodce, mám. Interpretační fáze byla proto poměrně obtížná, neustále kontrolovat samu sebe, abych nesklouzla k subjektivním či emotivně podbarveným tvrzením.

Již v úvodu jsem si vytyčila jako oblast zájmu Zahradní Město a starou část Záběhlic v okolí Záběhlické ulice, Hamerského rybníka, zámku, Horních a Dolních Chaloupek až k Práčské ulici. Proto také používám v práci tam, kde se hovoří výlučně o jedné nebo druhé části zkoumané lokality označení „staré Záběhlice“ a „Zahradní Město“, v místech, která se věnují celku, používám označení „Záběhlice“. Záměrně jsem se nechtěla pouštět do okolních přilehlých kolonií, jako je např. Trnkov nebo Slatiny, jednak proto, aby se téma příliš netříštilo, tak také z toho důvodu, že zejména Slatiny by si zasloužily samostatnou práci. Slatiny, jak se pak následně v průběhu rozhovorů potvrdilo, jsou opravdu velmi zajímavým tématem, ke kterému bych se do budoucna možná ráda vrátila.

1 Obecné představení oblasti

1.1 Historický vývoj

Jak dokládají rozsáhlé archeologické nálezy z mladší doby bronzové, Záběhllice patří k jednomu z nejdéle obývaných míst v Praze.¹ První písemné zmínky o Záběhlicích pocházejí ze zakládací listiny vyšehradské kapituly, která, ač dnes potvrzený plagiát², zmiňuje k roku 1088 mezi majetkem kapituly poplužní dvůr v Záběhlicích. Záběhllice jako takové však byly majetkově rozděleny mezi více vlastníků, majetek vyšehradské kapituly byl opětovně potvrzen králem Přemyslem Otakarem I. v roce 1222. Mezi další vlastníky majetku v Záběhlicích patřil v té době i klášter sv. Jiří na Pražském hradě, pražští měšťané a samozřejmě také král. Právě v místech, která byla v královském držení, vyrostl ve 12. století románský kostel Narození Panny Marie.³

Kostel byl od pol. 14. století veden jako farní, v reakci na husitské hnutí se stal kostelem nekatolickým. Zřejmě i to pak přispělo k tomu, že po bitvě na Bílé hoře byly Záběhllice přifařeny k nedaleké Hostivaři, čímž záběhlický kostelík o svoji farnost přišel.⁴ V této době byla k Záběhlicím připojena také menší osada Práče.

Další zmínky o Záběhlicích pocházejí ze 14. století, kdy zde prameny uvádějí dvě tvrze. První z nich, v místech dnešního Záběhlického zámku, byla v majetku litomyšlského biskupa, druhá pak v majetku krále Václava IV.⁵ Tato vodní tvrz stála zřejmě v místech dnešního ostrova na Hamerském rybníku a král ji podle dochovaných pramenů na začátku 15. století navštěvoval. Tvrz byla roku 1420 dobyta a rozbořena Pražany.⁶ Pražané tehdy zabrali majetky církevní i královské, z pohledu majetkových vztahů bylo husitské a pohusitské období v Záběhlicích velmi rušné. Docházelo k častým změnám vlastníků, mezi než patřili např. Mikuláš Zajíc z Házmburka v 15. století, Bezdržičtí z Kolovrat nebo v 16. století Apolena Šternberková z Valdštejna. Té se však v Záběhlicích příliš nedařilo, proto byla zanedlouho nucena Záběhllice prodat.⁷ Majitelem se následně stal rod

¹ KOCOUREK, Jaroslav. *Český atlas: Praha*. 1. vyd. Praha: Freytag, 2006. ISBN 978-807-3162-092, s. 114.

² Tamtéž.

³ VÝRUT, Karel. *Kapitoly z pražské historie*. První vydání. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2001. ISBN 808-65-59-017, s. 95.

⁴ PELZBAUEROVÁ, Věra. *Dějiny částí Prahy jako dějiny farních obvodů*. Vydání první. Praha: Volvox Globator, 2008. ISBN 978-80-7207-676-5, s. 413.

⁵ VÝRUT, Karel. *Kapitoly z pražské historie*. První vydání. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2001. ISBN 808-65-59-017, s. 95.

⁶ BRONCOVÁ, Dagmar et al. *Praha 10 křížem krážem*. Vyd. 1. Praha: Milpo media, 2006. ISBN 80-870-4004-X, s. 13.

⁷ VÝRUT, Karel. *Kapitoly z pražské historie*. První vydání. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2001. ISBN 808-65-59-017, s. 97.

Lažanských. Od Karla Maximiliána Lažanského pak v roce 1663 koupil panství vládnoucí vévoda saský a vestfálský Julius Jindřich, který nechal místní tvrz přestavět na venkovské sídlo.⁸

Majitelé se střídali i v dalších obdobích, za zmínku jistě stojí rodina boleslavského hejtmána Mikuláše Bzenského z Porubě, která držela panství na začátku 18. století. Dcera pana Mikuláše Anna Veronika byla babičkou jednoho z nejslavnějších rakouských polních maršálů Jana Josefa Václava Radeckého. „Málokdo dnes ví, že Václav Leopold Radecký, dědek slavného polního maršála, vysedával v záběhlické Čertově krčmě, později zvané U Štupartů.“⁹

Koncem 18. století dochází k průmyslovému rozvoji Záběhlic, v roce 1770 jsou zde založeny měděné hamry. Podle josefínského katastru z roku 1788 bylo v té době v Záběhlicích 55 domů, z toho 20 představovaly selské dvory. Byl zde mlýn, kovárna, pivovar, několik řemeslníků, ale také obecní pastouška.¹⁰

V 19. století byly Záběhlice v majetku hraběnky Marie Anny Thunové, v roce 1813 se stal majitelem svobodný pán Jakub Wimmer. Ten připojil k Záběhlicím osadu Roztyly. Krátce byl majitelem Záběhlic také rektor Univerzity Karlovy Jan Nepomuk Kaňka, v polovině 19. století pak ministr a moravský místodržitel Karel Korb, rytíř z Weidenheimu. Korbové nechali v té době již klasicistní zámek zrekonstruovat a po požáru v roce 1885 jej přestavěli v novorenesančním stylu.¹¹ Korbové pak Záběhlice prodali na konci 19. století Františku Černému, díky němuž byl zrekonstruován a veřejnosti zpřístupněn anglický park u zámku.¹²

Záběhlice se nadále rozrůstaly, na přelomu 19. a 20. století zde žilo asi 2000 obyvatel. Přes strojírenskou a cihlářskou tradici se v té době jednalo především o zemědělskou a zelinářskou oblast, dokonce s několika hektary vinic. Hospodařili tu významní velkostatkáři té doby, především Jaroslav Švehla, jehož vnuk Antonín se později stal předsedou agrární strany, ministrem vnitra a v letech 1922 až 1926 také předsedou vlády Československé republiky. Mezi další místní statkáře patřil majitel zámku Václav Černý, Karel Růžička nebo práčský Jaroslav Kubeš.¹³

⁸ PELZBAUEROVÁ, Věra. *Dějiny částí Prahy jako dějiny farních obvodů*. Vydání první. Praha: Volvox Globator, 2008. ISBN 978-80-7207-676-5, s. 411.

⁹ VÝRUT, Karel. *Kapitoly z pražské historie*. První vydání. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2001. ISBN 808-65-59-017, s. 98.

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ Tamtéž, s. 102.

¹² Tamtéž, s. 99.

¹³ Tamtéž.

V roce 1912 byla v Záběhlicích spuštěna vůbec první pražská parostrojní prádelna a chemická čistírna, venkovský ráz si ale oblast udržela i po připojení k hlavnímu městu Praze v roce 1922.¹⁴ V té době čítaly Záběhlice celkem 2765 obyvatel, počet, který byl na dlouho dobu relativně stabilní. „Překotné výstavby, k níž docházelo v pražském okolí v prvních letech po vzniku Velké Prahy, byla obec ušetřena. Ani počet obyvatel se až do období dokončování bytové výstavby na Zahradním Městě výrazně nezvyšoval.“¹⁵

Po připojení k Velké Praze v roce 1922 se území dlouhá léta nijak zásadně nerozvíjelo. V esovitém zakřivení záběhlického údolí podél Botiče postupně vyrostla kolonie malých domků určených zprvu pro zemědělské dělníky - Horní a Dolní Chaloupky, na vrchu zvaném Homole začala ve 30. letech vyrůstat vilková čtvrť Zahradní Město.¹⁶

Na Zahradním Městě se objevovaly nové domy jen pomalu, v 50. letech přibýly k převážně řadovým domkům činžovní domy tzv. dvouletky. V 60. letech pak dochází k významnějšímu urbanistickému rozvoji oblasti, která tak začíná pomalu ztrácet svůj venkovský ráz. Rozvíjející se panelová výstavba s sebou přinesla zásadní proměnu prostředí, objevují se nákupní centra a další prvky tzv. moderního způsobu života, školy, poliklinika, ubytovna atd.¹⁷

1.2 Současnost

Dnešní Záběhlice spadají katastrálně na území dvou pražských obvodů, Prahy 10 a Prahy 4. Celková rozloha tohoto území činí 568 ha, z nichž 64% procent leží na území Prahy 10, historicky připojená čtvrť Spořilov již zasahuje do obvodu Prahy 4.¹⁸ Vlivem výstavby a celkového rozvoje této oblasti zde docházelo k výraznému nárůstu počtu obyvatel. Zatímco v roce 1922 žilo v Záběhlicích asi dva a půl tisíce lidí, v souvislosti s výstavbou vilkové čtvrti Zahradní Město ve 30. a díky stavebnímu boomeru v 60. letech 20. století se tento počet skokově zvyšoval. Dnes žije v Záběhlicích okolo 35 tisíc obyvatel.¹⁹

¹⁴ KOCOUREK, Jaroslav. *Český atlas: Praha*. 1. vyd. Praha: Freytag, 2006. ISBN 978-807-3162-092, s. 114.

¹⁵ VÝRUT, Karel. *Kapitoly z pražské historie*. První vydání. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2001. ISBN 808-65-59-017, s. 99.

¹⁶ RAIS, Karel Václav a Antonín TUREK. *Politický a školní okres vinohradský a paměti i rozvoj národních jeho škol: Soudní okresy: král.-vinohradský, žižkovský a jilovský*. Praha: vl.n., 1898. Dostupné z: <http://kramerius.mlp.cz/kramerius/handle/ABG001/90545>

¹⁷ BRONCOVÁ, Dagmar et al. *Praha 10 křížem kráčem*. Vyd. 1. Praha: Milpo media, 2006. ISBN 80-870-4004-X, s. 71 – 75., dále např. VÝRUT, Karel. *Kapitoly z pražské historie*. První vydání. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2001. ISBN 808-65-59-017, s. 94.

¹⁸ VÝRUT, Karel. *Kapitoly z pražské historie*. První vydání. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2001. ISBN 808-65-59-017, s. 94.

¹⁹ Obyvatelstvo a rozloha katastrálních území Prahy 2001-2012. In: [Http://www.czso.cz](http://www.czso.cz) [online]. 2013 [cit. 2013-06-11]. Dostupné z: http://www.czso.cz/xa/redakce.nsf/i/mesta_a_obce

2 Velká Praha

2.1 Vývoj Velké Prahy

První plány na vytvoření tzv. Velké Prahy spadají již do období 80. let 19. století, ke konečné realizaci ale vedla dlouhá a poměrně obtížná cesta. Vzájemné propojení Prahy a přilehlých obcí však již v té době existovalo, především v oblasti ekonomické či sociální. „Praha sloužila předměstským obcím jako zdravotnické, dopravní, školské, finanční, justiční atd. zázemí, do něhož nadto předměstí nemusela investovat.“²⁰ Předměstí na druhé straně poskytovala ubytovací kapacity pracujícím v Praze, jejichž počet se neustále zvyšoval.

Potřeba zefektivnění investic do komunální oblasti a také snaha přinést na periferii civilizační vymoženosti, které tehdejší doba skýtala, byly impulsem pro plány vytvoření tzv. Velké Prahy.²¹

První zmínky o plánech na rozšíření území Prahy se objevily v roce 1871 ve Statistikách královského hlavního města Prahy, které vytvořila městská statistická komise. Další požadavky formulované Spolkem architektů a inženýrů v království Českém o dva roky později však také v žádné konkrétní kroky nevyústily. Mezi důvody je možné hledat obecně nedobrou ekonomickou situaci konce 19. století, která v letech 1873 – 1879 vyústila až ve stavební a finanční krizi. Jediným zásadním počinem té doby bylo tedy bourání hradeb a následná zástavba takto získaných pozemků.²²

Snaha o rozšíření Prahy ovšem existovala dál, v průběhu 80. let 19. století však plány na připojení Královských Vinohrad, Karlína, Smíchova a Žižkova ztroskotaly z důvodů nevyřešené otázky činžovní daně, která by na nově připojených územích rapidně vzrostla. Dalším diskutovaným problémem byl tzv. akcíz, tedy čára potravinové daně, kterou mělo město Praha povolením vlády z roku 1878 v pronájmu.²³

Zatímco čtyři velká předměstí, Královské Vinohrady, Žižkov, Karlín a Smíchov myšlenku připojení k Praze odmítaly, postupně se objevovaly žádosti menších obcí o začlenění do pražského teritoria, např. Libeň, Střešovice, Košíře. Politickým působením

²⁰ PEŠEK, Jiří. *Od aglomerace k velkoměstu: Praha a středoevropské metropole, 1850-1920*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 1999, 319 p. ISBN 80-861-9709-3, s. 10.

²¹ Tamtéž.

²² LEDVINKA, Václav a Jiří PEŠEK. *Praha*. Praha: Lidové noviny, 2000, 819 s., [32] s. obr. příl. Dějiny českých měst. ISBN 80-710-6320-7, s. 483-484.

²³ PEŠEK, Jiří. *Od aglomerace k velkoměstu: Praha a středoevropské metropole, 1850-1920*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 1999, 319 p. ISBN 80-861-9709-3, s. 148-150.

poslanců českého zemského sněmu se podařilo zapojit do otázky rozšiřování Prahy zemský výbor, který v roce 1899 vyzval Prahu k přednesení návrhu na připojení obcí v osmikilometrovém okruhu od Staroměstské radnice. Další jednání ale opět narážela na odpor čtyř hlavních předměstí, jejichž obava ze ztráty autonomie obcí a často také čistě mocenské zájmy jejich představitelů nepřevážily nad dobrými příklady z již připojených obcí, které zaznamenaly po připojení k Praze průmyslový i komunální rozvoj, např. Holešovice – Bubny či již zmiňovaná Libeň.²⁴

Postupně se však neústupnost čtyř hlavních předměstí vytrácela, první vstoupil v roce 1903 do jednání o připojení k Praze Smíchov, již bez větších požadavků či podmínek. Pro Prahu znamenalo postupné rozšiřování sice na jedné straně finanční zátěž v podobě často podmiňovaných investic ze strany připojených obcí a převzetí jejich dluhů, v případě Smíchova více než 16 mil. korun, na druhé straně si však Praha otevírala možnost jednání s dalšími obcemi, nyní přímo sousedícími s pražským územím.²⁵

Projekt Velké Prahy byl oživen těsně po skončení 1. světové války. 5. listopadu 1918 se objevily první hlasy po vytvoření „Velké slovanské Prahy“.²⁶ Poměrně zarážející se může zdát skutečnost, že hlavními propagátory vytvoření Velké Prahy byli představitelé Královských Vinohrad, Karlína, Smíchova a Žižkova, tedy z velké části dosavadní odpůrci plánů na slučování s Prahou. Je třeba si však uvědomit, že válečná zkušenost ukázala potřebu centrální správy, a to především v oblasti zdravotnictví či energetiky. Představitelé předměstí ovšem přišli s vlastním vysvětlením nové situace. Podle jejich tvrzení bylo dlouholeté úsilí a snaha o připojení zablokováno Vídní, která se obávala síly a moci Velké Prahy. Tato verze se pak stala na dlouhá léta oficiální a často citovanou u nás i v zahraničí.²⁷

Přes původní záměr navázat na předválečné plány se v roce 1918 přistoupilo k novému řešení, tzv. „shora“. Připojeny měly být všechny obce i bez předchozích jednání, pokud to bude v zájmu hlavního města. Důvody pro připojení vycházely z těch předválečných, objevila se však také snaha zamezit nepořádku a přelidněným aglomeracím, kam by vliv Prahy nedosáhl. Proto měl být kolem Prahy vytvořen ještě pás „v němž zásadní otázky, zejména organizace města, stavební, kanalizační, finanční,

²⁴ LEDVINKA, Václav a Jiří PEŠEK. *Praha*. Praha: Lidové noviny, 2000, 819 s., [32] s. obr. příl. Dějiny českých měst. ISBN 80-710-6320-7, s. 533-534.

²⁵ Tamtéž, s. 535.

²⁶ Tamtéž, s. 562.

²⁷ Tamtéž.

zdravotnictví, sociální péče a úřednická otázka měly by býti vedeny dle jednotných zásad ve všech obcích“.²⁸

Do následných jednání se výrazně zapojil tehdejší ministr vnitra a předseda agrární strany Antonín Švehla, který s ohledem na své politické zájmy chtěl omezit autonomii Prahy ve prospěch ministerstva vnitra a financí. Zákon o sloučení obcí sousedních s Prahou č. 114/1920 Sb., platný od 1. ledna 1922, byl do určité míry kompromisem oproti Švehlovým původním návrhům, přesto však znamenal výrazný zásah do autonomie Prahy.²⁹

Rozvoj Prahy po urbanistické stránce byl úkolem pro Státní regulační komisi, vytvořenou v roce 1920. Jejím úkolem bylo zajistit jednotu stavebního rozvoje s ohledem na zdravotní a umělecká hlediska, architekti a technici pracovali také na dopravních plánech a celkovém urbanistickém pojetí města. Komise pomocí soutěží vybízela architekty k přípravě studií a plánů na řešení jednotlivých částí, často však musela plány architektů zpětně omezovat, především z důvodu až příliš megalomanských či fantaskních návrhů. Díky práci komise začalo na přelomu 20. a 30. let 20. století vyrůstat v Praze několik vilkových sídlišť, mezi jinými také Zahradní Město v Záběhlicích.³⁰

Praha se měnila nejen po urbanistické stránce, s připojením nových obcí v roce 1922 došlo také k vytvoření nového vnitřního uspořádání hlavního města. K dosavadním osmi pražským čtvrtím přibýlo 38 nových obcí, Velká Praha proto byla v roce 1922 rozdělena na celkem 19 městských částí, označených římskými číslicemi.³¹

2.2 Záběhllice - místní příslušnost

Po vzniku Velké Prahy v roce 1922 byly Záběhllice spolu s Vršoviciemi, Hostivaří a Strašnicemi spojeny do městské části Praha XIII. Dělení na městské části v té době vycházelo z katastrálních území, ze kterých se v podstatě vychází i dnes. V roce 1923 došlo k rozdělení Prahy na 13 správních obvodů, kdy z Prahy I až VI se stal správní obvod Praha 1, další části pak až do roku 1947 nadále kopírovaly katastrální území jednotlivých částí města.³²

²⁸ LEDVINKA, Václav a Jiří PEŠEK. *Praha*. Praha: Lidové noviny, 2000, 819 s., [32] s. obr. příl. Dějiny českých měst. ISBN 80-710-6320-7, s. 563.

²⁹ PEŠEK, Jiří. *Od aglomerace k velkoměstu: Praha a středoevropské metropole, 1850-1920*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 1999, 319 p. ISBN 80-861-9709-3, s. 196-203.

³⁰ LEDVINKA, Václav a Jiří PEŠEK. *Praha*. Praha: Lidové noviny, 2000, 819 s., [32] s. obr. příl. Dějiny českých měst. ISBN 80-710-6320-7, s. 558-587.

³¹ Historie vnitřního uspořádání hlavního města Prahy. In: *www.czso.cz* [online]. 2013 [cit. 2013-06-22]. Dostupné z: http://www.czso.cz/xa/redakce.nsf/i/historie_vnitriho_usporadani_hlavniho_mesta_prahy

³² Tamtéž.

Po úpravách správních obvodů v roce 1947 se v některých případech přestala shodovat katastrální území s dělením správním. Z Prahy XIII, která představovala v té době správní obvod Praha 7, byla vyňata Hostivař, Strašnice a také část Záběhlic známá jako Zahradní Město. Byla tak vytvořena nová městská část Praha XX, resp. správní obvod Praha 14.

Toto správní dělení platilo jen krátce, již v roce 1949 byla Praha rozčleněna na šestnáct správních obvodů, přičemž tradiční dělení na městské části značené římskými číslicemi bylo zrušeno. Zcela opomíjena zůstala katastrální území, „z 46 katastrálních území jich bylo patnáct rozděleno mezi dva nebo tři správní obvody.“³³

Od roku 1960, kdy došlo k dalším změnám v pražském uspořádání, byly Záběhlice a s nimi i Zahradní Město součástí nově vzniklé městské části Praha 10, kam s výjimkou Spořilova spadají dodnes.³⁴

Je tedy patrné, že uspořádání Prahy procházelo změnami a dílčími úpravami, které v mnoha případech mohly lehce způsobit zmatek v otázkách místní příslušnosti. Právě to může být důvodem, proč je někdy Zahradní Město považováno za samostatný celek, přestože je součástí katastrálního území obce Záběhlice. Především vyjmutí Zahradního Města z Prahy XIII v roce 1947 a dočasné správní oddělení od Záběhlic mohlo být impulsem, který rozdělil Zahradní Město a Záběhlice v myslích mnoha obyvatel této oblasti.

2.3 Zahradní město jako urbanistický koncept

Praha po svém rozšíření ve 20. letech 20. století čelila mnoha problémům a výzvám. S přibývajícím nabídkou pracovních míst přicházelo do Prahy stále více obyvatel, jejichž počet postupně začal přerůstat možnosti Prahy v oblasti dopravy či ubytovacích kapacit. Praha byla zároveň hlavním městem nově vzniklé republiky, a bylo tedy třeba připravit její rozvojový plán tak, aby v této roli důstojně obstála.³⁵

Vytvoření plánu řešení dopravy a zástavby, který by zajistil rozvoj a přerod Prahy v moderní velkoměsto, byl po roce 1920 hlavním úkolem již zmiňované Státní regulační komise. Tato na městu nezávislá instituce se skládala z techniků, architektů a často velmi

³³ Historie vnitřního uspořádání hlavního města Prahy. In: *Www.czso.cz* [online]. 2013 [cit. 2013-06-22]. Dostupné z: http://www.czso.cz/xa/redakce.nsf/i/historie_vnitriho_usporadani_hlavniho_mesta_prahy

³⁴ Seznámení s městskou částí Praha 10. In: *Www.praha10.cz* [online]. 2013 [cit. 2013-06-22]. Dostupné z: <http://www.praha10.cz/mestska-cast/o-praze-10/seznameni-s-mestskou-casti.aspx>

³⁵ LEHMANN, Marek. Zahradní města: Téměř zapomenutá utopie nebo vize pro budoucnost?. In: *Www.archinet.cz* [online]. 2002 [cit. 2013-06-29]. Dostupné z: <http://www.archinet.cz/index.php?mode=article&art=10641&sec=10019>

mladých projektantů, kteří se nebáli přinášet nová a neotřelá řešení. Komise pracovala v letech 1923 až 1939 pod vedením Eustacha Mölzera, modernisty a mj. také ředitele Elektrických podniků.³⁶

Tzv. regulační plán, tedy urbanistické řešení nové Prahy, vycházel ze tří v té době moderních a pokrokových teorií. Vedle wagnerovské moderny a hnutí za reformu bytovou se v regulačním plánu objevila také teorie „anglického zahradního města“.³⁷

Autor této teorie Ebenezer Howard, ač na poli architektury a urbanismu spíše samouk, přišel na konci 19. století s konceptem spojujícím výhody městského života s klidným prostředím venkova. Jeho hlavní inspirací a odstrašujícím případem zároveň byl pro Howarda Londýn, který se v té době potýkal s mnoha sociálně-ekonomickými problémy.³⁸

Howardova představa zahradního města je uceleným konceptem řešení, kdy zahradní město prezentuje jako soběstačný a pro další výstavbu uzavřený prostor, který svým obyvatelům nabízí veškerou občanskou vybavenost a harmonické uspořádání domků obklopených zelení. Ačkoliv pozdější vývoj ukázal, že prvky zahradních měst se často uplatňovaly spíše v luxusních čtvrtích pro vyšší střední třídu, Howard nezpracovával svůj plán s ohledem na potřeby života buržoazie, ale především pro potřeby nižších vrstev obyvatel, kterým chtěl nabídnout klidný a důstojný životní prostor.³⁹

Autor nejen že přináší zcela konkrétní představu o struktuře a fungování zahradního města včetně otázek dopravy, zemědělství, správy města, řeší ekonomické či demografické ukazatele atd., ale představuje svůj koncept ve formě, kterou bychom dnes mohli nazvat případovou studií.

Město postavené podle Howardova plánu by se rozkládalo na výměře asi 6000 akrů, tedy cca 24 km². Tato plocha by včetně zemědělské a průmyslové části byla schopna zajistit spokojený život 32 tisícům obyvatel. Howard velmi detailně popisuje rozvržení ulic, poměr a rozmístění zelených ploch, stromořadí, centrálních zahrad, jednotlivých správních či hospodářských budov a samozřejmě také domovní části. Architektonické řešení nechává na

³⁶ LEDVINKA, Václav a Jiří PEŠEK. *Praha*. Praha: Lidové noviny, 2000, 819 s., [32] s. obr. příl. Dějiny českých měst. ISBN 80-710-6320-7, s. 580.

³⁷ LEHMANN, Marek. Zahradní města: Téměř zapomenutá utopie nebo vize pro budoucnost?. In: *Www.archinet.cz* [online]. 2002 [cit. 2013-06-29]. Dostupné z: <http://www.archinet.cz/index.php?mode=article&art=10641&sec=10019>

³⁸ Tamtéž.

³⁹ Tamtéž.

uvážení a vkusu obyvatel, ovšem vždy s ohledem na požadavek uceleného a harmonického celku zapadajícího do koncepce zahradního města.⁴⁰

Howardovy myšlenky a plány, přestože považovány spíše za utopii, našly své realizátory a dnes najdeme po světě několik míst, která z konceptu zahradního města vycházejí. Především se jedná o anglický Lechtworth z roku 1903, považovaný za první z realizovaných zahradních měst, o dva roky později následovaný předměstím Londýna zvaném Hapstead Garden Suburb. Teorie zahradních měst byla pak přenesena i do našeho prostředí, kde již v roce 1919 vyrůstá pražská čtvrť Ůřechovka. Doznívající zájem o tento typ řešení zástavby se v Praze na konci 20. let 20. století projevuje také v pražských Záběhlicích, kde vyrůstá vilková čtvrť Spořilov a také čtvrť, která dnes svým názvem připomíná samotnou podstatu urbanistické teorie, ze které vychází – Zahradní Město.⁴¹

2.4 Zahradní Město

Zahradní město v Záběhlicích vzniklo tak jako jiné zahradní čtvrti v Praze, např. Spořilov, Břevnov či Střešovice ve snaze zajistit cenově dostupné, příjemné bydlení v zeleni, stranou rušivých vlivů velkoměsta.

Pozemky pro výstavbu na Zahradním Městě zakoupila od Pensijního fondu zaměstnanců státních drah stavební firma Zdeněk Kruliš a ing. Vladimír Vlček. První domky byly zkolaudovány v roce 1929, hospodářská krize 30. let však do další výstavby výrazně zasáhla. Firma se proto rozhodla v roce 1932 zbývající pozemky prodat Obecně prospěšnému stavebnímu a bytovému družstvu „Nová Praha“, další výstavba ale byla vzhledem ke krizi ve stavebnictví pozastavena.⁴²

Stavební ruch na Zahradním městě započal znovu až na přelomu let 1935/36. Stavebníci byli jednak individuální, např. arch. Alois Vavrouš a syn, ale také stavitelé družstevní, např. arch. stav. Josef Stoklasa, financovaní Záložnou na Florenci. Pro získání hypotečního úvěru od Záložny stačilo v té době družstevníkům složit max. 15% ceny domku, která v té době činila cca 150 000,- Kčs.⁴³

⁴⁰ HOWARD, Ebenezer. *Garden Cities of To-morrow: Being the second edition of "To-morrow: A pieceful path to real reform"*. London: Swan Sonnenschein & Co., Ltd., 1902. ISBN 13960/t9k36191s, s. 20-27.

⁴¹ LEHMANN, Marek. Zahradní města: Téměř zapomenutá utopie nebo vize pro budoucnost?. In: *Www.archinet.cz* [online]. 2002 [cit. 2013-06-29]. Dostupné z: <http://www.archinet.cz/index.php?mode=article&art=10641&sec=10019>

⁴² *Zahradní město: Příručka pro každého obyvatele Zahradního města*. Praha: Středisko Junák v Zahradním městě, 1946, s. 5.

⁴³ Tamtéž, s. 6.

Podle *Adresáře* z roku 1935 stálo v té době v oblasti Zahradního Města 230 řadových i samostatně stojících domků, které splňovaly podmínky pro to „aby obyvatel Zahradního města bydlil po stránce hygienické nepoměrně výhodněji, než obyvatel velkoměsta“.⁴⁴ Podle původních plánů zde mělo vyrůst asi 750 objektů pro celkem 10 000 obyvatel. *Adresář* přímo odkazuje na tradici anglických zahradních měst, a když se začteme podrobněji, je evidentní, že harmonické prostředí, které poskytovalo víc než jen místo na přespání, bylo hlavním impulsem a záměrem výstavby. „Aby bydlením v Zahradním městě unikl obyvatel hluku velkoměsta a ve svém volném čase mohl se věnovat přírodě, úpravě vlastní zahrádky a sportovní zábavě.“⁴⁵ Tomuto záměru také napomohlo v roce 1934 otevření místního kuželníku, který se stal velmi rychle sportovně společenským centrem Zahradního Města.⁴⁶

Druhá světová válka znamenala pro Zahradní Město další přerušení výstavby, od roku 1941 tedy družstvo, ve snaze zabránit převzetí pozemků okupanty, převádělo ještě nezastavěné pozemky na členy družstva tak, aby bylo možné po válce ve výstavbě pokračovat.⁴⁷

Pokud se během války nerozvíjelo Zahradní Město po stránce stavební, kvetl tu společenský život místních obyvatel. Na Zahradním Městě fungoval nejen tradiční Sokol, který vznikl z iniciativy záběhlických již v roce 1870, působil zde Svaz české mládeže, okrašlovací spolek, sportovní AK Čerti, ale také spolek přátel SSSR.⁴⁸

Po skončení druhé světové války se na Zahradním Městě začíná opět stavět, i když ve změněné podobě. První poválečná výstavba je reprezentována dvou až třípodlažními bytovými domy, v roce 1960 se pak objevuje zcela nový urbanistický koncept této oblasti. Na Zahradním Městě začínají vyrůstat dvě panelová sídliště, blíže Hostivaři je to Zahradní Město – Východ s centrem okolo nákupního střediska Cíl a Zahradní Město – Západ, situované směrem k Bohdalci, s centrálním nákupním střediskem Květ.⁴⁹

Přestože autoři projektu chtěli realizovat projekt tak, aby „byl plně využit tento územní útvar...a přitom aby nebylo narušeno přírodní klidné prostředí“⁵⁰, tedy snad zachovat ráz připomínající howardovské plány zahradního města, zapracovali do projektu myšlenku

⁴⁴ *Adresář zahradního města v Záběhlicích a seznam majitelů rodinných domků v Trnkově, Na Vinici a Na Bohdalci*. Praha: Čihák a Zedlo, 1935, s. 3.

⁴⁵ Tamtéž.

⁴⁶ *Zahradní město: Příručka pro každého obyvatele Zahradního města*. Praha: Středisko Junák v Zahradním městě, 1946, s. 17.

⁴⁷ Tamtéž, s. 5-6.

⁴⁸ Tamtéž, s. 6-15.

⁴⁹ POHL, Josef. *Byty včera, dnes a zítra: Publikace o přehledu činnosti Výstavby hl. m. Prahy-výstavby sídlišť za dobu 20 let trvání této organizace*. Praha: Orbis, 1976, s. 50.

⁵⁰ Tamtéž.

„výškových kontrastů“ mezi nízkými domky a masou vysokopodlažních bloků, které jsou s prvotním plánem klidného, harmonického prostředí v přímém rozporu. Dobové materiály práci architektů komentují z dnešního pohledu značně rozporuplně: „Zásada kontrastů se uplatňuje zejména v dálkových pohledech...všechny tyto pohledy jsou velmi působivé a přesvědčují, že se zdařila realizace...zasadit tento obytný celek do přírodního rámce.“⁵¹

V průběhu 60. a 70. let byla oblast rozšířena o prvky občanské vybavenosti, jsou dokončena nákupní střediska Květ a Cíl, kulturní dům Vesna, poliklinika, výškový hotel pro zaměstnance Stavoservisu, tři základní školy, školy mateřské, tělovýchovná jednota staví vedle historické budovy Sokola ještě nový, moderní sportovní areál atd.⁵²

Koncem 20. století zasáhla Zahradní Město především výstavba pražské Jižní spojky, v nedávné době se pak na pomezí Zahradního Města a Hostivaře začala objevovat nová moderní zástavba společnosti Central Group, tzv. Nové Zahradní Město, až do dnešních dnů se neustále staví nová nákupní střediska atd.

2.4.1 Zahradní M(m)ěsto v Záběhlicích

To, že Zahradní Město bylo v prvopočátcích spíše osadou než samostatnou čtvrtí, dokládá seznam majitelů domů z roku 1935, který ve svém názvu uvádí „zahradní město v Záběhlicích“⁵³ ještě s malým písmenem. Rozvoj oblasti zejména ve druhé polovině 30. let pak zřejmě způsobil vzestup statusu tohoto území v očích místních obyvatel, patrně již tehdy se dostával ke slovu také místní patriotismus, protože v materiálu o 11 let mladším⁵⁴ se již hovoří a píše o Zahradním městě s velkým počátečním písmenem. Takto se o oblasti referuje až do nedávné minulosti, po úpravě pravopisných pravidel dnes známe oblast jako Zahradní Město.⁵⁵

Za zmínku jistě stojí také pojmenování ulic na Zahradním Městě, kde se, jako na jednom z mála míst, podařilo realizovat plán tematicky ucelených názvů ulic. Díky tomu zde můžeme nalézt ulice jako Ostružinovou, Sněženkovou, Podléškovou či Hlohovou.

⁵¹ POHL, Josef. *Byty včera, dnes a zítra: Publikace o přehledu činnosti Výstavby hl. m. Prahy-výstavby sídlišť za dobu 20 let trvání této organizace*. Praha: Orbis, 1976, s. 50.

⁵² *Minulost a současnost Prahy 10: k 35. výročí osvobození Československa Sovětskou armádou*. Praha: OV KSČ, [198-], s. 79-81.

⁵³ *Adresář zahradního města v Záběhlicích a seznam majitelů rodinných domků v Trnkově, Na Vinici a Na Bohdalcích*. Praha: Čihák a Zedlo, 1935.

⁵⁴ *Zahradní město: Příručka pro každého obyvatele Zahradního města*. Praha: Středisko Junák v Zahradním městě, 1946.

⁵⁵ srovnej např. LEDVINKA, Václav a Jiří PEŠEK. *Praha*. Praha: Lidové noviny, 2000, 819 s., [32] s. obr. příl. *Dějiny českých měst*. ISBN 80-710-6320-7, s. 660 a např. POHL, Josef. *Byty včera, dnes a zítra: Publikace o přehledu činnosti Výstavby hl. m. Prahy-výstavby sídlišť za dobu 20 let trvání této organizace*. Praha: Orbis, 1976, s. 50.

3 Orální historie v teorii a praxi

3.1 Co je to orální historie

Definici orální historie můžeme najít v literatuře více. Některé z nich kladou důraz spíše na osobu narátora, jiné na metodu práce, především je ale třeba si položit otázku, čím vlastně orální historie je. Metodou nebo samostatným vědním oborem?

Zkušenosti ze světa ukazují, že postavení orální historie, která si prošla a leckde stále prochází složitým procesem uznání na akademické půdě, se regionálně velmi liší. Je zcela na místě zdůraznit, že mezi země, kde se orální historii daří rozvíjet nejen coby jednu z metod interdisciplinárních výzkumů, ale jako samostatný vědní obor, patří i Česká republika.⁵⁶

Jak výstižně uvádí Donald A. Ritchie, definice orální historie se vždy odvíjí od konkrétního projektu, jeho tématu, zamýšlených výstupů a dalších okolností.⁵⁷ Podstata a specifika orálněhistorického výzkumu však zůstávají stejná.

Především se jedná o živý kontakt s narátorem, který umožňuje badateli přímo se podílet na vzniku konkrétních pramenů. Tento proces zároveň klade na badatele požadavek určité flexibility, empatie a respektu v rovině odborné a teoreticko-metodologické a především pak v rovině eticko-právní.⁵⁸ Tyto dvě roviny jsou právě tou oblastí, která vymezuje práci orálních historiků z jiných společenskovědních výzkumů.

Prvkem, který výrazně ovlivňuje a svým způsobem určuje konkrétní postupy a výsledky orálněhistorického výzkumu, jsou především osoby tazatele a narátora, jejich vzájemná interakce a také míra subjektivity, která je nevyhnutelnou součástí badatelovy následné práce s nahrávkou.

Šíře témat a materiálů, vždyť orální historici pracují nejen s rozhovory, ale také fotografiemi, osobními archivy atd., činí z orální historie velmi pestrý typ práce, který badatele neustále překvapuje novými možnostmi a způsoby, jak a kam výzkum směřovat. V době, kdy většina komunikace ve společnosti probíhá elektronicky, je orální historie jednou z forem, která může do budoucna nahradit dříve běžné písemné prameny, korespondenci, deníky atd.⁵⁹

⁵⁶ VÝRUT, Karel. *Kapitoly z pražské historie*. První vydání. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2001. ISBN 808-65-59-017, s. 10-11.

⁵⁷ RITCHIE, Donald A. *Doing oral history: a practical guide*. 2nd ed. New York: Oxford University Press, c2003. ISBN 01-951-5434-7, s. 19.

⁵⁸ VANĚK, Miroslav a Pavel MÜCKE. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 1. vyd. Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze, 2011, 293 s. ISBN 978-807-2851-454, s. 23.

⁵⁹ Tamtéž, s. 22.

3.2 Orální historie a paměť ve výzkumu soudobých dějin⁶⁰

Metoda orální historie se dnes stále více uplatňuje především ve výzkumu soudobých dějin, kam přináší výrazný demokratizující prvek. Badatelé pracují s účastníky nebo očitými svědky událostí z různých sociálních skupin, dávají tak často prostor v tradičně pojatých historických výzkumech opomíjeným, tzv. bezdějinným vrstvám.⁶¹

Klíčovým nástrojem k vytváření nových historických pramenů je zde bezpochyby především lidská paměť. Otázka spolehlivosti či kvality paměti byla, a stále částečně je, jedním z hlavních důvodů jisté rezervovanosti vůči metodě orální historie. Vždyť již Thukýdídés zmiňoval problémy, které s prací s očitými svědky souvisí, nespolehlivost jejich paměti nevyjímaje.⁶²

Při práci s očitými svědky se však musíme na paměť, resp. jejich výpověď, dívat z více úhlů. Především si je třeba uvědomit, že výpověď účastníků je konstrukcí a rekonstrukcí jejich zážitků a postojů, přesné a objektivní údaje zde nejsou očekávaným výstupem. To, co je nám pamětník - narátor v orálněhistorickém výzkumu schopen poskytnout, je jeho osobní výpověď, zkušenost, důraz, který klade na konkrétní události. Zároveň ale výzkumy nepotvrzují, že by větší časový odstup od popisované události nějak významně ovlivňoval výbavnost a přesnost paměti.⁶³

Přesto k určitému zkreslování vzpomínek dochází jak bezděčně, tak i záměrně, a při badatelské práci je třeba brát tyto skutečnosti v potaz. K bezděčnému zkreslení dochází poměrně snadno, a to díky lidské tendenci vnášet do vzpomínek řád a smysl.⁶⁴ Stejně podstatným je také fakt, že lidé si spíše pamatují to, co je pro ně konkrétně důležité a podstatné, klíčové okamžiky v životě, které se však ale nemusí shodovat s klíčovými okamžiky v životě celé společnosti. Dalším faktorem, který vzpomínky ovlivňuje, je také současný stav narátora, čím horší je jeho momentální situace, tím lépe pohlíží na minulost, někteří lidé mají tendence vytěšňovat negativní vzpomínky atd.⁶⁵

⁶⁰ kapitola částečně vychází z: KOLÁŘOVÁ, Dana. *Paměť individuální a kolektivní a jejich role ve výzkumu nedávných dějin*. Praha, 2012. Seminární práce. Fakulta humanitních studií UK v Praze

⁶¹ VANĚK, Miroslav a Pavel MÜCKE. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 1. vyd. Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze, 2011, 293 s. ISBN 978-807-2851-454, s. 14.

⁶² RITCHIE, Donald A. *Doing oral history: a practical guide*. 2nd ed. New York: Oxford University Press, 2003. ISBN 01-951-5434-7, s. 20.

⁶³ VANĚK, Miroslav. *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004. Hlasy minulosti, sv. 1. ISBN 80-728-5045-8, s. 71.

⁶⁴ PLHÁKOVÁ, Alena. *Učebnice obecné psychologie*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2004. ISBN 978-802-0014-993, s. 217.

⁶⁵ např. VANĚK, Miroslav. *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004. Hlasy minulosti, sv. 1. ISBN 80-728-5045-8, s. 72. nebo RITCHIE, Donald A. *Doing oral history: a practical guide*. 2nd ed. New York: Oxford University Press, 2003. ISBN 01-951-5434-7, s. 32.

Jak uvádí D. A. Ritchie, narátoři si někdy v průběhu rozhovoru připadají, jako by byli zkoušeni.⁶⁶ V tomto lze narátorům pomoci důslednou předchozí přípravou, kdy badatel může díky upřesnění dat či jmen pomoci narátorovi nalézt sebedůvěru a rozpomenout se na další detaily.

Vedle paměti individuální vstupuje do výpovědi pamětníků, do jejich postojů a zkušeností, také paměť kolektivní. Tento soubor kolektivního vědomí sounáležitosti významně ovlivňuje paměť jednotlivců, kteří se snaží „ze své paměti odstranit vše, co by mohlo jedince oddělovat, vzdalovat jednu skupinu od druhé“.⁶⁷ V rámci těchto skupin pak může docházet i ke konstrukcím, které jsou členy skupiny považovány za pravdivé a tak na ně později i vzpomínají. Takto sdílené příběhy jsou často zmiňovány i lidmi, kteří nebyli přímými účastníky, ale jejich ztotožnění se se skupinou a s její kolektivní pamětí je velmi silné, proto tyto příběhy prezentují jako vlastní. I tento faktor je třeba brát při práci s pamětníky v potaz.

Do jaké míry se tedy lze na lidskou paměť v otázce výzkumu soudobých dějin spolehnout? Lze vůbec zkoumat soudobé dějiny bez práce s pamětí? Faktorů, které na paměť a vzpomínky působí, je mnoho. Často i zdánlivé maličkosti, místo, čas či momentální nálada narátora může výsledné svědectví ovlivnit. Proto je často tato forma vědecké práce považována za nedostatečně průkaznou.

Nicméně podíváme-li se na výzkum soudobých dějin z širšího hlediska, je evidentní, že práce s pamětí zde má své nezastupitelné místo. Vždyť co může být cennějšího než přímé svědectví účastníků událostí. Termíny, data, statistiky, to vše lze získat z knihoven či archivů, i když právě v případě soudobých dějin bývá i toto problém vzhledem k možným restrikcím, uzavřením spisů atd., nehledě na to, že tento druh pramenů reprezentuje často oficiální či vládní postoj. Pohled skutečných lidí na dané události, jejich vnímání situace a také vliv, jaký měla určitá událost či společenský vývoj na jejich soukromý život, to jsou informace, které však jinak, než pomocí rozhovorů nezískáme.

Nesmíme ovšem zapomínat na to, že paměť není statická, ale do jisté míry ovlivnitelná jak proměnlivými individuálními zkušenostmi a postoji člověka, tak také zvnějšku, a s tím je nutné k těmto ústním sdělením přistupovat. Je třeba si uvědomit, že narátorova paměť není encyklopedie, ve které se dá nalistovat konkrétní heslo či stránka, která obsahuje univerzální

⁶⁶ RITCHIE, Donald A. *Doing oral history: a practical guide*. 2nd ed. New York: Oxford University Press, 2003. ISBN 01-951-5434-7, s. 99.

⁶⁷ ŠUBRT, Jiří a Štěpánka PFEIFEROVÁ. Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání. *Historická sociologie: Časopis pro historické sociální vědy*. 2010, 2., č. 1, s. 9-29. Dostupné z: http://www.historikasociologie.cz/_docs/01_2010/kolektivni_pamet.pdf

popis jevů a událostí. Je to spíše studnice pocitů, zkušeností, názorů a přesvědčení, které lze kvalitně vedeným rozhovorem vyzvednout na světlo.

Jak uvádí A. Portelli, rozhovor sám o sobě není dobovým dokumentem, vždy je třeba k němu přistupovat jako k současné výpovědi o době minulé. Paměť nesmíme vnímat jako shluk faktů, ale spíše jako stále se vyvíjející proces, který reaguje na životní zkušenosti a je nositelem významů uplynulých událostí pro současnost.⁶⁸

Pro studium soudobých dějin je či by měl být orálněhistorický výzkum, jenž s pamětí cíleně pracuje, plnohodnotným nástrojem, který nám přibližuje souvislosti a události, jež se v minulosti udály, spolu se zkušenostmi jejich tehdejších aktérů. Přináší tedy rozšiřující pohled na předmět výzkumu, ale také současnou reflexi daného tématu. Výzkum soudobých dějin má díky možnosti opřít se o přímé aktéry událostí a o jejich paměť velkou výhodu oproti výzkumu jiných historických období. Této skutečnosti by si měli být badatelé vědomi a k nasbíranému materiálu přistupovat kriticky a pokorně zároveň. Jen tehdy může paměť sloužit jako nezastupitelný zdroj informací.

3.3 Příprava a plánování projektu

Na počátku jakéhokoliv projektu by měl vždy stát jasný plán, jehož příprava dává badateli možnost si utřídit myšlenky, připravit se na možná úskalí a posoudit připravovaný projekt z hlediska realizovatelnosti a samozřejmě také efektivity. Orálněhistorické projekty mohou být velmi variabilní, proto je při jejich přípravě třeba vždy vycházet z konkrétních specifik daného zadání. Autoři se shodují v tom, že prvním bodem by vždy mělo být vytýčení cílů projektu, od kterého se pak odvíjí další následné kroky.⁶⁹

Rozhodně je třeba zvážit finanční stránku, zvláště u projektů pokrývajících větší nebo vzdálenější územní celky, technické vybavení, atd. Výzkumník či výzkumný tým by měli mít již od začátku jasno v tom, jakým způsobem budou zpracovávat nahrané rozhovory, v úvodu by se měly také vyjasnit podmínky a způsoby archivace rozhovorů, stejně tak další materiálně-technické či provozní problémy, které mohou nastat a v určitých případech ohrozit dokončení projektu.⁷⁰

⁶⁸ VANĚK, Miroslav. *Around the globe: rethinking oral history with its protagonists*. 1st ed. in English. Prague: Karolinum, 2013, 172 s. ISBN 978-80-246-2226-2, s. 131-132.

⁶⁹ např. VANĚK, Miroslav a Pavel MÜCKE. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 1. vyd. Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze, 2011, 293 s. ISBN 978-807-2851-454, s. 133 nebo RITCHIE, Donald A. *Doing oral history: a practical guide*. 2nd ed. New York: Oxford University Press, 2003, 318 s. ISBN 01-951-5434-7, s. 47.

⁷⁰ VANĚK, Miroslav a Pavel MÜCKE. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 1. vyd. Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze, 2011, 293 s. ISBN 978-807-2851-454, s. 133-134.

3.3.1 Vlastní reflexe

Jak jsem již zmínila v úvodu, pocházím ze Zahradního Města. Přestože jsem původně měla v úmyslu zpracovávat téma jiné, po posouzení několika hledisek jsem se nakonec rozhodla plány změnit.

Jedním z důvodů, proč zvítězilo téma Zahradního Města a starých Záběhlic, byla časová a finanční náročnost orálněhistorických projektů. Již v minulosti jsem si zkusila terénní práci s narátory v oblasti poměrně vzdálené od mého bydliště. Byla jsem si tedy již předem vědoma obtíží, které s sebou nese cestování za narátory, zvláště za situace, kdy jak já, tak eventuelní narátoři mají spoustu dalších časově náročných povinností, nehledě na samotný proces oslovování narátorů a domlouvání termínů pro rozhovory. Abych mohla být pro mé budoucí narátory dostatečně flexibilní, hledala jsem téma, které by bylo z tohoto hlediska lépe realizovatelné.

Konkrétní název a zaměření mé práce bylo inspirováno především mojí maminkou, která vývoj na Zahradním městě vždy komentovala s určitou mírou nelibosti. Mým cílem bylo tedy zachytit právě ony proměny očima většího počtu místních starousedlíků, shromáždit jejich životní zkušenosti a v mozaice jejich vzpomínek podchytit vývoj v této oblasti za období posledních cca 50 let.

V okamžiku, kdy jsem se tedy rozhodla zpracovat téma proměn Zahradního Města a starých Záběhlic jako diplomovou práci, propuklo v mém okolí nadšení pro věc. Moje maminka a mohu snad napsat kamarádka, rodačka ze Záběhlic paní ing. Rýdlová, byly, i když každá z jiných důvodů, velmi potěšeny mým záměrem a již na začátku přislíbily pomoc s oslovováním narátorů.

Než jsem však začala připravovat samotné rozhovory, bylo třeba shromáždit dostupné zdroje informací. Zde jsem se dostala do poměrně zvláštní situace, která byla zaviněna především skutečností, že z dané lokality pocházím. Žila jsem s pocitem, že toho zvláště o Zahradním Městě poměrně dost vím, což byla ale pravda pouze do určité míry. Maminčino vyprávění, mé osobní vzpomínky a povědomí o oblasti a také nahodilé útržky z literatury byly do té doby mým jediným, většinou subjektivně zabarveným zdrojem informací. Podle mého názoru tkví v této situaci určité nebezpečí pro méně zkušené tazatele, protože přesto, že jsem si byla vědoma toho, že je třeba nashromáždit dostatečný materiál pro přípravu, v prvních chvílích jsem bojovala s myšlenkou, zda to, co vím, již není dostatečným základem pro výzkum.

Co se týče techniky, tam bylo plánování poměrně jednoduché. Rozhodně jsem neuvažovala o pořizování videozáznamu z rozhovorů. Nemám k dispozici dostatečně kvalitní techniku, ale především dostatek zkušeností, které jsou pro nahrávání rozhovorů na kameru potřebné. Praxe mi posléze potvrdila, že toho rozhodnutí bylo z mnoha důvodů správné.

Počet narátorů, jak již řečeno výše, plánovat nelze, což se mi v průběhu práce potvrdilo. Přestože jsem měla co se týče kontaktů příslibenou pomoc od mých dvou hlavních gatekeeperů, maminky a paní ing. Rýdlové, bylo hledání vhodných narátorů jedním z bodů, kterých jsem se při přípravě projektu nejvíce obávala. V této fázi jsem si neuměla představit, že budu posléze řešit v uvozovkách problém zcela opačný, a to poměrně velký počet narátorů, se kterými se mi nakonec podařilo rozhovory zrealizovat.

Nečekaně vysoký počet narátorů a také délka některých rozhovorů byly důvodem, proč jsem se posléze rozhodla, oproti původnímu plánu, využít pro přepisy větší části rozhovorů služby profesionální písárky.

Co se týče narátorů, je doporučováno začít rozhovory s narátory, kteří jsou nejstarší či nejvýznamnější pro výzkumný cíl.⁷¹ Přestože má takový postup svůj význam a logiku, lze takto plánovat projekt v případě, že již před zahájením rozhovorů je shromážděna skupina konkrétních narátorů. Pokud se při hledání narátorů využívá, tak jako v mém případě, metody sněhové koule⁷², není takový postup možný.

Žádné konkrétní plány ohledně pořadí narátorů jsem neměla, protože ač jsem tušila možný okruh lidí, které bych chtěla sama či zprostředkovaně oslovit, objevili se v průběhu práce samozřejmě nátoři také zcela noví. Mým záměrem bylo provést první rozhovor s paní ing. Rýdlovou, a byl to rozhovor, který by se dal nazvat průzkumným, jak jej zmiňuje např. P. Thompson⁷³. Informace z tohoto rozhovoru pak měly být základem seznamu otázek pro další práci.

Přestože jsem se snažila naplánovat jednotlivé kroky v projektu a mým záměrem bylo dodržovat v co největší možné míře metodické postupy práce, objevilo se v průběhu realizace několik skutečností, které, velmi neplánovaně, moji práci ovlivňovaly. Především to bylo rodinné prostředí, z nějž pocházím. Pod vlivem domácí interpretace současnosti bylo poměrně

⁷¹ RITCHIE, Donald A. *Doing oral history: a practical guide*. 2nd ed. New York: Oxford University Press, 2003, 318 s. ISBN 01-951-5434-7, s. 88.

⁷² VANĚK, Miroslav a Pavel MÜCKE. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 1. vyd. Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze, 2011, 293 s. ISBN 978-807-2851-454, s. 140.

⁷³ THOMPSON, Paul. *The Voices of the Past*. Third edition. New York: Oxford University Press, 2009. ISBN 9780-198-93178, s. 222.

obtížné udržovat, především z počátku, určitý nadhled a objektivitu v přístupu k tématu. Také to, že se mě téma výzkumu osobně dotýkalo, mě dle mého názoru velmi ovlivňovalo v průběhu vedení rozhovorů, kde je myslím často výrazněji patrné mé zaujetí pro věc, které se mi nedařilo vždy tlumit tak, jak bych si zpětně představovala.

Jednotlivé naplánované kroky jsem se v prvopočátku snažila zasadit také do jistého časového rámce. V průběhu práce se však ukázalo, že ne vždy je možné předchozí plány zrealizovat v předpokládaných termínech. Do mého výzkumu, kromě okolností v zaměstnání, postupně zasáhla zimní chřipková epidemie či jarní záplavy.

3.4 Příprava rozhovorů

Proces rozhovoru je partnerstvím mezi narátorem a tazatelem. To, jak úspěšný bude tazatel v budování vztahu s narátorem, jak příjemné bude natáčení pro obě strany a jakou výpovědní hodnotu rozhovor bude mít pro současné i budoucí využití, to vše se mimo jiné odvíjí také od kvalitní přípravy ze strany tazatele.⁷⁴

Úvodním krokem v přípravě samotných rozhovorů by měl být sběr dat a informací o zkoumaném místě, období atd. Důkladná příprava pomůže badateli zorientovat se v konkrétním prostředí, je také výchozím bodem pro tvorbu relevantních otázek a témat pro rozhovory. Zvláště pro méně zkušené tazatele je v rámci přípravy na rozhovor vhodné zúčastnit se natáčení rozhovorů zkušenějšími kolegy, seznámit se s jejich způsobem práce, stylem dotazování atd.⁷⁵

V rámci přípravy na samotné rozhovory je také vhodné seznámit se a naučit se pracovat s technikou, která bude pro nahrávání rozhovorů použita. Výpadek techniky či neznalost práce s technikou může zapříčinit ztrátu celého rozhovoru, velmi vhodné je vyzkoušet si na krátké nahrávce kvalitu zvuku, která pak velkou měrou ovlivňuje práci při následném přepisu rozhovoru.⁷⁶ Protože přítomnost nahrávací techniky mnoho narátorů alespoň v úvodu rozhovoru znervózňuje, je nanejvýš vhodné ovládat techniku jistě a věnovat jí v průběhu rozhovoru co nejmenší pozornost.⁷⁷

⁷⁴ VANĚK, Miroslav a Pavel MÜCKE. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 1. vyd. Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze, 2011, 293 s. ISBN 978-807-2851-454, s. 129-131.

⁷⁵ Tamtéž, s. 134.

⁷⁶ RITCHIE, Donald A. *Doing oral history: a practical guide*. 2nd ed. New York: Oxford University Press, 2003, 318 s. ISBN 01-951-5434-7, s. 90.

⁷⁷ THOMPSON, Paul. *The Voices of the Past*. Third edition. New York: Oxford University Press, 2009. ISBN 9780-198-93178, s. 233.

Před zahájením rozhovorů je třeba si také připravit text úvodního oslovovacího dopisu pro zamýšlené narátory. Dopis by měl představit projekt jako takový, jeho smysl a účel, měl by narátora seznámit s povahou jeho účasti na projektu, podstatnou je také informace o případné archivaci a dalším využití, samozřejmostí je kontakt na tazatele. Text by měl tazatele ujistit o právním zabezpečení jeho osoby a vyprávění, které pro potřeby projektu eventuálně poskytne.⁷⁸

Jak bylo řečeno výše, před zahájením rozhovorů je třeba vytvořit si úvodní sadu otázek, a to v dostatečném počtu. Otázky by měly být tzv. otevřené, vybízející k vyprávění, zároveň by ale každá měla mít jedno jasné téma. Pokud se tazatel ptá na více věcí současně, nárotoři mají tendence odpovídat pouze na jednu z nich, což zbytečně narušuje tok dalšího vyprávění.⁷⁹

Aby bylo možné s rozhovorem dále pracovat, je třeba sepsat s každým narátorem smlouvu o poskytnutí rozhovoru, která obsahuje informace o tom, k jakým účelům smí být informace v rozhovoru využity pro daný projekt či další vědeckou práci, řeší otázky archivace a také anonymity narátora.⁸⁰

3.4.1 Vlastní reflexe

Protože jsem si byla vědoma skutečnosti, že mé dosavadní povědomí o dané oblasti je výrazně subjektivní, v úvodní fázi přípravy na rozhovory jsem se snažila sesbírat pokud možno vše, co bylo o Záběhlicích a Zahradním Městě napsáno. Zdrojů, ze kterých by se daly informace čerpat, ale nebylo mnoho.

První cesta vedla k mým rodičům, kde jsem získala především fotografie a také znalecký odhad na dům, který naše rodina na Zahradním Městě dříve vlastnila. Snažila jsem se využít zdrojů v knihovně i na internetu. Ačkoliv jsou Záběhlíce součástí Prahy již téměř 100 let, neexistuje kronika, která by toto období mapovala. Archiv hlavního města Prahy obsahuje pouze torzo záběhlického archivu z let 1862 až 1937.⁸¹ Obrátila jsem se

⁷⁸ VANĚK, Miroslav a Pavel MÜCKE. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 1. vyd. Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze, 2011, 293 s. ISBN 978-807-2851-454, s. 141.

⁷⁹ RITCHIE, Donald A. *Doing oral history: a practical guide*. 2nd ed. New York: Oxford University Press, 2003, 318 s. ISBN 01-951-5434-7, s. 87.

⁸⁰ VANĚK, Miroslav a Pavel MÜCKE. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 1. vyd. Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze, 2011, 293 s. ISBN 978-807-2851-454, s. 217.

⁸¹ Archiv hlavního města Prahy: Archivy obcí připojených k Praze v letech 1883–1920. *Archiv hlavního města Prahy* [online]. 1999 [cit. 2013-07-12]. Dostupné z: http://www.ahmp.cz/index.html?mid=20&wstyle=0&page=page/docs/prehled-fondu_archivy-obci.html

tedy přímo na Úřad městské části Praha 10, kde mi kronikář Michal Ezechel potvrdil, že kronika městské části Praha 10 je skutečně vedena až od roku 2004.⁸²

Toto informační vakuum jsem se v úvodní fázi snažila zaplnit pomocí materiálů, na které mě pan kronikář odkázal, většinou populárně naučné knihy o Praze 10, zpřístupnil mi však také zpravodaje a další materiály z archivu městské části, které vydával Obvodní národní výbor Prahy 10 v 70. letech, především v souvislosti s výstavbou Zahradního Města. Později jsem se pak prostřednictvím narátorů dostala k dalším, velmi zajímavým materiálům, např. fotografiím, archivním materiálům z prvních období existence Zahradního Města atd.

Pro nahrávání rozhovorů jsem se rozhodla využít vlastní diktafon zn. Philips, který ač velmi malý, zvládl v praxi natáčení i ve velmi složitých podmínkách. Protože jsem diktafon používala již v rámci studia, nemusela jsem věnovat čas nácviku ovládání. Nicméně jsem přesto byla připravena na možnost výpadku techniky, jako záložní nahrávací zařízení bych v případě potřeby použila aplikaci iTalk na svém mobilním telefonu, kterou jsem měla již předem vyzkoušenou jako dostatečně kvalitní pro nahrávání zvukového záznamu i za ne zcela ideálních podmínek.

Pro přepis rozhovorů jsem plánovala využít program Listen N Write Free, který se mi osvědčil již v minulosti pro své velmi intuitivní ovládání. Dnes bych se, vědoma si širší možnosti a funkcí, kterými podobné programy disponují, rozhodla spíše pro program F4, který nabízí přece jen více profesionálních funkcí pro přepis, jako např. vkládání údajů o čase na konci odstavců, což je při následné práci s textem neocenitelná pomoc pro orientaci v často velmi dlouhých dokumentech.

Text oslovovacího dopisu jsem vytvořila na základě příkladů z literatury⁸³. Dopis (viz. příloha 8.1) jsem měla v plánu předat také mým dvěma prvním narátorům, mamince a paní ing. Rýdlové. Protože byly obě zapojeny do příprav již od samého začátku, informace v dopise jim nebylo třeba předávat ještě touto formou. Nicméně jsem považovala za důležité, aby jej měly k dispozici a věděly, jakým způsobem bude probíhat komunikace s dalšími lidmi, na které mi předají kontakt.

⁸² *Městská část Praha 10: Kronika* [online]. 2008 [cit. 2013-07-12]. Dostupné z: <http://www.praha10.cz/mestska-cast/o-praze-10/kronika.aspx>

⁸³ VANĚK, Miroslav a Pavel MÜCKE. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 1. vyd. Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze, 2011, 293 s. ISBN 978-807-2851-454, s. 236.

Pro první rozhovor, který byl plánován ve formě životopisného vyprávění, jsem si nepřipravovala seznam otázek jako takových. Měla jsem spíše rozmyšlené okruhy, kterých jsem se chtěla v úvodním rozhovoru dotknout, a to:

- dětství – rodiče, sourozenci
- škola a další vzdělání
- zaměstnání
- rodinný život, děti
- současný stav
- koníčky, zájmy

Druhý rozhovor jsem plánovala navázat na ten první, dořešit buď témata krátce zmíněná, nebo upřesnit řečené. Měla jsem již také připravenou sadu otázek, vytvořenou na základě cíle mé práce, tedy zachycení vývoje a změn v oblasti očima narátorů. První sada otázek obsahovala jen velmi krátký seznam základních okruhů:

- Jak a odkud se rodina na místo přistěhovala?
- Jak vzpomínáte na dětství?
- Jak jste prožívali rok 1968?
- Jak jste hodnotili panelovou výstavbu?
- Jak se podle Vás oblast vyvíjela?
- Jak jste vnímali „ty druhé“? (myšleno Zahradní Město nebo staré Záběhlce)
- Při jakých příležitostech jste navštěvovali Zahradní Město nebo staré Záběhlce? (podle bydliště narátora).
- Jak se tu žije dnes?

Na základě dalších rozhovorů se ale ukázalo, že ne všechna témata jsou pro narátory relevantní, ne všichni byli např. schopni vzhledem k svému věku nebo životní situaci vzpomínat na rok 1968, proto jsem seznam otázek brala spíše jako orientační vodítko pro polostrukturovaný rozhovor. Vlastně s každým dalším narátorem se seznam

proměňoval a rozšiřoval o nová témata. Ke konci práce jsem tedy již pracovala spíše se seznamem okruhů, formulovala jsem otázky až podle situace a konkrétního narátora.

- Jak se zde rodina ocitla?
- Jak se zde žilo v dětství?
- Kam si chodily děti hrát?
- Sokol.
- Kultura.
- Kde se lidé z obou částí setkávali? Setkávali se vůbec?
- Vztahy s těmi „druhými“ - znali se, přátelili?
- Kdy se začalo okolí proměňovat? Co a jak?
- Rok 1968.
- Oblast kolem rybníka.
- Kluziště.
- Bezpečnost.
- Náзор na paneláky – jak je vnímali?
- Jak zasáhl do místního života rok 1989?
- Jak se žije dnes – porovnání.
- Kde vede hranice mezi Zahradním Městem a starými Záběhlicemi?
- Řevnivost domkaři x obyvatelé z paneláků.
- Zůstalo něco ze staré atmosféry?
- Co ovlivňuje dnešní život v místě nejvíce?

Zbývajícím krokem bylo ještě vytvoření smlouvy o poskytnutí rozhovoru, kterou jsem opět zkomponovala na základě příkladů z literatury a mé předchozí zkušenosti. Smlouvu jsem sestavila tak, aby obsahovala všechny potřebné informace jasně a přehledně, a přitom nebyla příliš obsažná a psaná komplikovaným jazykem. Jak jsem si ověřila, čím složitěji smlouva zní, čím více cizích slov se v ní objevuje, tím menší důvěru v narátorech, zvláště těch starších, budí.

3.5 Narátoři – hledání, výběr a oslovení

Postupů pro získávání narátorů je více, záleží především na povaze konkrétního výzkumu, jakým způsobem a jaký typ narátorů bude výzkumný tým hledat. Často

pomohou také rešerše, internet, telefonní seznamy či přehledy zaměstnaneckých skupin, které spravují mnohé státní instituce. Mezi tyto postupy může patřit také inzerce. Náhodné oslovování potencionálních narátorů je naopak postup spíše nevhodný, který může sice přinést vysoký počet velmi ochotných narátorů, ovšem s mizivým přínosem pro projekt samotný.⁸⁴

Kontakty na potencionální narátory je možné získat např. na osobní doporučení lidí v dané lokalitě, což je považováno za jednu z nejjednodušších cest, jak najít a oslovit konkrétního člověka. Zároveň by se ale badatel neměl nechat odradit případným odmítnutím.⁸⁵

Důvodů, proč někteří potencionální narátoři váhají nebo přímo odmítají rozhovor poskytnout, může být mnoho. Od prostého faktu, že nechtějí být nahráváni na záznamové zařízení, přes zatrpkllost životem, vysoký věk, zdravotní stav až k pocitu určité skromnosti, která narátorovi nedovoluje se více projevit. Některé z těchto důvodů může tazatel prolomit vysvětlením či ujištěním narátora o právních zárukách, účelu projektu, vhodným je také odkaz např. na přátele narátora, kteří rozhovor poskytli. Pozitivní zpětná vazba z okolí může být pro narátora povzbuzením, motivací pro poskytnutí rozhovoru ale může být i snaha vysvětlit a uvést na pravou míru obsah rozhovoru poskytnutého názorovou protistranou.⁸⁶

Obecně platí, že výběr by měl být proveden na základě předem daných kritérií určených badatelem či výzkumným týmem. Metodou, která se v orálněhistorickém výzkumu velmi často uplatňuje, je tzv. snowball sampling technigue. Badatel při použití této metody postupuje od prvního narátora k dalším lidem, které by bylo užitečné s žádostí o rozhovor oslovit.⁸⁷

Oslovování narátorů musí probíhat s rozmyslem, bez ukvapených kroků, které by mohly v narátorech vzbudit mylné představy či nerealistická očekávání. Je třeba narátory informovat o všech okolnostech a časovém plánu výzkumu tak, aby ve výsledném pocitu narátorů nepřevážilo zklamání, ať již ze skutečnosti, že se avizované rozhovory nakonec nekonal, nebo že za ně neplyne narátorům žádná finanční odměna.⁸⁸

⁸⁴ RITCHIE, Donald A. *Doing oral history: a practical guide*. 2nd ed. New York: Oxford University Press, 2003, 318 s. ISBN 01-951-5434-7, s. 89.

⁸⁵ THOMPSON, Paul. *The Voices of the Past*. Third edition. New York: Oxford University Press, 2009. ISBN 9780-198-93178, s. 214.

⁸⁶ VANĚK, Miroslav a Pavel MÜCKE. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 1. vyd. Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze, 2011, 293 s. ISBN 978-807-2851-454, s. 142-143.

⁸⁷ Tamtéž, s. 140.

⁸⁸ Tamtéž, s. 140-141.

První kontakt s narátorem se odehrává většinou telefonicky, prostřednictvím oslovovacího dopisu, následným krokem pak může být přípravný rozhovor. Přípravné rozhovory je vhodné provádět s narátory, kteří o ně požádají, s rozhovorem váhají, nebo jsou naopak plni nadšení a vůle spolupracovat. Přípravný rozhovor by měl být krátký, měl by poskytnout narátorům bližší představu o tématech rozhovoru, je to také příležitost dohodnout se na tématech, která si narátor nepřeje, aby v průběhu rozhovoru zazněla.⁸⁹

3.5.1 Vlastní reflexe

Jak bylo již řečeno, ihned v úvodu příprav mi nabídly moje maminka a paní ing. Rýdlová pomoc s oslovením potencionálních narátorů. Hledání jako takové bylo tímto postupem velmi ulehčeno, nemusela jsem se pouštět do samostatného hledání, které by bylo mnohem méně efektivní z hlediska času. Jak jsem později zjistila, proniknout do záběhlické komunity by bez paní ing. Rýdlové bylo v některých případech velmi obtížné.

Protože jsem v mé práci chtěla zachytit vzpomínky obyvatel dvou částí Záběhlic, jedním z mých kritérií bylo to, aby obě části byly v osobách narátorů zastoupeny pokud možno stejnou měrou. Dalším kritériem byl věk narátorů. Protože můj původní zájem se týkal zhruba 60. až 80. let 20. století, hledala jsem narátory ročníku narození cca 1930 až 1956, kteří žijí v dané oblasti již od dětství. Mým dalším plánem bylo pokud možno rovnoměrné zastoupení mužů a žen z obou oblastí.

Ze všech výše uvedených kritérií se mi podařilo přiblížit se k ideálnímu rozvrstvení v kategorii věku, kdy nejstarší narátorka je narozena v roce 1931, nejmladší narátor pak v roce 1967. Skupina narátorů byla zastoupena muži a ženami v poměru 6:8, co se týče oblasti, o které se mohli či byli schopni se vyjádřit, tam je rozvrstvení komplikovanější. Ve skupině celkem 14 narátorů byli lidé, kteří se narodili a žijí v Záběhlicích či na Zahradním Městě, je mezi nimi ale také skupina lidí, kteří z rozličných důvodů v průběhu života přesídlili ze Zahradního Města do Záběhlic a naopak. Většina narátorů, celkem 8, žila v dané lokalitě celý život. Do výzkumu jsem zařadila také narátora a narátorku, kteří se do místa přistěhovali až v dospělém věku, ve skupině jsou také narátorky, které se odstěhovaly mimo Záběhlice či Zahradní Město, aby se po několika letech opět vrátily zpět. Přestože se jednalo o osoby, které primárně nesplňovaly kritérium celoživotní přítomnosti v dané

⁸⁹ VANĚK, Miroslav a Pavel MÜCKE. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 1. vyd. Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze, 2011, 293 s. ISBN 978-807-2851-454, s. 140-141.

lokalitě, jejich pohled na věc byl velmi zajímavý právě díky určitému odstupu a zkušenosti znovunavrácení se do místa narození. Proto jsem se rozhodla je do výzkumu také zařadit.

První rozhovor proběhl se záběhlickou rodačkou paní ing. Rýdlovou, a již díky prvnímu kontaktu, který mi dále zprostředkovala, se rozběhla ona sněhová koule, kdy každý další narátor mi poskytl kontakt na dalšího potencionálního narátora ze svého okolí. Posléze jsem díky mamince, která oslovila především své spolužáky a spolužačky ze základní školy, realizovala rozhovory na Zahradním Městě.

Jak jsem se sama přesvědčila, osobní doporučení je při oslovování narátorů velmi výrazná pomoc. Při oslovování jednoho z narátorů jsem se snažila využít k prvnímu kontaktu manžela paní ing. Rýdlové, který se zná s mnoha ze záběhlických rodáků. Narátor však nebyl příliš ochoten k vyprávění a rozhovoru se spíše bránil. Protože jsem ale o jeho vyprávění moc stála, byl v rámci dosavadní skupiny narátorů svým způsobem jedinečný, rozhodla jsem se, za doprovodu paní ing. Rýdlové, vypravit se přímo za ním do jedné ze záběhlických hospod a vše probrat osobně. Byla to trochu akce tzv. na vlastní pěst, bez jistoty, že se vůbec s narátorem sejdeme, nicméně naše snaha se vyplatila. Narátor si nechal vše vysvětlit a nakonec ochotně s rozhovorem souhlasil.

Přestože tato „příhoda“ by se možná dala nazvat přípravným rozhovorem, jinak se mi tento postup v praxi příliš neosvědčil. Ačkoliv jsem přípravné rozhovory primárně neplánovala, v několika případech jsem k nim přesto přistoupila.

Teorie říká, že přípravný rozhovor by měl být krátký a „neměl by být již počátkem vlastního rozhovoru“⁹⁰, v praxi jsem ale shledávala poměrně obtížným korigovat zaujetí narátorů pro věc. Nechtěla jsem příliš tlumit jejich nadšení a ochotu vyprávět, na druhou stranu bylo někdy zpětně obtížné držet přípravný rozhovor v ideální formě, délce a rozsahu. Při samotném nahrávání jsem se pak často méně úspěšně snažila vrátit ke vzpomínkám, postojům, které zazněly již při první neformální schůzce a které jsem chtěla na nahrávce zachytit. Ne vždy se narátorům dařilo popsat konkrétní věc stejně trefně a spontánně, jako při první zmínce v průběhu přípravných rozhovorů, ale také např. při následných posezeních po vypnutí diktafonu.

Také jsem si v praxi ověřila, jak opatrně je třeba komunikovat jednotlivé kroky při výzkumu ve vlastním okolí. Poté, co jsem se rozhodla pro dané téma a oznámila v okolí

⁹⁰ VANĚK, Miroslav a Pavel MÜCKE. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 1. vyd. Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze, 2011, 293 s. ISBN 978-807-2851-454, s. 145.

můj záměr, odhodlání některých narátorů vyprávět bylo tak velké, že jsem pak s určitými obtížemi musela vysvětlovat, že každý krok má svůj čas a jsou věci, které nejdou uspěchat. Všichni toto pochopili a v pravou chvíli byli ochotní pomoci. Lavina zájmu mě ale v první chvíli, přiznávám, trochu zaskočila.

Většinu narátorů, kteří mi byli doporučeni, jsem kontaktovala telefonicky, již s odkazem na úvodní domluvu s gatekeeperem nebo předcházejícím narátorem, v některých případech jsem byla nejprve osobně představena jedním z mých gatekeeperů. Jak jsem již uvedla, přípravných rozhovorů jsem realizovala pouze několik, přičemž jen v jednom případě měl tento rozhovor klíčový vliv na pozdější uskutečněný rozhovor.

Mohu říci, že jsem se u všech oslovených narátorů setkala s velmi vstřícným přijetím a zájmem o dané téma. Přestože se u některých narátorů objevovala obava, že mi nebudou schopni sdělit nic podstatného, všechny natočené rozhovory mají svou výpovědní hodnotu a pro moji práci byly využitelné.

3.6 Realizace rozhovorů

Vedení rozhovoru za využití metody orální historie má dvě roviny. Vedle formátu a struktury rozhovoru jako takového je třeba brát v potaz také čistě praktická hlediska práce, jako jsou okolnosti nahrávání, čas a místo vedení rozhovoru samotného atd.

Na úvod je třeba zdůraznit, že metodika vedení rozhovorů by měla být u všech rozhovorů v rámci jednoho projektu stejná, samozřejmě s přihlédnutím k individualitě narátorů. Podle poznatků z praxe by měl rozhovor projít třemi postupnými fázemi, realizovanými během minimálně dvou setkání s narátorem.⁹¹

V první fázi, po úvodu a kontrole nahrávacího zařízení, by měl narátor dostat prostor pro svůj životní příběh, bez výraznějších zásahů ze strany tazatele. Způsob a forma vyprávění, kterou narátor zvolí, jsou stejně důležité jako vzpomínky samotné. Tazatel může v případě potřeby směřovat, popř. vrátit narátora k tématu vyprávění pomocí otevřených otázek, které vybízí k dalšímu vzpomínání. Po delší pauze ve vyprávění tazatel krátkým zrekapitulováním právě řečeného může pomoci narátorovi navázat v jeho životním příběhu dále.⁹²

⁹¹ VANĚK, Miroslav a Pavel MÜCKE. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 1. vyd. Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze, 2011, 293 s. ISBN 978-807-2851-454, s. 148.

⁹² Tamtéž, s. 149.

Druhá fáze rozhovoru následuje ideálně s časovým odstupem dva až tři týdny. Protože do druhého rozhovoru tazatel vstupuje podstatně častěji, lze již hovořit spíše o dialogu než samostatném vyprávění narátora. V průběhu druhého setkání může na tuto druhou fázi navázat bezprostředně fáze třetí, pro kterou si tazatel připraví sadu témat a otázek. S tímto seznamem pak pracuje při setkání se všemi narátory zapojenými do daného projektu, otázky však tazatel vybírá a klade vždy dle aktuální situace. Tyto otázky a především odpovědi jsou pak cenným materiálem pro další práci s rozhovory.⁹³

Nejen v této fázi, ale v průběhu celého rozhovoru by měl tazatel přistupovat k narátorovi citlivě. Tazatel by se měl profesionálně vyrovnat se situacemi, kdy se např. s narátorem názorově rozcházejí, je třeba mít na paměti, že je to především názor narátora, který badatele v orálněhistorickém výzkumu zajímá. V situacích, kdy má tazatel pocit, že narátor ve svém vyprávění cosi překrucuje či zamlčuje, je vhodné se k tématu později vrátit, např. i prostřednictvím odkazu na literaturu, novinové články atd.⁹⁴

V průběhu rozhovoru je také třeba respektovat úvodní domluvu s narátorem ohledně probíraných témat a jejich rozsahu. Tazatel se v takovém případě může pokusit ve vhodném okamžiku k těmto tématům vrátit, nikdy však přímo, ale spíše vhodně zvolenými otázkami.⁹⁵

Čas a místo pro rozhovor by se měly řídit podle možností a přání narátora, pro následnou práci s nahrávkou je lépe volit klidnější prostor bez hluku v pozadí. Pokud je to jen trochu možné, vždy je vhodnější nahrávat rozhovor s narátorem osamotě, bez účasti rodinných příslušníků.⁹⁶ Zde v některých případech pomáhá přítomnost nahrávacího zařízení, které může být pro rodinu dostatečným důvodem se vzdálit. Nervozitu, kterou často nahrávací zařízení způsobuje, však většina narátorů rychle překoná.⁹⁷

Rozhovor by měl v ideálním případě probíhat bez vypínání nahrávacího zařízení. Pokud narátor o vypnutí požádá, vždy je vhodné jej nejprve ujistit, že narátor má možnost se rozhodnout, kdy bude rozhovor zveřejněn, popř. editovat přepis rozhovoru samotného atd. V případě, že narátor na vypnutí nahrávacího zařízení trvá, často v důsledku váhání

⁹³ VANĚK, Miroslav a Pavel MÜCKE. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 1. vyd. Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze, 2011, 293 s. ISBN 978-807-2851-454, s. 152-153.

⁹⁴ RITCHIE, Donald A. *Doing oral history: a practical guide*. 2nd ed. New York: Oxford University Press, 2003, 318 s. ISBN 01-951-5434-7, s. 104-105.

⁹⁵ VANĚK, Miroslav a Pavel MÜCKE. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 1. vyd. Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze, 2011, 293 s. ISBN 978-807-2851-454, s. 145.

⁹⁶ Tamtéž, s. 145-146.

⁹⁷ THOMPSON, Paul. *The Voices of the Past*. Third edition. New York: Oxford University Press, 2009. ISBN 9780-198-93178, s. 232.

ohledně formulace odpovědi či zmiňovaného tématu, nezbyvá, než jeho přání respektovat. Pak je vhodné narátora ubezpečit o záměrech práce, uklidnit a pokračovat v nahrávání.⁹⁸

Na konci rozhovoru by měl narátor dostat prostor k závěrečnému shrnutí, po němž následuje poděkování ze strany tazatele. Po vypnutí nahrávacího zařízení je pak slušností ještě posedět s narátorem, popovídat atd. Tento čas věnovaný narátorovi po skončení rozhovoru je jednak vhodnou chvílí k budování vztahu důvěry, ale ukazuje také tazatelův skutečný zájem o věc, o narátora. Narátor nesmí nabýt pocit, že byl tazatelem pouze využit.⁹⁹

3.6.1 Vlastní reflexe

Jak bylo řečeno výše, přípravné rozhovory, které by předcházely samotnému nahrávání, jsem realizovala jen v několika málo případech. Jednalo se především o narátory, u kterých jsem měla pocit nebo zprostředkovanou informaci, že nejsou rozhodnutí či jistí si svým zapojením do projektu, v jednom případě se v přípravný rozhovor změnilo setkání, na kterém jsem původně měla získat více informací ve formě dobových materiálů. Setkání ale bylo tak podnětné, že jsem se později rozhodla oslovit dotyčného s žádostí o rozhovor, s čímž k mé radosti souhlasil.

Při práci s narátory jsem se snažila zachovávat stejnou strukturu rozhovorů a jednotlivých setkání a postupovat podle předem daného plánu. Ne vždy se mi však dařilo se plánu stoprocentně držet.

Ačkoliv by rozhovor s narátorem měl představovat alespoň dvě sezení, ve dvou případech se mi druhý rozhovor zrealizovat nepodařilo. Pouze jeden rozhovor jsem realizovala s narátorkou, která se z vážných rodinných důvodů z druhého rozhovoru omluvila. Protože ale v prvním rozhovoru zaznělo několik velmi zajímavých informací pro moji práci, rozhodla jsem se i tento rozhovor do práce zapojit. Jeden jediný rozhovor proběhl ještě s jedním narátorem. Bohužel již od prvopočátku bylo evidentní, že z důvodu časové vytíženosti narátora nebude zřejmě možné v rozumné době zrealizovat setkání dvě. Z toho důvodu jsme tedy plánovali jeden delší rozhovor, během něhož se nám snad podařilo postihnout vše podstatné. Naproti tomu, v jednom případě jsem s narátorem realizovala rozhovory tři, především vzhledem k šíři témat a ochotě narátora vyprávět jsem rozdělila rozhovor na více částí.

⁹⁸ RITCHIE, Donald A. *Doing oral history: a practical guide*. 2nd ed. New York: Oxford University Press, 2003, 318 s. ISBN 01-951-5434-7, s. 98.

⁹⁹ VANĚK, Miroslav a Pavel MÜCKE. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 1. vyd. Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze, 2011, 293 s. ISBN 978-807-2851-454, s. 153.

Co se týče struktury prvních rozhovorů, i zde se ne vždy teorie rovnala praxi. Přestože jsem pracovala s několika narátory, kteří byli schopni svůj životní příběh vyprávět bez větších zásahů z mé strany, v některých případech bylo třeba je více vést a navigovat, udržovat linku vyprávění jedním směrem. U několika narátorů bylo evidentní, že čekají na impulsy z mé strany, proto se i některé první rozhovory podobají spíše dialogu.

Odbočky ve vyprávění jsem se nesnažila nijak zásadně omezovat. Většinou se jednalo o velmi zajímavá témata, i když někdy ne příliš podstatná pro moji práci. Nicméně můj zájem i o zdánlivě nesouvisející vzpomínky a zážitky narátorů pomáhaly budovat náš vzájemný vztah, pro mě osobně byly dobrým způsobem, jak si utvořit bližší obrázek o narátorovi, jeho povahových rysech a názorovém založení. Tyto informace jsem se pak, pokud jsem je shledala podstatnými, snažila zachytit v záznamech o jednotlivých rozhovorech. Zvláště v případě starších narátorů se projevovala touha si lidsky popovídat, podělit se o každodenní problémy, svěřit se někomu mimo okruh rodiny atd. Tematické odbočky tohoto typu jsem se snažila více či méně úspěšně korigovat. Ne vždy se to v případě prvního rozhovoru dařilo, bylo to alespoň poučení pro další rozhovor. Pokud jsem věděla z prvního rozhovoru, že narátor má tendence odbíhat tímto způsobem od tématu, o to opatrnější jsem byla při setkání druhém, abych udržela rozhovor v kompaktnější podobě.

Doporučovaný odstup mezi rozhovory jsou max. tři týdny. To se myslím podařilo u většiny rozhovorů dodržet, i když i zde je několik výjimek. Do rozhovorů s paní ing. Rýdlovou zasáhly letní prázdniny, prodlevy byly dány také povodněmi na jaře 2013, v jejichž důsledku se někteří narátoři museli vydat do postižených oblastí zachraňovat chaty atd., jaro bylo také obdobím chřipek, kdy některé prodlevy mezi rozhovory byly způsobeny indispozicí mou či narátorů.

Nemohu říct, že by delší časový odstup mezi rozhovory nějak zásadně ovlivnil druhý rozhovor. Nezaznamenala jsem, že by narátoři měli větší tendenci opakovat již řečené, nebo pro ně bylo obtížné navázat na minulé vyprávění. Může to ale být dáno tím, že největší časovou prodlevu jsem zaznamenala u narátorů, kteří se oba o téma velmi živě zajímají, a proto pro ně delší časový odstup nepředstavoval větší problém.

Nicméně jisté úskalí jsem zaznamenala především u paní ing. Rýdlové. Mezi našimi dvěma rozhovory sice uběhl delší čas, nicméně v mezidobí jsme se často viděly a o tématu hovořily. Nastala v podstatě stejná situace, kterou jsem popisovala v souvislosti

s přípravnými rozhovory, kdy mnoho velmi zajímavých témat zaznělo mimoděk u kávy, a v průběhu rozhovoru jsem se k nim musela někdy obtížně vracet.

Větší časový odstup mezi rozhovory však může být problémem možná spíše na straně tazatele. Je pravda, že příprava na takový rozhovor byla náročnější ve smyslu utřídění myšlenek, témat a také naladění se na stejnou notu s narátorem.

Druhé rozhovory obecně byly velmi příjemné, určitá nervozita z prvních setkání opadla. V průběhu těchto rozhovorů jsem se snažila pracovat se seznamem otázek či spíše témat, který se neustále rozšiřoval. Ne vždy se mi podařilo položit otázky všechny. Často se ukázalo, že ne všechna témata jsou pro narátory relevantní, některým tématům se narátoři věnovali již v prvních rozhovorech atd.

Vzhledem k tématu mojí práce a zřejmě díky skladbě narátorů nedošlo v průběhu rozhovorů k tomu, že by narátor otevřel nějaké vyložené kontroverzní politické či jiné téma. Pokud již došlo k situaci, že narátor vyslovil názor, se kterým se ne zcela ztotožňuji, nechala jsem tyto poznámky bez komentáře. Musím přiznat, že tento aspekt práce shledávám poněkud obtížným. Ani ne tak proto, že bych se nedokázala ovládat, ale ze strany pohledu narátora na tazatele. Některé mé reakce se mohly narátorům zdát až příliš neutrální a být narátorem, je možné, že bych na tazatele v některých případech nahlížela jako na člověka bez názoru.

Prostředí, kterého se téma práce týká, je mi osobně velmi blízké a v průběhu rozhovorů bylo poměrně obtížné korigovat samu sebe a mé vlastní zaujetí pro věc. V okamžicích, kdy narátoři zmiňovali místa a osoby mně přímo známé, kdy se vzpomínky narátorů setkávaly s mými, tehdy jsem se, po pravdě řečeno ne vždy úspěšně, snažila ovládat vlastní zvědavost a emoce, aby se rozhovor nevydal úplně jiným směrem.

Ačkoliv jsem před zahájením nahrávání vybízela narátory k případné domluvě o určitých tématech, o kterých nechtějí hovořit atd., nikdo tuto možnost nevyužil. Stejně tak jsem se nesečkala s tím, že bych měla ze strany narátorů pocit nedůvěry či snahy cokoliv zatajovat.

Čas a místo pro nahrávání rozhovoru jsem se snažila nechat na výběr narátorům. Jediným problémem zde bylo moje zaměstnání. Především starší narátoři upřednostňovali setkání v dopoledních hodinách, což pro mě představovalo složitější plánování, vždy jsme ale našli s narátory takový čas, aby vyhovoval především jim.

Rozhovory jsme realizovali na různých místech. Ve dvou případech jsem natáčela rozhovory u mě doma, na výslovné přání narátorů, kteří nechtěli být doma rušení okolím,

několik rozhovorů jsem natáčela v hospodách v Záběhlicích i na Zahradním Městě. Natáčením ve veřejných prostorech jsem se snažila vyhnout, ale po první zkušenosti s diktafonem, který se i v poměrně hlučných prostředích osvědčil, jsem nakonec souhlasila i s touto variantou. Natáčení v těchto místech bych z vlastní vůle nikdy nenavrhovala, ne všem narátorům by to bylo příjemné, nicméně ve všech třech konkrétních případech to byla volba narátorů, kterou jsem respektovala.

Natáčení v hospodě nebylo ideální nejen z důvodů hlučnosti, pro mnoho tazatelů by byl problémem jistě i cigaretový kouř. Na druhou stranu, přiblížit se takto narátorům mělo svá pozitiva. Rozhovory vedené v hospodách byly uvolněné, spontánní, pro narátory byla oblíbená hospůdka jistotou, o kterou se mohli opřít, zároveň jsem ale nenarušovala jejich domácí soukromí. Narátoři neměli u piva či s cigaretou ve většině případů problém se rozprávět a myslím, že oceňovali skutečnost, že jsem byla ochotná sejít se s nimi v pro ně příjemném prostředí.

Velká většina rozhovorů ovšem probíhala u narátorů doma. V praxi se mi potvrdilo, že tato varianta je pro většinu narátorů pohodlná a příjemná, ovšem i toto prostředí skýtá možné problémy.

Sama jsem poměrně tolerantní, nicméně pro mnoho tazatelů, stejně jako při nahrávání v hospodách, i zde může být problémem kouření. Sama bych si nedovolila proti kouření, zvláště v domácím prostředí narátorů, protestovat. Chápu, že cigareta v ruce může být pro některé narátory způsobem, jak bojovat s nervozitou, proto jsem v tomto nechávala narátorům volnost. Obávala jsem se toho, aby pocit určitého omezení z mé strany negativně neovlivnil celý rozhovor.

Zatímco nahrávání v hospodách rušil především obecný hluk, v domácím prostředí rušila často domácí zvířata, vedle upovídaného papouška to byli především pejsci.

Nepotvrdil se mi názor P. Thompsona¹⁰⁰, který říká, že zapnutý diktafon může v dobrém slova smyslu zastrašit rodinné příslušníky a odradit je od účasti na nahrávání. V praxi se rodinní příslušníci nenechali nahrávacím zařízením nijak ovlivnit a rozhovorů se často účastnili. Většinou jen ve formě tiché přítomnosti, nicméně v několika případech do rozhovorů přímo zasáhli vlastní poznámkou. Přestože jsem se snažila žádat o klidné místo, nebylo možné v rodinném prostředí omezovat pohyb členů domácnosti po domě atd.

¹⁰⁰ THOMPSON, Paul. *The Voices of the Past*. Third edition. New York: Oxford University Press, 2009. ISBN 9780-198-93178, s. 232.

V mnoha případech byly rozhovory rušeny příchody a odchody jednotlivých členů domácnosti, někdy dokonce v takové míře, že jsem byla nucena diktafon vypnout. Zároveň je ale třeba uvést, že žádné z přerušení či vyrušení nebylo takového rázu, který by zcela zásadním způsobem ovlivnil natáčení rozhovoru.

Co se týče potřeby vypínání diktafonu, v několika případech jsem k němu přistoupila, nikdy však na základě požadavku narátora. Jednalo se o případ, kdy bylo evidentní, že vyrušení bude trvat velmi dlouho a nemělo smysl v natáčení pokračovat. Narátorku jsem na tuto skutečnost upozornila, počkaly jsme, až se situace uklidní a pokračovaly dále v započatém rozhovoru. Krátká vyrušení jako např. telefonáty, pozdravy odcházejících či přecházejících členů domácnosti atd. jsem nechávala proběhnout bez přestávek.

Rozhovory měly v průměru délku kolem 1,5 hodiny. Některé rozhovory byly kratší, v případech narátorů, kteří nebyli tak sdílní, jak jsem doufala. Nejednalo se ani tak o nervozitu, jako spíš o celkovou uzavřenost některých narátorů. Ačkoliv často vyjadřovali povzdech nad tím, že mi zřejmě příliš nepomohou, byla na nich vidět upřímná snaha vzpomínat a musím uznat, že i některé kratší rozhovory obsahovaly velmi zajímavé informace, které jsem ve své práci využila.

Některé rozhovory jsou podstatně delší. Mezi narátory se objevilo několik velmi zdatných vypravěčů, kteří neměli problém hovořit velmi dlouho. Protože se jednalo o zajímavá vyprávění, která jsem nechtěla přerušovat, nechala jsem vyprávění plynout. Objevily se i situace, kdy byla na narátorech viditelná touha, přes očividnou únavu, vyprávění dokončit či rozšířit o další témata. Také tyto rozhovory jsem většinou nechtěla přerušovat, pokud jsem sama necítila, že by rozhovor přesáhl únosnou míru.

Ukončení rozhovoru vyplynulo zcela přirozeně, několikrát se stalo, že po výzvě ke shrnutí nebo závěrečnému doplnění se narátor rozpovídal nebo přišel s myšlenkou či vzpomínkou, která s netušenou razancí shrnula dříve řečené. Úplný závěr setkání byl pak příjemným posezením, předali jsme si s narátory vypůjčené fotografie a ještě chvíli vzpomínali.

Celkově nemohu říci, že bych se setkala s narátorem, který by byl ochromen vlastní nervozitou, že by nebyl schopen vyprávění. Projev narátorů byl většinou uvolněný, pokud se někde objevily stopy nervozity, pak spíše v neverbálních projevech. Do určité míry mi v práci s narátory pomohla skutečnost, že s některými z nich jsem se setkávala jako dítě.

Pamatuji si tak např. velmi charakteristickou dikci jedné z narátorek, která ale pro neznalého může působit jako téměř paralyzovaná nervozitou.

Všichni nátoři vítali skutečnost, že se někdo o danou oblast zajímá, ze všech sil se snažili mi poskytnout vlastní čas a mnozí i fotografie a další materiály, o kterých jsem vůbec netušila, že existují. Zaujetí pro věc bylo veliké především u jednoho z nejstarších narátorů pana Salátka, který mě dokonce velmi ochotně provedl starými Záběhlicemi a vše, o čem jsme si v průběhu několika našich setkání povídali, mi ukázal přímo. Byl to nejen příjemný výlet, ale pomohl mi utřídit pojmy a spoustu věcí, které bychom si jinak museli složitě vysvětlovat, jsem si ujasnila na místě.

Souhlas s rozhovorem podepisovala většina narátorů po prvním rozhovoru, opět jsem se nesešla s ničím neobvyklým. Nátoři, zřejmě i vzhledem k tématu, neměli potřebu jakkoliv omezovat moji následnou práci s nahrávkou atd.

Všechna realizovaná setkání byla svým způsobem jedinečná, pro moji práci podnětná a lidsky velmi příjemná. Jak jsem se později dozvěděla, nejen pro mě, ale i pro nátoře. Velmi pozitivní a pro mě nečekanou reakci pak na samý závěr fáze natáčení rozhovorů přineslo rozeslání děkovných dopisů narátorům.

4 Představení narátorů

Dagmar Rýdlová

Paní Rýdlová se narodila v roce 1954 v Praze. Dětství prožila s rodiči a bratrem přímo v areálu záběhlického zámku, kde byl její otec zaměstnán v Závodu elektrotepelných zařízení. Po svatbě v druhé polovině 70. let se paní Rýdlová odstěhovala za manželem na Žižkov, kde v té době také dokončila studium na VŠE. Koncem 70. let získala rodina Rýdlových byt v panelovém domě na Jižním Městě, především stesk po Záběhlicích a potřeba být blíž stárnoucím rodičům přiměla paní Rýdlovou k dalšímu stěhování. V roce 1984 se tedy rodina, tehdy již čtyřčlenná, odstěhovala zpět díky výměně, do bytu v panelovém domě na Zahradním Městě. Tady žije paní Rýdlová s manželem dodnes.

Paní Rýdlovou jsem poznala před několika lety, a to díky její práci pro děti s dyslexií. Paní Rýdlová se pomoci těmto dětem dlouhodobě věnuje, vyvíjí softwarová řešení pro výuku jazyků atd. Teprve později jsem zjistila, že paní Rýdlová je záběhlickou rodačkou a velkou patriotkou. Díky tomu také stála u zrodu tohoto projektu, ve kterém se výraznou měrou angažovala jako gatekeeper, především v rámci starých Záběhlic. Sama byla také mojí první narátorkou.

Milena Kolářová

Moje maminka paní Kolářová se narodila v roce 1948 v Praze. Od dětství žila s rodiči v menším řadovém činžovním domě na Zahradním Městě, který zde koupil její dědeček začátkem 40. let 20. století. Důsledkem stavebního rozvoje a přílivu nových obyvatel Zahradního Města v průběhu 60. let musel bohužel dům ustoupit výstavbě zdravotního střediska. Dům byl vykoupen státem a všichni obyvatelé, majitelé i nájemníci, byli proto v roce 1968 přesunuti do bytů v jednom z nových panelových domů v okolí, shodou okolností cca 200 metrů od původního domu.

Po svatbě v roce 1975 se manželům Kolářovým narodily postupně dvě dcery, čímž vznikla potřeba většího bytu. Ten se podařilo v roce 1979 vyměnit, rodina se však přestěhovala pouze do jiného bytu ve stejném domě. Paní Kolářová je již několik let v důchodu a spolu s manželem žijí dodnes v onom bytě, kam se na konci 70. let přestěhovali. Maminka byla aktivním gatekeeperem na Zahradním Městě.

Irena Kostohryzová

Paní Kostohryzová se narodila v roce 1959 a s rodiči a o 5 let starší sestrou žili v řadovém domku na Zahradním Městě. Po dokončení místní základní školy v Břečťanové ulici se vyučila jako prodavačka. Krátce po vyučení se paní Kostohryzová vdávala, v roce 1979 se jí narodila dcera a v téže roce se rodina stěhovala do bytu na Spořilově, který dostal manžel paní Kostohryzové od podniku. Stěhování bylo nutné i z toho důvodu, že domek, kde Kostohryzovi bydleli, obývala ještě další nájemnice.

V roce 1981 se narodil Kostohryzovým syn. Později se podařilo rodičům paní Kostohryzové domek odkoupit, takže se rodina stěhovala v roce 1987 ze Spořilova zpět do domku na Zahradním Městě, kde paní Kostohryzová s manželem žije dodnes. Paní Kostohryzová dnes pracuje jako prodavačka.

Jarmila Kubecová

Paní Kubecová se narodila v roce 1931 v Záběhlicích. Otec byl ruský legionář a pracoval u vlakové pošty, maminka byla v domácnosti a starala se o celkem čtyři dcery. Krátce po skončení druhé světové války sestry osiřely a vyrůstaly s „macechou“.

Paní Kubecová se vyučila jako švadlena, v roce 1950 se vdala a krátce po svatbě se přestěhovala s manželem do domu na Skalce, odkud se v roce 1954, tehdy už se dvěma dětmi, vrátili Kubecovi zpět do domku v Záběhlicích. Zde žili až do roku 1971, kdy bylo rozhodnuto o demolici domku, a rodině byl nabídnut byt na Spořilově. V roce 1990 paní Kubecová ovdověla, v té době také začal prodej obecních bytů nájemníkům. Protože paní Kubecová neměla na koupi bytu dostatek finančních prostředků, rozhodla se byt na Spořilově vyměnit. V roce 1990 se tedy opět přestěhovala, tentokrát na Zahradní Město, kde žije dodnes.

Jarmila Kučerová

Paní Kučerová se narodila v roce 1935, první roky života prožila na Litoměřicku, s rodiči, dvěma sestrami a bratrem. V roce 1938 se rodina z pohraničí stěhovala, konec války prožili v Loděnici u Berouna.

V roce 1945 se celá rodina vrátila zpět do pohraničí, kde paní Kučerová žila až do 15 let, kdy odešla do Litvínova do učení. V Litvínově se seznámila s prvním manželem, se kterým se následně odstěhovala do pražských Bohnic, do domu jeho rodičů. Po rozvodu se paní Kučerová znovu vdala a na základě žádosti na bytovém podniku získali manželé

začátkem 60. let státní byt na nově vznikajícím Zahradním Městě. V tomto domě žijí do současnosti.

Paní Kučerová za život vystřídala několik zaměstnání, dělnických i administrativních, vychovala tři děti. Důchod tráví paní Kučerová střídavě v Praze na Zahradním Městě a na Sázavě, kde si vybudovali s manželem chatu.

Zdeněk Rytíř

Pan Rytíř se narodil v lednu 1933, českým rodičům žijícím v Bratislavě. Těsně před vypuknutím války v roce 1939 byl pan Rytíř poslán k otcovým rodičům do Prahy – Libně, kam se pak v roce 1940 přestěhovali i rodiče ze Slovenska, spolu se starší sestrou pana Rytíře. V Libni pan Rytíř absolvoval základní školu, později se vyučil v ČKD ve Vysočanech jako automechanik, v 60. letech pak při zaměstnání ještě absolvoval střední elektroprůmyslovou školu.

V roce 1956, krátce po návratu z vojny, se pan Rytíř oženil a přistěhoval za svojí paní do domku v Záběhlicích, kde se jim začátkem 60. let postupně narodily dvě děti. Po svatbě a stěhování pak hledal práci v okolí bydliště, oba manželé nastoupili do Závodu elektrotepelných zařízení v záběhlickém záměčku. Pan Rytíř zde pracoval jako technolog a později jako vedoucí oddělení technologie, odkud odešel v roce 1993 do důchodu.

Pan Rytíř byl v mládí aktivním sportovcem, dnes je členem záběhlického Veteran Car Clubu Praha.

Miroslav Salátek

Pan Salátek se narodil v roce 1933 v Praze, celé dětství prožil v Záběhlicích, kde měl jeho dědeček a posléze otec hospodu. V roce 1939 pan Salátek nastoupil do 1. třídy v záběhlické škole v ulici Přespolní. Vzhledem ke skutečnosti, že otec byl živnostník, původně národní socialista, nemohl pan Salátek v roce 1948 po dokončení 9. třídy základní školy pokračovat dále ve studiu. Místo toho se šel učit do hostivařského podniku TOS soustružníkem.

V roce 1953 nastoupil pan Salátek na vojnu, již před vojnou se seznámil se svojí současnou paní, kterou si v lednu 1956 vzal. Vzápětí po příchodu z vojny byl úřady v podstatě donucen začít stavět rodinný dům na pozemku na Zahradním Městě, který ještě za první republiky koupil jeho otec. Stavba domu trvala celkem 12 let, rodina pana Salátka ji realizovala svépomocí.

Pan Salátek celý život pracoval v TOSu Hostivař, do důchodu odešel v roce 1993. Dnes žije pan Salátek stále v domě, který na Zahradním Městě postavil, společně se svojí paní a rodinou své dcery.

Blanka Papírková

Paní Papírková se narodila v roce 1949, o čtyři roky později se rodina přistěhovala na Zahradní Město do domku, který zde postavil otec paní Papírkové. V domě žila rodina pohromadě, až do okamžiku, kdy se sestra paní Papírkové provdala a odstěhovala za manželem. Po svatbě paní Papírkové se naopak na Zahradní Město přistěhoval její manžel, koncem 70. let se jim tu v rychlém sledu narodili dcera a syn. Dům tak obývala rodina paní Papírkové společně s její maminkou.

Paní Papírková vystudovala střední zdravotnickou školu, povolání zdravotní sestry se kromě období mateřské dovolené věnuje celý život. V současnosti pracuje na dětském oddělení ve Vinohradské nemocnici. V domku na Zahradním Městě prožila paní Papírková celý svůj dosavadní život, po smrti manžela dnes dům obývá společně s dcerou.

Zdeněk Bláha

Pan Bláha se narodil v roce 1967, je tak nejmladším ze všech zúčastněných narátorů. Rodina bydlela v domku, který ve 30. letech 20. století koupil pradědeček pana Bláhy, tehdy zaměstnanec Státních drah. Pan Bláha žil v domě s rodiči, babičkou a bratrem. Po skončení základní školy se vyučil prodavačem elektrotechnického zboží a nastoupil jako prodavač.

Koncem 80. let si večerně dodělal dvouletou návstavbu a získal maturitu. Na poště na Zahradním Městě, kde pracovala jeho maminka, se pan Bláha seznámil se svojí paní a po svatbě v roce 1994 se za ní přestěhoval do domku jejích rodičů, taktéž na Zahradním Městě. Zde žije i dnes, spolu s manželkou a synem, do své smrti tu s nimi společně žil také tchán pana Bláhy.

Pan Bláha pracoval jako prodavač, později ve velkoobchodních skladech, nyní pracuje v logistickém oddělení jednoho obchodního řetězce. Vedle toho se poloprofesionálně věnuje fotografování a country hudbě.

Josef Calta

Pan Calta se narodil v roce 1949, s rodiči nejprve bydlel u nemocné babičky v záběhlické ulici Přespolní, v roce 1952 se pak s rodiči přestěhovali do domku v kolonii

Chaloupky, kde původně žil dědeček pana Calty z matčiny strany. Po absolvování základní školy v Práčské ulici se pan Calta učil klempířem, po úrazu v 16 letech ale nemohl v učení dál pokračovat, pracoval tedy později jako skladník.

Po svatbě v roce 1971 se do domku, kde žil pan Calta spolu s rodiči, přistěhovala jeho paní, o dva roky později se jim narodila dcera, za dalších pět pak ještě syn. V té době oba manželé pracovali v záběhlické Grafotechně, pan Calta jako topič a později skladník. Tuto práci vykonává i v současnosti. Žije stále v Chaloupkách, v domku po rodičích, společně se synem a jeho rodinou.

Pavla Havířová

Paní Havířová se narodila v roce 1948 a až do roku 1967 žila s rodiči a o 12 let mladším bratrem v nájmu v řadovém domku na Zahradním Městě. Dům, kde bydleli, byl pak prodán národním výborem a rodině byl nabídnut byt 1+1 ve Strašnicích.

Sem se paní Havířová, tehdy již vyučená prodavačka, přestěhovala s maminkou a mladším bratrem, otec se po rozvodu odstěhoval již dříve. V roce 1967 se také do strašnického bytu přestěhoval manžel paní Havířové.

Po sedmi letech soužití se paní Havířová s manželem a dvěma malými syny přestěhovali do bytu v Malešicích, zároveň ale začali manželé stavět v rámci bytového družstva panelový byt v Záběhlicích, do kterého se v roce 1981 přestěhovali a kde žije paní Havířová dodnes. Paní Havířová si našla na Zahradním Městě práci prodavačky, které se věnuje, i když na jiném místě, až do současnosti.

Petr Lambert

Pan Lambert se narodil v roce 1948 a s rodiči, babičkou a dvěma sourozenci žili v domku na Zahradním Městě. Domek zde pořídil jeho dědeček v době před druhou světovou válkou. Přestože žil na Zahradním Městě, školní docházku absolvoval ve Strašnicích, kam spodní část Zahradního Města spádově patřila, později se vyučil zámečníkem a u tohoto povolání zůstal. V roce 1967 nastoupil na vojnu, kde se naučil hrát na kytaru. Trampská hudba se mu pak stala celoživotním koníčkem.

Sourozenci pana Lamberta se během času odstěhovali, do domku na Zahradní Město přibyla manželka pana Lamberta, později se jim zde narodily dvě děti. Pan Lambert se již od mládí velmi aktivně věnoval práci s mládeží, organizoval dětské tábory, po rozvodu si později našel partnerku, která s ním tyto aktivity sdílí.

Pan Lambert také vede na Zahradním Městě klubovnu pro děti, s partnerkou stále žije v domku po rodičích.

Jaroslava Kořínková

Paní Kořínková se narodila v roce 1948 a s rodiči a bratrem bydleli v podnájmu v řadovém činžovním domě na Zahradním Městě. Paní Kořínková se chtěla sice věnovat sportu, úraz jí ale tuto dráhu přerušil. Po absolvování základní školy tedy vystudovala gymnázium, po maturitě v roce 1967 nastoupila do výpočetního střediska podniku Armabeton. Rok poté se rodina musela z důvodu bourání domu nastěhovat do blízkého panelového domu, do bytu, kde žije paní Kořínková dodnes.

Paní Kořínková se v té době také vdala, krátce po stěhování se manželům Kořínkovým narodil syn. V panelovém bytě žila rodina spolu s rodiči paní Kořínkové, kteří se až začátkem 80. let 20. století odstěhovali na Moravu.

Od poloviny 90. let paní Kořínková podnikala, mj. také v oblasti výpočetní techniky, od roku 2005 je v důchodu. Přestože se nemohla sportu věnovat profesionálně, celý život byla aktivní členkou místní tělovýchovné jednoty, kde až donedávna působila jako cvičitelka.

Zdeněk Hrubeš

Pan Hrubeš se narodil v roce 1948 a od dětství žil s rodiči a dalšími třemi sourozenci v domku, který jeho otec, berní úředník, v roce 1937 na Zahradním Městě postavil. V rodinném domku bydleli kromě Hrubešových ještě nájemníci, kteří obývali samostatné horní patro. Ti se později odstěhovali, stejně jako sourozenci pana Hrubeše, dům pak obýval pouze s rodiči.

Po absolvování základní školy se pan Hrubeš vyučil spojařem a nastoupil k podniku Správa dálkových kabelů, aktivně se podílel na zavádění výpočetní techniky v bývalém Československu. Mezitím se také oženil a postupem času vypracoval na manažera v jedné telekomunikační společnosti, odkud odešel před několika lety do důchodu. Se svojí paní žije stále v domku po rodičích. Pan Hrubeš se snaží udržovat kontakty mezi bývalými spolužáky ze Zahradního Města, je vášnivým muzikantem.

5 Záběhllice očima místních obyvatel

„... pro pěknou polohu a hojnost zahrad jsou Záběhllice výletním místem Pražanů.“¹⁰¹ Tak popisuje Záběhllice sborník z konce 19. století. Venkovský ráz si ale Záběhllice udržely ještě po mnoho dalších let, narušených snad jen revolučními událostmi roku 1945: „Záběhllice, ty byla jedna barikáda.“¹⁰² Coby výletní místo sloužily Pražanům ještě po druhé světové válce, a to jak oblast kolem Botiče, tak i horní část Záběhllic - Zahradní Město: „Sem jezdily rodiny s dětma, asi jako do Stromovky ... přijeli tramvají na konečnou, protože to do Hostivaře ještě nejezdilo. Odtud se nechali odvést nějakým tím čtyřkoláčkem, tady místním povozníkem nahoru.“¹⁰³

Pamětníci ze Zahradního Města i ze starých Záběhllic na tradici výletů vzpomínají. Zatímco na Zahradním Městě bylo vedle restaurace pro dospělé také kino: „... tam si (pozn. rodiče) odložili děti. Ty jim tam pouštěli nějaký grotesky ... pak zase stejným kočárem se vrátili zpátky“¹⁰⁴, výlet do starých Záběhllic, ačkoliv také pojatý jako rodinný, vypadal trochu jinak: „Dědkové si sedli k pivu, ženský začly někde klábosit a děti, ty se vrhly tady do Botiče a k rybníku a užívaly si venkova, jo? No a večer zase šli pěšky domů z vejletu.“¹⁰⁵ Zajímavým je také způsob, jak pamětníci výlety popisují z hlediska dopravy. Na Zahradní Město se nechávali výletníci vyvézt od tramvaje povozem, do starých Záběhllic se chodilo pěšky. Možná již zde se dá vystopovat rozdílná atmosféra obou těchto částí.

Staré Záběhllice byly venkovem, rozvinutou zemědělskou oblastí, do jejíhož koloritu výrazně vstoupila kolektivizace zemědělství. Ta zasáhla místní statkáře již v roce 1949.¹⁰⁶ Na mnohé z nich pamětníci dodnes vzpomínají: „No a ten Kořínek tam hospodařil ... už před válkou tam byl, potom tam byl přes celou válku, po válce, až potom komunisti, když to sbírali, tak mu vzali ten statek a vystěhovali ho pryč. On potom měl tadyhle u splavu, u potoka ... si postavil domek, takovou vilku, kde bydlel a měl tam zahradnictví.“¹⁰⁷

¹⁰¹ VÝRUT, Karel. *Kapitoly z pražské historie*. První vydání. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2001. ISBN 808-65-59-017, s. 94

¹⁰² Z rozhovoru s panem Salátkem.

¹⁰³ Z rozhovoru s panem Hruběšem.

¹⁰⁴ Z rozhovoru s panem Hruběšem.

¹⁰⁵ Z rozhovoru s panem Salátkem.

¹⁰⁶ VÝRUT, Karel. *Kapitoly z pražské historie*. První vydání. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2001. ISBN 808-65-59-017, s. 113.

¹⁰⁷ Z rozhovoru s panem Salátkem.

Kolektivizace byla koncem statkářů v Záběhlicích, nicméně sousedská sounáležitost a snad se dá říci i podnikatelská čest mezi místními lidmi panovala dál. Zmiňovaný pan Kořínek byl jedním z významných záběhlických zahradníků ještě v 60. letech 20. století: „*Pan Kořínek pěstoval jahody a protože už asi se mu tam nechtělo furt běhat, takže vždycky jsme mu třeba dali osm korun a to bylo pytlík, kilo jahod za osm korun, jo, takže jsme mu dali osm korun a šli jsme si natrhat. Tak něco do pytlíku, něco do pusy a bylo to úžasný. Tak to byly kvanta jahod a to byl ještě tak poctivej člověk, že když nám dal vokurku a přišli jsme, že je hořká, tak nám jí vyměnil.*“¹⁰⁸

Vedle zemědělství existovala v Záběhlicích také dlouhá průmyslová tradice. Mezi důležité záběhlické podniky bezesporu patřila parastrojní prádelna pana Blechy nebo firma na výtahy pana Čěspivy, významnou společností byla také firma Cidor, založená za druhé světové války v prostorách bývalého záběhlického pivovaru: „*Když přišli Němci, tak to jako ten pivovar už chátral, už se zavíral a končil a ty ho zavřeli a udělali tam potom továrnu na šmirgl papír ... a jmenovalo se to Cidor a měli značku Globus*¹⁰⁹*, jo? Na těch papírech byl, na zadní straně vytištěná mapa, globus. Ale byla to značka Cidor. A komunisti, když to potom zestátnili ... tak ty tomu dali název Rekord.*“¹¹⁰ Společnost ale pro západní trh musela dále vyrábět papír se značkou Globus, „*... protože věřili tomu, že ten Cidor má kvalitní šmirgl papír, tak chtěli tuhle tu značku a oni to museli potom tisknout s tím, i když to bylo dělaný v týhle firmě, tak museli tisknout dva druhy toho papíru.*“¹¹¹

Významné místní společnosti, podnikatelé, skutečnost, že do Záběhlic vedla první veřejná autobusová linka v Praze, „*Záběhlice měly tu raritu, že měly první autobusový spojení v Praze. To bylo 'áčko' a potom mu nechali 101 pořád*“¹¹², to vše má místo ve vzpomínkách pamětníků. Zároveň však jejich vyprávění spojuje jedna společná myšlenka: „*... vždyť tady to opravdu, to byl venkov*“.¹¹³

5.1 Venkov ve městě – město na venkově

Téměř všichni pamětníci popisovali prostředí a styl života ve starých Záběhlicích i na Zahradním Městě jako venkovský. Aspektů, pro které se místní životní styl dá takto označit je více. Jedním z nich, společným pro obě části, je pocit odlehlosti a osamocení této lokality.

¹⁰⁸ Z rozhovoru s paní Rýdlovou.

¹⁰⁹ pozn. smírkový papír pod značkou Globus se vyrábí v České republice do současnosti

¹¹⁰ Z rozhovoru s panem Salátkem.

¹¹¹ Z rozhovoru s panem Salátkem.

¹¹² Z rozhovoru s panem Hrubešem.

¹¹³ Z rozhovoru s paní Papírkovou.

Jedním z důvodů pro tyto pocity bylo nedostatečné dopravní spojení do Záběhlic. Na okraj Zahradního Města jezdila tramvaj ze Strašnic, pro obyvatele starých Záběhlic byla nejbližší tramvajová zastávka až na pomezí Michle. Ještě na konci 60. let bylo cestování zvláště večer poměrně obtížné, jak vzpomíná např. paní Kořínková: „*Když jsem třeba potom jako chodila už do práce ... protože jsme dělávali dlouho do noci třeba, jo? Protáhlo se to. Tak oni nám propláceli taxíky ... A taky ti řekl ten taxikář, že tě na Zahradní Město neodveze. Zahradní Město, to byl vystrkov, to byl venkov.*“¹¹⁴ Pro taxikáře v té době bylo Zahradní Město příliš vzdálené a obava, že pojedou auto zpět do vnitřní Prahy prázdné, byla zřejmě oprávněná. Jistou izolovanost této oblasti si patrně v té době uvědomovali i zaměstnavatelé. Proplácení taxíků zaměstnavatelem nebylo, jak se zdá dle vzpomínek místních, ojedinělé, protože velmi podobnou vzpomínku má také paní Kolářová: „*Třeba jsme chodili dělat od šesti večer a dělali jsme do rána s tím, že nám pak podnik zaplatil taxíka domů.*“¹¹⁵

Pro většinu místních obyvatel tak bylo běžné chodit pěšky. Děti čekala každý den cesta do školy, po škole na oběd a domů, kdy děti překonávaly z dnešního pohledu dlouhé vzdálenosti vzdušnou čarou, školáci ze Zahradního Města k tomu každý den ještě sestupovali dolů z kopce do školy v Práčské ulici. Mezi vzpomínkami na každodenní cesty do školy nebo k nejbližší zastávce městské hromadné dopravy ale převažují ty pozitivní. Jednou ze vzpomínek, která se objevuje ve více vyprávěních, jsou cesty na prvomájové průvody, kdy děti ze Záběhlic chodily až na Václavské náměstí pěšky. Na školní léta přelomu 50. a 60. let vzpomíná paní Kolářová: „*... chodily jsme na průvody prvního máje, z čehož jsme byly naprosto nadšený jako děti. A ještě vzhledem k tomu, že jsme to vlastně měly daleko, na Václavský náměstí, tak my jsme byly takový trénovaný děti.*“¹¹⁶

Venkovský styl života ve starých Záběhlicích byl přirozeností a každodenní realitou, „*... lidi v těch Záběhlicích byli docela chudý a takový, měli tam normálně kozu na dvorku a měli tam husy*“.¹¹⁷ Mnoho místních lidí pracovalo v zemědělství, vykonávalo dělnické profese v záběhlických továrnách, k životu zde patřilo hospodářské zvířectvo a i životní podmínky byly často velmi prosté.

Stejnými slovy, ale v odlišném významu, popisují svůj venkovský život obyvatelé Zahradního Města. Pro ně bylo oním venkovem prostředí v zeleni, v klidu, venkov zde byl

¹¹⁴ Z rozhovoru s paní Kořínkovou.

¹¹⁵ Z rozhovoru s paní Kolářovou.

¹¹⁶ Z rozhovoru s paní Kolářovou.

¹¹⁷ Z rozhovoru s paní Rýdlovou.

především vymezením oproti vnitřní Praze, která se rok od roku rozšiřovala. Paní Kolářová vzpomíná: „*Zahradní Město bylo opravdu zahradní. Byly tam samý domečky, každý měl zahrádku..., takže jsme vlastně bydleli v Praze a přitom z určitýho pohledu by se dalo říct, že úplně na vesnici.*“¹¹⁸ Velmi podobně se vyjadřuje k životu na Zahradním Městě také její vrstevník pan Lambert: „*na rozdíl od toho, že jsme vlastně byli jako rodilý Pražáci, tak my ze Zahradního Města jsme prožívali dětství jako děti na vesnici.*“¹¹⁹

Zajímavým je zde i pohled zvenčí. Na stěhování z Libně do starých Záběhlic v roce 1956 vzpomíná pan Rytíř: „*... byl to pro mě trochu šok, poněvadž ty Záběhlice i včetně Zahradního Města, to byla vesnice dá se říct, jo? Tady se ty lidi znali, bylo tady těch, já nevím, devět hospod nebo kolik. A ten styl života je tady úplně ... nebo byl úplně jinej.*“¹²⁰ Je patrné, že pro nově příchozího nebyla určitá odlišnost obou částí až tak zřetelná, oproti rušné Libni se jednalo o vzdálenou oázu pospolitosti zdejších obyvatel.

Sounáležitost místních byla jedním z výrazných rysů každodenního života. V předchozí vzpomínce pan Rytíř poukazoval na skutečnost, že se zde lidé vzájemně znali. Pokud se liší vnímání a prožívání termínu vesnice mezi Zahradním Městem a starými Záběhlicemi, vztahy mezi lidmi byly v obou částech velmi podobné. Zvláště ve starých Záběhlicích se pěstovala tradice posvícení, koledy, poutě, ale i na Zahradním Městě žili lidé v těsném propojení. „*... tenkrát nebyla v každý domácnosti televize, tak kdo si pořídil televizi, tak k nim chodili, třeba 5 lidí se k nim chodilo dívat na televizi.*“¹²¹

V obou částech Záběhlic se také žilo hodně na ulici. Pamětníci se shodují ve vzpomínkách na své matky a babičky, které trávily volné chvíle venku s ostatními při ručních pracích, poklid na ulicích byl narušován jen sporadicky se objevujícími automobily, silnice tak často sloužily spíše dětským hrám.

Skutečnost, že se lidé mezi sebou vzájemně dobře znali, vnášela do místní atmosféry další vpravdě venkovský prvek: „*ty naše starý záběhlický drbny, vždycky tak udržovaly takovej ten systematickej pořádek, že když někde dítě něco provedlo, tak než přišlo domu, tak už to rodiče věděli.*“¹²²

Zvláště ve starých Záběhlicích se objevovaly i další rázovité momenty, které přetrvávaly údajně až do nedávné minulosti: „*Psi? Ty se jedli všude, ... tady byla hospoda*

¹¹⁸ Z rozhovoru s paní Kolářovou.

¹¹⁹ Z rozhovoru s panem Lambertem.

¹²⁰ Z rozhovoru s panem Rytířem.

¹²¹ Z rozhovoru s panem Lambertem.

¹²² Z rozhovoru s paní Rýdlovou.

U Roziho, tam se jedli normálně ... to je lahůdka. Na česneku. Ale musí to umět udělat. No, aby to nebylo cejtít. Jako divočina. Ale tady většinou ty kluci na to byli zvyklý, takže to uměli připravit. To bylo vynikající, to vonělo. ... teďko to má každě na vodítku. A hlavně ty kluci, co to dělali, tak už jsou mrtvý, protože to byli starý chlapi proti mě, že jo. To je tak 20 let zpátky.“¹²³

Většina pamětníků má tuto venkovskou atmosféru 50. a 60. let spojenou především s obdobím dětských her, pro které bylo poklidné prostředí se spoustou zeleně jako stvořené.

5.2 Čas dětských her

Dětství v Záběhlicích bylo určováno především skutečností, že se jednalo o lokalitu mimo hlavní dopravní tahy či průmyslové zóny. Většinu volného času trávily děti venku, kolem domů, na udusaných cestách, chodnících, vzhledem k charakteru prostředí také na polích či u rybníka.

Zahradní Město se v průběhu 50. let rozrůstalo jen pomalu, pro děti tak skýtal vršek kopce spoustu možností, které si dnes spojujeme s téměř kýčovitým obrázkem ladovského dětství, jak jej nazval jeden z pamětníků. „... když se to obilí sklídilo, tak zůstala ještě spousta slámy na poli. No a tu my jsme si shrabali do ohromný hromady, každě jsme si přinesli dvě, tři brambory z domova, což jsme měli přes ulici. Nebo přes ulici, to se ani tak říct nedá, přes tu uježděnou nebo ušlapanou cestu. Udělali jsme si ohýnek, pekli jsme brambory, bylo to naprosto skvělý.“¹²⁴

Většina her a aktivit dětí na Zahradním Městě se odehrávala v bezprostředním okolí. Přestože prostředí nenabízelo klasická hřiště, jaká tu jsou dnes, děti si vystačily s tím, co bylo po ruce, často za přispění velké dávky fantazie: „... tam byla hromada nějakých asi kostek jako na dláždění. Z toho jsme si vyhraničili nebo jak bych řekla pokojíčky a teď jsme dělali, jako že tam jdeme, jako že jedeme ven s kočárkem na procházku a hráli jsme si ...“¹²⁵

V životě dětí na Zahradním Městě hrála svoji úlohu také zvířata. Vzhledem k charakteru vilkové čtvrti se nejednalo ani tak o zvířata domácí, jako spíše o ta, která poskytovala dětem okolní příroda. „Myši v kočárku takhle jsem vozila, brácha je vybíral

¹²³ Z rozhovoru s panem Caltou.

¹²⁴ Z rozhovoru s paní Kolářovou.

¹²⁵ Z rozhovoru s paní Havířovou.

z hnízd a já jsem měla takovej malej zelenej dřevěnej kočárek, tam jsem je měla takhle naskládany...“¹²⁶

Vedle klasických dětských her se ale také sportovalo, vedle obligátního fotbalu se mezi dětmi pěstovala univerzální vybíjená, často se jednalo o hromadné akce, kterých se účastnily děti z celého bloku či ulice.

Společným útočištěm chlapců i děvčat ze Zahradního Města byla tzv. skála. Přestože z dnešního pohledu se zdá být skála spíše skalkou, pro děti měla význam veliký. Bylo to místo, dnes zastavěné paneláky, kam si děti chodily hrát, po skále se dalo lézt a dost možná to bylo místo pro aktivity, které se na ulici tak snadno provozovat nedaly: *„Bylo to trošku z dosahu rodičů jakoby, víš? Nebylo tam úplně vidět.“*¹²⁷

Zima patřila bruslím a sáňkám. Na Zahradním Městě byl již od 30. let fungující kuželník s přilehlými tenisovými kurty, které se ještě v 70. letech v zimě polévaly a sloužily i pro veřejné bruslení. Ve vyprávěních se překvapivě často objevují zmínky o občerstvení, které zde bylo k dispozici a které dokreslovalo atmosféru zimních dní na kluzišti. Čichové vjemy bývají velmi silným nositelem dávných pocitů¹²⁸, možná právě vzpomínka na občerstvení je tou spojnicí mezi současností a dobou dávno minulou. *„A prodával se tam čaj nebo chleba s hořčicí a ne s máslem, jenom s tou hořčicí. Takže půlky krajíčků, jo? No byli jsme tam celý odpoledne.“*¹²⁹ Na kluziště, i když to nebylo příliš časté, se občas vydávaly i děti ze starých Záběhlic, jejich vzpomínky jsou ale velmi podobné: *„... a tam prodávali čaj a chleba s hořčicí, to jsme milovali, protože když byl člověk jakoby vybruslenej, vymrzlej, tak ten horkej čaj, chleba s hořčicí za korunu deset, tak to bylo takový, mělo to atmosféru.“*¹³⁰

Kluziště bylo dalším místem, kde se setkávala místní mládež, kde se navazovaly první vztahy, pro mnohé bylo bruslení každodenní náplní zimních dní. Vedle veřejnostního bruslení zde probíhaly také hokejové zápasy, které byly dalším zpestřením života na Zahradním Městě. Např. paní Kolářová vzpomíná: *„Kluci tam hráli i hokej, byla na to i vyčleněná doba. Hráli vždycky večer. My pak už tak jako když jsme byli větší a chodili do tý 8., 9. třídy, tak jsme tam těm spolužákům chodili večer fandit. ... když teda se tam*

¹²⁶ Z rozhovoru s paní Kořínkovou.

¹²⁷ Z rozhovoru s paní Kořínkovou.

¹²⁸ PLHÁKOVÁ, Alena. *Učebnice obecné psychologie*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2004, 472 s. ISBN 978-802-0014-993, s. 119.

¹²⁹ Z rozhovoru s paní Havířovou.

¹³⁰ Z rozhovoru s paní Rýdlovou.

*bruslilo, tak jsme tam každej den bruslili a večer fandili.*¹³¹ Celkovou atmosféru a význam, jaké tyto večery pro místní mládež měly, dokládá ve vzpomínkách jeden z tehdejších členů hokejového družstva pan Hruběš: „*Ale hlavně ono to tady mělo takovej, já nevím, prostě tady se skandovalo nahlas, tady se křičelo. Ono se to tam rozlejhlo mezi těma domama, bylo to hezký. ... A ještě, když jsme se přezouvali a svlíkali, tak nám tam holky chodily tleskat, opravdu, bezvadně. ... U Rubášů byl hostinský, kterej nám tam nosil dokonce ... on říkal, že to je čaj, ale on to byl punč. A byl výbornej, akorát, že se to nesmělo přehnat. A k tomu cibulky do kornoutu. No když si to vezmete, za korunu dvacet kornout a několik těch drinků no prostě...a i ty děvčata to tam s náma...opravdu, úžasný, krásná atmosféra, prostě to bylo sročení, sročení ...*“¹³²

Další zimní kratochvílí, která se objevuje téměř ve všech rozhovorech, je sáňkování. Především kopec ze Zahradního Města dolů do starých Záběhlic skýtal několik míst na sáňkování, nad školou v Práčské ulici nebo dnešní ulicí U Zahradního Města, u tzv. křížku. Pro menší děti byl centrem zimních her střed vilkové zástavby v ulici Kalinová. Ta se svažuje z kopce na druhou stranu, směrem do Strašnic. Vedle sáňkování tu chlapci během roku provozovali také hokej, jak na něj vzpomíná např. pan Bláha: „*My mladší jsme hrávali seshora dolů a ty starší na kolečkovejch bruslích, těch prastarejch, prapodivnejch ještě, co měly 4 kolečka, hrávali nahoru do kopce.*“¹³³

Vzhledem k možnosti bruslení na Zahradním Městě neměly děti většinou potřebu přesouvat se na Hamerský rybník, Hamrák nebo Hamerák, jak jej místní nazývají. Rybník neposkytoval zdaleka takový komfort a kvalitu ledu, chlapci se však k rybníku přece jen občas vypravili: „*No tehdá rybník byl opravdu ve velmi mizerném stavu. My jsme k tomu rybníku nechodili nikdy v létě, ale skoro vždycky v zimě, protože byl to druhej zdroj jako toho bruslení. Ale hlavně toho obsáhlejšího bruslení. ... My jsem byli docela fajnová taková mládež, takže jsme byli ... všichni jsme měli kola a jezdili jsme dokonce k Dubečku na rybník.*“¹³⁴ Záběhličtí na druhou stranu na bruslení i letní koupání v rybníku vzpomínají velmi často.

Zatímco k rybníku se děti ze Zahradního Města příliš často nedostaly, „*Tam chodili Záběhličáci...*“¹³⁵, potok Botič byl i pro ně dostatečným lákadlem. Ještě v 60. letech byl

¹³¹ Z rozhovoru s paní Kolářovou.

¹³² Z rozhovoru s panem Hruběšem.

¹³³ Z rozhovoru s panem Bláhou.

¹³⁴ Z rozhovoru s panem Hruběšem.

¹³⁵ Z rozhovoru s panem Lambertem.

Botič místem, kde se daly chytat ryby, velmi oblíbeným bylo sjíždění Botiče, v létě na kládách nebo v zimě na pukajících krách. Přestože voda v Botiči byla poznamenána odpadními vodami, které se v Záběhlicích do potoka vypouštěly, vzpomínky na Botič jsou veskrze pozitivní. „... *my jsme chodili k Botiči, tam jsme se koupali, tam byla totálně čistá voda.*“¹³⁶ Voda se však začala v Botiči postupně kazit. Vyprávění z doby konce 60. let již vypadají trochu jinak, nicméně i pro tyto děti byl Botič velmi výrazným prvkem dětství. „*Ale my jsme to měli jako děti, ježišmarja, šťourat se klackem v Botiči, to prostě bylo boží. Že jo, bylo to špinavý, koupat jsme se tam nemohli, no byly, splašky tam prostě, ty domy, kolem tam všechno, tekl vodpad, tam, to jo, ale ... Ale vyrostli jsme tam, mělo to svý, no.*“¹³⁷

Potok Botič a sáňkování nad Práčskou ulicí se dají označit jako dvě místa dětských her, která jsou společná dětem ze Zahradního Města i ze starých Záběhlic. Děti se sice znaly nebo alespoň potkávaly v rámci školy, bližší kamarádské kontakty mezi nimi nebyly příliš časté. Přestože si mnoho dětí chodilo hrát k potoku, zmínky o společných hrách dětí z obou částí Záběhlic jsou spíše ojedinělé, a pokud, tak se jedná spíše o chlapecké výpravy atd. Chlapci se více potkávali také v rámci společného sportování, děvčata, zdá se, kontakty s jejich vrstevnicemi z druhé části Záběhlic nevyhledávala. „*Ale že bychom si chodili hrát do Záběhlic, to určitě ne. Jediný co, že se tam tedy sáňkovalo. Ale zase na tom kopci jsme byli zase s dětma tady odsud. Říkám, já z těch Záběhlic vlastně ani jsem žádný děti nikdy neznala nebo... i když jsme chodili do jedné školy v podstatě, tak ale ... když jsme spolu vysloveně neměli společného něco, co bylo jako daný školním řádem, tak my jsme se tak nějak nikdy nekamardili.*“¹³⁸

Dětské hry ve starých Záběhlicích přitom byly velmi podobné, i zde se většina dětských aktivit odehrávala venku. Oblíbeným místem pro dětské hry byl park místního zámku, který byl až do 90. let volně přístupný veřejnosti nebo přilehlá třešňovka, kde se později díky výstavbě sousedního sídliště Košík objevovaly rygoly, roury a další stavební materiál, který ovšem dětem, přes zákazy rodičů, poskytoval další možnosti ke hram.

Atmosféru starých Záběhlic popisuje např. pan Calt: „*V létě ženský si vyndaly stoličky a pletly a nebo háčkovaly a my parchanti jsme hráli fotbal a nebo na pašeráky a na schovávanou, na pikolu a takový.*“¹³⁹ Mnoho dobrodružství skýtalo zvláště pro chlapce okolí rybníka a přilehlá jeskyně zvaná Baborák, kdysi sklad ledu pro místní pivovar.

¹³⁶ Z rozhovoru s paní Kořínkovou.

¹³⁷ Z rozhovoru s paní Rýdlovou.

¹³⁸ Z rozhovoru s paní Kolářovou.

¹³⁹ Z rozhovoru s panem Caltou.

Pro děti ze starých Záběhlic byl potok Botič, ale především pak rybník, důležitým místem jejich her ještě z jednoho důvodu. Okolí rybníka mělo pro místní děti stejnou funkci, jako zmiňovaná skála pro děti ze Zahradního Města. *„Ale potom jsme začali chodit tam dál, protože jsme byli jako daleko od očí rodičů, jo? Protože tam nedohlídli k tomu rybníku a byl tam takovej volnější prostor.“*¹⁴⁰

Velkou záběhlickou tradicí, která se objevuje v mnoha vzpomínkách, jsou poutě na břehu Botiče u záběhlického zámku. Druhou neděli v září o posvícení se pravidelně objevovaly vždy dlouho očekávané houpačky, kolotoče, střelnice, samozřejmě spousta stánků. Pout' byla významná událost pro děti i jejich rodiče, *„Bylo to vždycky hezký, těšili jsme se, to jsme ... když jsem mohla, tak jsem si koupila, ušila jsem si něco na sebe, na holky. Já jsem je dost oblíkala stejně ...“*¹⁴¹, a to nejen ze starých Záběhlic, zavítaly sem i starší děti ze Zahradního Města.

Velmi hezkou vzpomínkou hned v několika vyprávěních, co víc, u narátorů různého stáří, je zážitek z řetízkového kolotoče, na kterém děti létaly až nad vodou. Pout' bývala u jezu, v místech, kde nebylo tolik prostoru, rozmístění kolotočů se zřejmě příliš neměnilo, stejně tak atrakce, na které se všichni opakovaně těšili: *„... byl tam takovej ten kulatý stan ... atrakce bylo, že si měla v ruce kroužky, který jsi si za nějaký peníze koupila, když si je naházela na takovou tyčku, tak si dostala flašku, jo, což prostě pro děti nebylo, nicméně, těm kolotočářům to bylo jedno, kdo platil tak mohl házet, kdo naházel, tak dostal flašku. A kluci to trénovali, takže prostě to uměli, to bylo vožralejch, to bylo v álejích nablito.“*¹⁴²

Způsob, jakým děti trávily volný čas, byl v obou částech Záběhlic velmi podobný, i když do určité míry ovlivněný prostředím. To bylo ve starých Záběhlicích a na Zahradním Městě odlišné, rozdílný vývoj obou částí se zrcadlil nejen v lidech a jejich zvycích, jedním z důležitých atributů odlišnosti byla bezpochyby místní zástavba.

5.3 Původní zástavba

Atmosféra starých Záběhlic je spojená především se zástavbou podél Záběhlické ulice, od Michle směrem ke křižovatce poblíž jezu, kde stávala tzv. Lípa svobody. Ta je dnes připomínána jen názvem autobusové zastávky „U Lípy“.

¹⁴⁰ Z rozhovoru s panem Salátkem.

¹⁴¹ Z rozhovoru s paní Kubecovou.

¹⁴² Z rozhovoru s paní Rýdlovou.

Obyvatelé starých Záběhlic byli především zemědělství dělníci, postupně se tu objevovaly i domky lidí, pro které by nájem ve vnitřní Praze byl nad jejich finanční možnosti. Vedle toho vyrůstala v kopci nad Botičem kolonie prostých dělnických domků, tzv. Dolní a Horní Chaloupky.¹⁴³ „*Chaloupky, to byly nouzové domky, byly dolní a horní chaloupky, tam jsou dvě silnice, dodneška se to rozděluje na ty horní a dolní. No a byla to taková ta záběhlická chudina, která neměla jako svoje polnosti nebo něco takovýho. No a ty tam si postavili ... většinou to byly domky, který byly dělaný z různých odpadních cihel.*“¹⁴⁴

Chaloupky byly nouzové stavby a tak jako ostatní dělnická zástavba v Záběhlicích, poskytovaly svým obyvatelům jen velmi nuzné životní podmínky. Domky byly skutečně maličké, často obývané velkými rodinami, většinou bez vody. „*Jinak se chodilo s kýblema ke stojánku. ... Ten byl takovejch ... do mýho baráku to bylo takovejch sto metrů ... zahrádka se zalejvala, tam padlo 60 kýblů.*“¹⁴⁵

Domky se často stavěly z nekvalitních materiálů, z odpadu z místní cihelny, z vepřovic, takže domky chátraly rychleji, než bylo obvyklé. Větší rekonstrukce ovšem nebyly možné z hlediska statusu těchto staveb. Opravy domků tedy probíhaly spíš sporadicky, podle možností jejich obyvatel: „*... tak bylo zase na vápno peníze, místo na písek nebo na cement. Takže se to různě lepilo. To ne, že by se to obouchalo a udělala se fasáda najednou. To se dělalo po kouskách, až zase budou peníze, tak se zase ... tak se to lepilo jak vlaštovka hnízdo.*“¹⁴⁶

Přestože Záběhlickou ulici lemovala i řada větších staveb, hospodářské usedlosti, místní živnostníci, hospody, kino, městský charakter má Záběhlická ulice až od křížení s ulicí V Korytech dál na západ. Zde stojí řada činžovních domů, které coby levné bydlení vystavěl vršovický podnikatel Dolejška v době hospodářské krize ve 30. letech 20. století.¹⁴⁷

Celkově poskytovaly staré Záběhlice svým obyvatelům vše, co k životu potřebovali, možná v důsledku obtížné dostupnosti a jisté izolovanosti této lokality zde kvetl čilý obchodní ruch. Ve vzpomínkách se objevuje místní řezník, čistírna, spořitelna, knihovna, mandl. Často místní zmiňují naprostou soběstačnost místa, co se týče služeb

¹⁴³ VÝRUT, Karel. *Kapitoly z pražské historie*. První vydání. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2001. ISBN 808-65-59-017, s. 112.

¹⁴⁴ Z rozhovoru s panem Salátkem.

¹⁴⁵ Z rozhovoru s panem Caltou.

¹⁴⁶ Tamtéž.

¹⁴⁷ VÝRUT, Karel. *Kapitoly z pražské historie*. První vydání. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2001. ISBN 808-65-59-017, s. 113.

a obchodů. „Dřív Záběhllice měly spoustu krámků, my byly soběstačný, to bylo, u nás U lípy byly potraviny, v zatáčce byla masna, pak byla cukrárna, pak byla drogérie, prostě tady bylo všechno.“¹⁴⁸

Malé krámky soukromníků ale ze starých Záběhllic postupně mizely, ať již z rozhodnutí jejich majitelů či zásahem vyšší moci, koncem 60. let byla proto v Záběhlické ulici postavena v akci „Z“ samoobsluha. Ta jednak vyřešila dočasnou absenci nabídky zboží, zároveň začala měnit zvyklosti a způsoby nakupování. Protože se jednalo o smíšený obchod, bylo zde k dispozici více druhů zboží, také celkový koncept nákupu v samoobsluze byl pro místní zcela nový: „... pamatuju ty první zážitky v samoobsluze, že jako jsme se ani, nevěděli jsme jak se chová v samoobsluze, jak se to tam dělá, jo, jestli máme mít košík, když si jdeme jenom pro eskymo, nebo ne, tak pak jsme se to naučili, že jo, prostě, to byly košíčky, každý měl takovej malej košíček, dneska by se do toho nic nevešlo.“¹⁴⁹

V této době se již začíná rozmáhat stavební ruch také na Zahradním Městě. Vedle klasické řadové zástavby se rozrůstaly i přilehlé oblasti kolem staré viniční usedlosti, dnes s páteří ulicí Na Vinobraní. Celkově se jednalo o lokalitu zřejmě velmi ceněnou, z důvodů, které přivedly na Zahradní Město první obyvatele ještě před druhou světovou válkou, tedy klid, zeleň a zároveň relativní blízkost vnitřní Prahy.

Pro dokreslení situace, jaký zájem o pozemky na Zahradním Městě byl, dobře poslouží příběh pana Salátka. Ten v těchto místech postavil svůj dům na pozemku, který jeho otec, hostinský ze Záběhllic, koupil ještě před válkou od jednoho z místních statkářů, jimž většina polností na území dnešního Zahradního Města patřila. Po návratu z vojny v polovině 50. let dostal pan Salátek předvolání na národní výbor do Strašnic: „... no tak tam jsem přišel a tam na mě vybaflí - vy jste majitelem parcely v Záběhlících, číslo katastru 239 a to. Já říkám - no jsem. - Tak od vás potřebuju vědět, kolik máte našetřeno, kdy budete stavět a je potřeba, abyste začal stavět tak, aby stavba byla do dvou let hotová.“¹⁵⁰ Referent poté nabídl panu Salátkovi dva tisíce korun za odkup parcely, na což ovšem pan Salátek nepřistoupil, a přestože neměl dostatek prostředků, ve snaze zachránit rodinný majetek se pustil do stavby. „No tak jsem přišel domů a říkám bábě - hele, oni by nám to vzali, tak začneme stavět a buďto utáhneme nebo to prodáme jako rozestavěný.“¹⁵¹ Onen

¹⁴⁸ Z rozhovoru s paní Rýdlovou.

¹⁴⁹ Z rozhovoru s paní Rýdlovou.

¹⁵⁰ Z rozhovoru s panem Salátkem.

¹⁵¹ Z rozhovoru s panem Salátkem.

referent se přesto dál snažil pozemek získat, pan Salátek tedy dostal další předvolání, „*A on tak sklesle říká - jo tak vy už stavíte? A bylo na něm vidět, že ho to mrzí. No a tak jsme začli stavět, no.*“¹⁵² Stavba pak trvala dlouhých dvanáct let.

Základem Zahradního Města ale byla především vilková zástavba. Ta vycházela z v úvodu zmiňovaného konceptu E. Howarda a svým obyvatelům nabízela příjemné prostředí se zahrádkami, uprostřed luk a polností.

Centrem Zahradního Města bylo dnes pro nezasvěcené dobře ukryté náměstí mezi ulicemi Kosatcová, Macešková a Hvozdíková. Zde sídlily původní obchody, některé existovaly dle vzpomínek pana Bláhy ještě začátkem 70. let a v myslích místních stále žily pod tradičními názvy: „...*na rohu byl Petrák cukrárna, vedle byl Bedlmajer potraviny, řezník Hurt, textil Želaj, Třmínek holič. Potraviny tam byly, takže tam bylo všechno. Tam jsme chodili jako kluci pro rozlejtý mlíko z bandy ještě.*“¹⁵³

Řadové domky jako takové byly stavěny velmi promyšleným způsobem. Přestože vypadají všechny téměř stejně, dají se mezi nimi nalézt rozdíly. Některé domky, ty které měly původně sloužit jako obchody, nemají předzahrádku, ale ani klasické řadové domky s předzahrádkami nejsou stejné. Patrně ve snaze nabídnout budoucím majitelům více možností se domky v řadě odlišují šířkou. Prostřední domek je tedy vždy nejužší, byl tak také levnější než ostatní. Celkově ale tvořila řada domků ucelený blok: „*Taky tyhle rodinné domky, co bydlím já, máte obvodovou zeď 45 centimetrů a jakmile je koupelna, tak je tam jenom 30 obvodová zeď. A s tou se začíná zase koupelna, to je zrcadlově dělaný.*“¹⁵⁴

Řadové domky, přestože velmi malé, byly často obývány více než jednou rodinou. Podnájemníci byli po roce 1948 v rámci řešení bytové otázky přidělováni do domků na základě výpočtu tzv. nadměrných metrů¹⁵⁵, bytová politika byla obdobně řešena i v dalších obdobích, v 60. letech zejména zákonem č. 41/64 Sb.¹⁵⁶

Soužití v již tak malých domcích probíhalo podle vzpomínek pamětníků bez větších problémů, život to byl ale často velmi skromný: „*No, takže tam našim zkrátka dali jako dekret - tady budete bydlet a hotovo. Jo? No, takže my jsme měli jenom kuchyň, pokoj ...*

¹⁵² Z rozhovoru s panem Salátkem.

¹⁵³ Z rozhovoru s panem Bláhou.

¹⁵⁴ Z rozhovoru s panem Bláhou.

¹⁵⁵ MRÁZIK, Peter. *Problematika nájemního bydlení v České republice*. Brno, 2007. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/81602/pravf_m. Diplomová práce. Katedra právní teorie, PF MUNI.

¹⁵⁶ *Zpravodaj ONV Praha 10*. Praha: ONV Praha 10, 1976.

*nahoře oni měli teda ty dva pokoje a kuchyň. Takže neměli jsme koupelnu. Ve sklepě byla prádelna a když máma teda prala, když si pučila klíč, tak potom teda, že jo, v neckách po tom prádle jsme se tam vykoukali všichni.*¹⁵⁷

Pro mezilidské vztahy muselo být takové sdílení prostoru obtížné, přestože vyprávění dětí z konce 50. let přibližuje soužití jako v podstatě vyrovnané: *„Já jsem k nim neměl nějak moc blízko, protože jsem byl robě, že jo, tak malý děcko. A navíc mi nebyli nějak moc sympatičtí. Nic jsme si neudělali, jako v pohodě, jako bydleli jsme tady, nikdy jsem ... ani jako děcko se nepamatuju nějakou hádku, vádu, nic takovýho. Naopak pan Doskočil pomáhal tatínkovi na zahradě, ... když se odstěhovali ty Doskočilů, ... protože ten zákon ještě furt platil a muselo se to nějak vymlouvat, tak si rodiče vzali sem na byt dva studenty ... s mým bráchou bydleli v tom jednom pokoji. No teda bylo to úžasný.*¹⁵⁸

Rodiny si ale ve většině případů žily vlastním životem, pokud se nemusely domlouvat na sdílení např. koupelny, rozhodně se nejednalo o nějakou formu komunity. Rodinné oslavy, vánoční svátky, to vše probíhalo odděleně, *„Akorát teda jako na toho Silvestra, že teda jsme si připili.*¹⁵⁹

Vedle řadových domků se v 50. letech začaly stavět na Zahradním Městě první bytovky, a to pro Výzkumný ústav jaderné fyziky v Řeži. Bytovky postupně obklíčily okolí zmiňovaného kuželníku a tenisových kurtů, v okolí Malinové ulice vyrůstaly další domy a předznamenaly tak další stavební boom, který v této oblasti vypukl v 60. letech. Ten do oblasti přivedl mnoho nových obyvatel, kteří kromě základních životních potřeb hledali samozřejmě i společenské a kulturní vyžití.

5.4 Společenský život

Možností, kam vyrazit ve starých Záběhlicích za kulturou podle vzpomínek pamětníků mnoho nebylo. Jedním z mála míst bylo Malé divadlo v Záběhlické ulici, vedle hospody U Václava: *„Tady byli ... ochotníci tady hráli. A tak jednou za měsíc nebo ... no, za měsíc spíš, ráno v sobotu nebo v neděli chodili dva ty a prodávali tady po barákách lístky na to.*¹⁶⁰ Divadlo mělo na repertoáru také dětská představení, děti obecně ale navštěvovaly spíše místní kino Pionýr, které se objevuje ve vzpomínkách obyvatel obou částí Záběhlic mnohem častěji.

¹⁵⁷ Z rozhovoru s paní Havířovou.

¹⁵⁸ Z rozhovoru s panem Hruběšem.

¹⁵⁹ Z rozhovoru s paní Kostohryzovou.

¹⁶⁰ Z rozhovoru s panem Rytířem.

Společenský život ve starých Záběhlicích se odehrával především v hospodách. Podél Záběhlické ulice jich bylo mnoho, některé v průběhu času měnily jména podle majitelů, objevovaly se a zanikaly.

Každá hospoda měla svůj okruh stálých štamgastů, kteří se scházeli z blízka i daleka. Známou byla zejména hospoda U Kubíčků, která sloužila jako klubovna místních baráčníků, návštěvníkům tu byl k dispozici také kulečník atd. Stejně jako v hospodě U Kubíčků, také U Bažanta se pořádala ještě v 60. letech pravidelný trh drobného zvířectva: „... v týhleť hospodě zase byly spolky chovatelů zvířectva a tam se každou neděli ... byla tombola, že se tam prodávaly holuby, králíci, kůzlata. A tam to mělo středisko, jo? Takže to ... pantáta ráno si vzal čistou košili, vzal si cigára a do hospody a přinesl králíka...“¹⁶¹

Dalším důležitým místem na mapě záběhlických hospod byla hospoda U Konvalinek, která na přelomu 50. a 60. let sloužila jednu dobu jako školní jídelna, a především také dnes již zaniklá hospoda U Kýrů. Hospoda U Kýrů, svého času také hotel, byla skutečným kulturním a společenským centrem starých Záběhlic. Vedle kuželníku tu až do poloviny 50. let fungovalo místní divadlo.

Ke Kýrům se tedy nechodilo jen na pivo. Místní sál sloužil pro dětské karnevaly, plesy, byl tu k dispozici zmiňovaný kuželník atd. U Kýrů se sdružovali také místní baráčníci: „Tak tam byly dvě organizace baráčníků, Jan Žižka a Petr Guth. To byly dvě ty, který pořádaly posvícení a tancovačky.“¹⁶² Náplní práce baráčníků byla především péče o společenské dění, organizovali a udržovali místní tradice, vypravovali pohřby svým členům atd.

Taneční zábavy U Kýrů byly velmi oblíbené a hojně navštěvované, a jak to bývá, nebyla zde nouze o drobné šarvátky: „To jako ... lidi si něco vypili, no, pak někdo někomu šlápnul na nohu a už to jelo. A kdo měl ruce, ten se pral. Takže oni ... to byly veselý zábavy takhle, z tohodle toho hlediska.“¹⁶³

Společenský život v Záběhlicích měl ale ještě jedno centrum. Místo, kde se pravidelněji setkávali lidé ze starých Záběhlic s obyvateli Zahradního Města, tím byla záběhlická sokolovna. Stála na kopci, v době založení uprostřed polí, dnes na západním okraji Zahradního Města. Přestože ještě v 60. letech vedla k Sokolovně z centra Zahradního Města jen udusaná a neosvětlená cesta, „to už byla vlastně jenom cesta, která

¹⁶¹ Z rozhovoru s panem Rytířem.

¹⁶² Z rozhovoru s panem Rytířem.

¹⁶³ Z rozhovoru s panem Salátkem.

*když zapršelo, tak byla plná bláta. A končila v louce, tam už se prostě dál jet nedalo*¹⁶⁴, scházeli se zde lidé z obou částí Záběhlic nejen ke cvičení, ale také na různé kulturní akce, které pořádala místní baráčnická obec: „*v sokolovně, se dělaly vždycky šibřinky. Dvakrát, třikrát do roka tam prostě byla nějaká tancovačka. A že tam mívali i ty baráčníci a na ty šibřinky se taky chodilo, že v krojích třeba přišel někdo nebo já vím, že jsme jednou nacvičovali nějakou tu Kalamajka mik mik mik...*“¹⁶⁵

Ani Zahradní Město jinak moc kulturních akcí nenabízelo. Záběhlické kino Pionýr bylo začátkem 80. let uzavřeno pro havarijní stav budovy, obyvatelé Zahradního Města a vlastně i starých Záběhlic tak přišli o jednu z posledních možností kulturního vyžití v místě jejich bydliště. V období před vybudováním kina na Zahradním Městě v ulici Zvonková na přelomu 80. a 90. let nezbývalo než dojíždět do kina do Strašnic.

Stejná situace nastala s divadlem. V suterénu jednoho z panelových domů sice existovalo začátkem 80. let loutkové divadlo pro děti, jednalo se ale zřejmě spíš o ochotnickou aktivitu, která nepřesáhla hranice blízkého okolí. V sále knihovny u nákupního střediska Cíl se nepravidelně pořádaly koncerty moderní hudby. Přestože místní popisují lokalitu jako téměř soběstačnou v oblasti nákupu a služeb, kultura jim zde chyběla: „*jako že by to tady se skvělo nějakou kulturou, to se neskvělo.*“¹⁶⁶

Stejně jako dole ve starých Záběhlicích, i na Zahradním Městě se tedy velká část společenského dění odehrávala v místních hospodách a v okolí již zmiňovaného kuželníku. Naproti kuželníku dodnes stojí hospoda známá pod dobovým jménem U Rubášů, která je považována za baštu starousedlíků na Zahradním Městě: „*Kdežto u těch kurtů, tam choděj ty ... zdravej základ takovejch těch starousedlíků. Oni tam sice pijou pivo, ale málokdy tam vidím někoho nalitýho. ... my se tam družíme, my se tam setkáváme navzájem.*“¹⁶⁷

V okolí ale bylo hospod více, každá se svým okruhem štamgastů, rozdělených podle bydliště v rámci Zahradního Města: „*Dolňáci chodili k Červenkům, hornáci chodili k Rubášům. No, na karty se chodilo k Ptáčkům.*“¹⁶⁸

Hospoda U Ptáčků je ale jinak ve vzpomínkách místních trochu ojedinělou: „*... tahleta hospoda dole, ta totiž sloužila úplně jinejm účelům. Tam nahoře choděj starousedlíci, kdežto tady do té hospody chodili všichni zaměstnanci tady z Mitasky, když*

¹⁶⁴ Z rozhovoru s paní Kolářovou.

¹⁶⁵ Z rozhovoru s paní Kořínkovou.

¹⁶⁶ Z rozhovoru s paní Rýdlovou.

¹⁶⁷ Z rozhovoru s panem Lambertem.

¹⁶⁸ Z rozhovoru s panem Bláhou.

*zahoukali konec směny, tak pár chlapů jelo domů a zbytek šel tady do tý hospody a tam prostě propíjeli vejplaty.*¹⁶⁹

Zajímavým je jistě fakt, že ve vzpomínkách na dobu minulou u obyvatel ze Zahradního Města nefigurují hospody, až na zmiňovanou hospodu U Rubášů, zdaleka tak často, jako v případě pamětníků ze starých Záběhlic. Zdá se, že tam hospody svého času mnohem více zapadaly do každodenního života místních obyvatel. Trhy chovatelů drůbeže nebo akce baráčnických obcí zřejmě přiváděly do hospod mnohem více lidí než nahoře na kopci. Tam byla centrem společenského a kulturního dění, vedle kuželníku, především již zmiňovaná sokolovna.

5.5 Sportem ku zdraví

Chodit cvičit bylo běžné, a to jak pro děti ze starých Záběhlic, tak hlavně ze Zahradního Města, odkud to do sokolovny bylo přece jen o poznání blíž.

Přestože po roce 1948 byla budova označena jako TJ Zahradní Město Záběhlce, ve vzpomínkách se hovoří vždy o Sokole. Tělocvičná jednota Sokol byla v Záběhlicích založena již v roce 1870¹⁷⁰ a po dlouhá léta zde patřila k tradičním prvkům každodenního života. „... *od těch 6, 7 let jsem začal chodit do Sokola. Jako malí jsme tam začli chodit a chodili jsme tam až do vyučení. ... tam jsme chodili rádi do Sokola. To byli ... já bych řekl, že to dělalo výborně pro naše zdraví, protože tam se cvičilo všechno možný, že jo. Tam se cvičily prostný, na žíněnkách nějaký, na nářadí různý tyhlety, hrály se tam hry míčový.*“¹⁷¹

Po změně poměrů v roce 1948 a přerodu Sokola na tělovýchovnou jednotu cvičení pokračovalo dál, sokolská tradice žila také v dobrovolné činnosti cvičitelů, jak vzpomíná např. pan Hrubeš: „*Starý pan Michálek, ... ten se narodil v roce 1898. Můj tatínek 1902 a ty se střídali, respektive pokud bylo hodně těch cvičenců, tak chodili oba dva. Takže tam byli dva. Ale myslím si, že se pamatuju, že tam byly až 4 mužstva. Můj otec byl spíš specialista, měl rád hrazdu, kruhy a pan Michálek dělal ty prostný a takový ty pořadový.*“¹⁷² Mezi cvičiteli se objevovali i dobrovolníci ze starých Záběhlic, cvičení bylo jednou z nemnoha příležitostí, kdy se obyvatelé obou částí setkávali.

¹⁶⁹ Z rozhovoru s panem Lambertem.

¹⁷⁰ ŠKRÁBAL, František. *Almanach okresu Praha 13*. Praha: Časovis Praha XIII, 1934. Dostupné z: <http://kramerius.mlp.cz/kramerius/MShowMCP.do?id=4410&author=>

¹⁷¹ Z rozhovoru s panem Salátkem.

¹⁷² Z rozhovoru s panem Hrubešem.

Někteří pamětníci vzpomínají na změnu, kterou atmosféra cvičení prošla po roce 1948. Dle vzpomínek těch mladších, kteří proměnu Sokola na TJ nezažili coby přímí členové, bylo cvičení na přelomu 50. a 60. let spíše zábavou a způsobem trávení volného času. Masovost cvičení ústila také v rychlý přerod některých cvičenců do pozice cvičitelů: „*Já jsem třeba chodila do 5. třídy a už jsem měla děti od 1. do 4. třídy, už jsem cvičila jako, že jsem je měla ...*“¹⁷³

Výraznějším momentem, který je přece jen v paměti místních živější, jsou změny, které do TJ přinesl rok 1968. Protože činnost stávajících cvičitelů byla dobrovolná a nebylo zřejmě příliš snadné najít pro dobrovolnou práci dostatek kádrově způsobilých nováčků, k žádné velké personální obměně nedošlo. Naopak, k práci v místní TJ se dostalo i několik bývalých členů Sokola, kteří zde vydrželi až do roku 1989.

Dle vyprávění přímé účastnice, dlouholeté cvičitelky paní Kořínkové, nastala v tomto období daleko větší změna poměrů než v roce 1968 a ještě dnes jsou cítit emoce, které tyto změny provázely: „*Byla schůze, a tak jak já se teda jako moc neperu a nerada vystupuju na veřejnosti, tak jsem tam tenkrát vstala a řekla jsem - prosím vás, kde jste byli celý ty roky, o kterejch říkáte, že to tady teda bylo všechno špatně? ... vždycky se tady cvičilo a vedly se děti k tomu, aby se uměly hejbat, aby se chovaly slušně, aby nepodváděly, přesně tak, jak vy, sokolové, to máte někde... A najednou jsme dělali všechno špatně, jo? Ale vlastně pohanili i práci těch starejch sokolek, protože ta Jarka byla stará sokolka a ta Božena taky, jo?*“¹⁷⁴

Sportovní vyžití ale nenabízel jen Sokol. V Záběhlicích působily dva fotbalové kluby, místní SK a AFK Praha XIII, jejichž počátky sahají do období před druhou světovou válkou.¹⁷⁵ Popud k vytvoření sportovního klubu v Záběhlicích dal místní podnikatel pan Kýra, jehož jméno také klub nesl. Fotbalová utkání se nesla v sousedském duchu a většinou končila právě v hospodě U Kýrů: „*Na hřišti se hrálo fotbalový utkání AC Kýra proti SK Bažant. To byly dva kluby. Takže to jela kapela na valníku a hrála muzika. Tam byl sud s pivem, to se točilo. Tam začínali ve srandě, pak se poprali, poněvadž ten do někoho kopnul a už se to pralo. A skončilo to večer U Kýrů ...*“¹⁷⁶

Zatímco ve starých Záběhlicích se dařilo spíše fotbalu, na Zahradním Městě byla již od 30. let silná hokejová tradice. Místní AK Čerti jezdili za hokejem po celé republice,

¹⁷³ Z rozhovoru s paní Kořínkovou.

¹⁷⁴ Z rozhovoru s paní Kořínkovou.

¹⁷⁵ VÝRUT, Karel. *Kapitoly z pražské historie*. První vydání. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2001. ISBN 808-65-59-017, s. 105.

¹⁷⁶ Z rozhovoru s panem Rytířem.

často s nemalými úspěchy.¹⁷⁷ Hokejové družstvo se na Zahradním Městě udrželo ještě do přelomu 50. - 60. let. „A v zimě ty tenisový kurty se každou zimu pokropily a tam bylo hokejové družstvo, to se jmenovalo Čerti. A to hokejové družstvo tam hrálo normálně hokej a pak jezdili na různé zápasy, třeba do Počernic, do Měcholup, do Uhřetěvse a takhle hráli mezi sebou. A my jsme je pozorovali a my jsme si na to hráli.“¹⁷⁸

Vedle institucionálně zaštitěného sportu se ale objevovaly také aktivity, které vzešly z iniciativy místních občanů, jako např. běžecké závody. Z vyprávění dcery jednoho z organizátorů je více než patrné, s jakým elánem tyto akce připravovali: „Můj táta, ten pořádal tady nějaký běžecký závody na přehradu a zpátky a u nás před barákem byl cíl a vzal kulatý stůl z domova, ten tam postavil a vzal broušenou vázu, kterou chtěl dát jako cenu, tu maminka včas zachránila. On k tomuhle tomu neměl nějaký takovej jako vztah, váza, jestli je broušená nebo obyčejná, to mu bylo jedno, jo?“¹⁷⁹

Ve vzpomínkách pamětníků se ale objevuje mnoho sportovních aktivit, které zvláště děti provozovaly na ulici, většinou pod vlivem probíhajících sportovních událostí. Mezi mladými na Zahradním Městě existovaly v 60. letech uliční sportovní kluby, které se věnovaly fotbalu, pozemnímu hokeji, příslušnost k jednotlivým klubům byla většinou dána ulicí, ve které konkrétní hráč bydlel. „... každý družstvo mělo své dresy, který jsme si vyšívali, že jo, nebo nějaký nápis jsme si tady vyšili. Maminky nám většinou to udělaly. Měli jsme i svojí vlajku a každý měl nějaký název. A teď jsme mezi sebou hráli zápasy a když byl mistrák, ten byl vždycky v neděli, tak ten byl tam, co je teď ten fungl nový park, tak tam bylo hřiště. A tam se sešlo celejch těch sedm mužstev, co tady bylo a hráli jsme turnaj.“¹⁸⁰

Většina utkání probíhala na ulicích, v parcích, často k nelibosti sousedů. Do zápasů se zapojovaly také děti ze starých Záběhlic, kde ostatně některá utkání z výše uvedených důvodů přímo probíhala: „Mistrovský zápasy, když potom ten park zakázali, protože těm lidem kolem toho parku lítaly míče do zahrady, lámalo jim to kytičky, tak jsme chodili právě do Záběhlic. Takže vždycky, když jsme měli nějaký ten turnaj a Záběhličáci na nás koukali, říkali - hele, my si to rozdáme s váma.“¹⁸¹

¹⁷⁷ Zahradní město: Příručka pro každého obyvatele Zahradního města. Praha: Středisko Junák v Zahradním městě, 1946, s. 11.

¹⁷⁸ Z rozhovoru s panem Lambertem.

¹⁷⁹ Z rozhovoru s paní Haviřovou.

¹⁸⁰ Z rozhovoru s panem Lambertem.

¹⁸¹ Z rozhovoru s panem Lambertem.

Sport byl výrazným sdružovacím prvkem v životě obyvatel všech částí Záběhlic, pocit sounáležitosti a jednolitosti území však přesto nevytvořil.

5.6 Zahradní Město : Záběhlice

Vztah obyvatel Zahradního Města a Záběhlic by zřejmě vystačil na samostatnou práci. Místní obyvatelé mezi oběma částmi výrazně rozlišují, přestože jsou si mnozí dobře vědomi toho, že se fakticky jedná o stejnou čtvrť, tedy Záběhlice.

Jen určit hranici mezi starými Záběhlicemi a Zahradním Městem není snadné. Někteří se řídí podle tematického pojmenování ulic, „*Tadydle tohleto, to už jsou zkrátka ty Záběhlice, už to nemá ty názvy těch kytiček*“¹⁸², pro mnohé je ale určení konkrétní hranice obtížné. Velmi matoucím prvkem se zde jeví být místní sokolovna, která, ač postavená v době před vybudováním Zahradního Města, stojí na kopci, což je pro mnohé další ze způsobů určování oné hranice, a pak také hřbitov: „...*máme tady hřbitov na Zah-, v Záběhlicích*.“¹⁸³ Záběhlický hřbitov, kdysi situovaný na kopci za vsí, se v průběhu času ocitl mezi ulicemi Břečťanová, Hyacintová, Jabloňová, tedy obklopen Zahradním Městem.

Se změnami, které oblasti přinesla nová výstavba, některé hraniční body zmizely, zároveň je ale třeba dodat, že pro většinu místních není dnes hranice jako taková, pomyslná čára na mapě, nijak podstatná.

Tím, co rozdělovalo obě části Záběhlic, byl především pocit odlišnosti. Poměrně intenzivně zde probíhalo jisté vzájemné porovnávání, často pramenící z předsudků či historek, které mohly, ale nemusely mít reálný základ. Zdá se, že většina těchto pocitů a postojů pramenila v samotných rodinách, odkud děti jen přenášely předobraz vytvořený rodiči. „... *to se vždycky - tam někoho propíchli, tam někoho zmlátili, tam někoho zabili, jo? Takže to v nás přežívalo. Ale třeba to bylo, já nevím, 20 let, ale v těch lidech to žilo dál*.“¹⁸⁴

K dětství především chlapců v této oblasti patřily drobné boje dvou zneprátených táborů. Dětské půtky přirovnávají pamětníci ke Knoflíkové válce¹⁸⁵ a je zajímavé, že stejné přirovnání se ozývá z obou částí Záběhlic. Potyčky mezi chlapci byly časté a ze vzpomínek je i dnes cítit elán, s jakým probíhaly: „*My jsme se rvali jako děti furt, protože Zahradňák a Záběhlice, to byl rozdíl. Klackama jsme se řezali*.“¹⁸⁶

¹⁸² Z rozhovoru s paní Havířovou.

¹⁸³ Z rozhovoru s paní Rýdlovou.

¹⁸⁴ Z rozhovoru s panem Lambertem.

¹⁸⁵ román Louise Pergauda o vzájemném zápolech chlapců ze dvou francouzských vesnic

¹⁸⁶ Z rozhovoru s panem Caltou.

Děvčata se do těchto bojůvek nezapojovala, a ačkoliv chlapci ze Záběhlic měli na Zahradním Městě pověst nevalnou, k žádným otevřeným konfliktům v případě děvčat nedocházelo. Ostatně, dětské války dle vyprávění nepřecházely do dospělosti.

Přesto jsou ale ve vyprávěních stále patrné prvky dichotomie „my“ a „oni“, kdy pamětníci v průběhu rozhovorů porovnávají a zcela přirozeně rozlišují jednu část Záběhlic od druhé. Jejich potřeba vymezit se je v některých rozhovorech více než patrná, jednak co se týče lokality jako takové, *„Jenomže my jsme měli kostel svůj. Oni tam kostel nemají, že jo“*¹⁸⁷, ale i v souvislosti s lidmi a celkovou atmosférou: *„A z nich čišela taková ta hrubost, taková ta neomalenost, jo? Daná tím prostředím, že jo, takovým tím periferijním, jo? Takže my jsme se jim radši vyhejbalí. A není divu.“*¹⁸⁸

Důvodů, proč se vzájemný vztah obyvatel obou částí Záběhlic nevyvíjel k vzájemnému pocitu pospolitosti, určitá odtažitost, která se přesouvala z rodičů na děti a vlastně v jejich vnímání žije dodnes, by se dalo najít více. Jedním z nich je jistě historický vývoj starých Záběhlic, které vzešly ze zemědělské tradice a jejichž velkou část tvořila prostá dělnická zástavba, zatímco Zahradní Město vzniklo coby upravená čtvrť plná zeleně, která měla sloužit k odpočinku a pohodlnému životu, což se výrazně odlišuje od charakteru a prostředí ve starých Záběhlicích.

Pamětníci ze starých Záběhlic popisují Zahradní Město často jako oblast, která je jim vzdálená atmosférou, prostředím, sociálním postavením jeho obyvatel: *„Protože když se podíváte na Zahradní Město, tak to je upravený, ulice, že jo, předzahrádky, domky takhle, všechno upravený a to, široký ulice. Kdežto podívejte se na Chaloupky a porovnejte to k tomu. No tak to markantní rozdíl byl tehle, že tam byli bohatší lidi. No a taky, dalo by se říct, takový jako inteligentnější, spíš úředníci takový. Lepší kasta lidí byla na tom Zahradním Městě.“*¹⁸⁹

Zároveň se ale objevují i poznámky, které vztah k lidem ze Zahradního Města staví do ještě jiného světla. Paní Kubecová např. vzpomíná na okamžik, kdy spolužačka ze Zahradního Města přišla do školy v kožichu: *„A my jsme vždycky říkali - no jo, ty ze Zahradního... Tak jsme jako, jak bych to řekla? Jsme i někdy je jako neměli rádi ... málokterý děti ze Záběhlic byly nějaký nafiknutý do školy.“*¹⁹⁰

¹⁸⁷ Z rozhovoru s panem Caltou.

¹⁸⁸ Z rozhovoru s panem Lambertem.

¹⁸⁹ Z rozhovoru s panem Salátkem.

¹⁹⁰ Z rozhovoru s paní Kubecovou.

V rozhovorech se tedy objevuje i lehký osten závisti, který však nebyl zcela opodstatněný. Také na Zahradním Městě bydlelo spoustu dělníků, sice v domcích se zahrádkou, ale často ve velmi stísněných a skromných podmínkách, svého času budova záběhlické školy v Práčské ulici svou kvalitou výrazně převyšovala možnosti na Zahradním Městě atd.

Dalším aspektem, který formoval vzájemný vztah obyvatel, byla právě tato neznalost reality. Ta mohla velmi pravděpodobně pramenit především v omezených možnostech vzájemných kontaktů. Kromě zmiňovaného Sokola lidé ze Záběhlic moc příležitostí k poznávání sebe a prostředí neměli, mezi starými Záběhlicemi a Zahradním Městem nevedla ještě v 50. letech pořádná silnice, takže případné styky napříč Záběhlicemi byly poměrně složité. Sami pamětníci přiznávají, že „ty druhé“ vlastně pořádně neznali.

Možná, že právě zažitá představa o starých Záběhlicích byla příčinou, proč pro mnohé obyvatele ze Zahradního Města, jak přiznávají, bylo složité i jen si připustit, že Zahradní Město je vlastně součástí Záběhlic: *„Když nám někdo řekl, že jsme ze Záběhlic, tak jsme se urazili...“*.¹⁹¹ Lidé samozřejmě vnímali rozdíly v prostředí a objevovaly se i tendence k pocitu určité nadřazenosti. *“Víš, takový jako nóbl jsme si připadali.”*¹⁹²

Tento pocit byl možná ještě upevněn v okamžiku, kdy bylo v 60. letech na Zahradním Městě otevřeno nákupní středisko Cíl. Ve vyprávění pamětníků ze starých Záběhlic se objevují vzpomínky na určitý luxus, novinky ve zboží i službách, které Cíl do oblasti přinesl, vedle kadeřnictví např. také v cukrovinkách: *„... takže to byly takový jiný dorty, než jsme byli zvyklí v tý záběhlický cukrárně, ... jiný typy dortů, ne jen takový ty, ten klasickéj starej cukrářskej sortiment, jo, takže tam když jsem jó chtěli, tak jsme si došli ... na nějaký lepší dorty.”*¹⁹³

Ani dnešní pohled obyvatel Zahradního Města se nijak výrazněji nemění. Přestože stejně jako ve starých Záběhlicích, i na Zahradním Městě je dnes spousta problémů, místní se nevyhýbají srovnávání: *„... ty zahrádky takový, když to kvete potom, tak bych řekla, že je to tady hezčí. V těch Záběhlicích ty zahrádky nějak moc nejsou nebo nejsou vidět aspoň, když tam někde procházíte ...”*¹⁹⁴

¹⁹¹ Z rozhovoru s paní Kořínkovou.

¹⁹² Z rozhovoru s paní Kořínkovou.

¹⁹³ Z rozhovoru s paní Rýdlovou.

¹⁹⁴ Z rozhovoru s paní Havířovou.

Obyvatelé Zahradního Města si až do současnosti často nesou určitý stereotypní pohled na staré Záběhlice, v jejich očích omšelá, možná někdy až tajemná čtvrť opředená řadou historek, přitom často zřejmě bez reálného základu: „*Dneska tam člověk projede akorát autobusem, ale pěšky by tam asi nešel v noci. Už ne z toho, že by měl nějaký zkušenosti, ale už jenom z toho, že se to traduje a že ten pocit tam je takovej divnej, jít tam tudy.*“¹⁹⁵

Je zajímavé, že opačným směrem se žádné takové hlasy neozývají. Pro obyvatele starých Záběhlic jako by Zahradní Město bylo stále spíše novou čtvrtí, která do běhu jejich života příliš nezasahuje.

Podstatné je však jistě to, že ačkoliv se rozdíly mezi oběma částmi Záběhlic dají pojmenovat a pro místní obyvatele jsou stále důležité, nijak neovlivňují současný každodenní život a nevyvolávají spory nebo separatistické tlaky.

Jedním z výrazných prvků vývoje a možným důvodem pro přetrvávající pocit vzájemné odlišnosti může být také rozdílný vývoj stavebního rozvoje, který danou oblast, a to především Zahradní Město, v průběhu 60. let výrazně zasáhl.

5.7 Výstavba

Hlavní vlna výstavby na Zahradním Městě přišla v druhé polovině 60. let, již předtím se ale budovalo, zvelebovalo, a to v obou částech Záběhlic.

Jednalo se především o brigádnické akce, kterých se často účastnily také děti. Ve vzpomínkách se ve více případech objevuje budova samoobsluhy v Záběhlické ulici, která byla v místě první novou stavbou, která vstoupila do koloritu tehdejších starých Záběhlic. „... *na tu samoobsluhu jsme jako parchanti ještě ze školy chodili prohazovat písek. No někdy za trest, protože... já nevím, jestli škola s národním výborem měla nějakou tuhletu, tak když jsme udělali nějaký malér, tak jsme museli jít na brigádu v sobotu. No ale to se chodilo ještě v sobotu do školy, že jo.*“¹⁹⁶ Brigádnicky se ale stavělo také na Zahradním Městě, začátkem 60. let se jednalo především o výstavbu silnic, které ještě v té době na mnoha místech chyběly.

Většina narátorů vzpomíná na brigády smířlivě, bez emocí. Pocit, že dělají něco užitečného, co později ulehčí či zpříjemní jejich život v oblasti, byl pro mnohé dostatečným důvodem pro práci navíc. „*Ale je fakt, že ty lidi to chtěli, tak si... nebylo jiný*

¹⁹⁵ Z rozhovoru s panem Lambertem.

¹⁹⁶ Z rozhovoru s panem Caltou.

to... no tak šel na brigádu a dělal to. Věděl, že tu bude bydlet, že to bude užívat, že jo.“¹⁹⁷
Nadšení do práce nechybělo především těm, kteří se stěhovali do nových bytů. Těch začalo postupně rychle přibývat.

Bytová výstavba, kterou v 50. letech předznamenala stavba několika bytových domů v oblasti kolem Malinové a Jabloňové ulice na Zahradním Městě, se naplno rozběhla koncem 60. let. Narůstající počet nových obyvatel začínal být problémem ve vztahu k občanské vybavenosti, proto se ruku v ruce s panelovými domy objevovaly také nové obchody a služby.

V roce 1967 bylo otevřeno nákupní středisko Cíl, jehož nabídka zboží a služeb byla pro místní obyvatele nevídaná. Dá se snad říci, že Cíl přinesl do oblasti závan velkoměsta. Ve vyprávěních se často objevují zmínky o určitém luxusu, který nové obchody nabízely: *„to pro nás bylo jako Záběhličky daleko, jo, ale tak jako si vyhodit z kopýtko, něco lepšího si dopřát, to jako jo.*“¹⁹⁸

Podobně důležitým bodem pak bylo o deset let později otevření nákupního střediska Květ v Jabloňové ulici. Možná proto, že Cíl byl první, vryl se do paměti místních mnohem více než Květ. Zatímco na Cíl vzpomínají i lidé ze starých Záběhlic, Květ se objevuje spíše ve vyprávěních obyvatel Zahradního Města. Nicméně zde znamenal Květ také velký posun kupředu: *„Byl to velkej pokrok k pohodlí lidí tady. A opravdu ze začátku a několik let, dost dlouho, ten Květ byl ... koupilo se tam všechno potřebný. Nebyla tu vysloveně konfekce třeba. Ale jinak tam byly všechny obchody, všechno možný zboží, všechny druhy obchodů, velká samoobsluha s potravinama, lahůdky, cukrárna. Prostě opravdu všechno. No a byl to i takovej hezkej obchod, bylo tam příjemný nakupovat.*“¹⁹⁹

Výstavba ovšem nepřinášela jen pozitiva. Prostředí samo o sobě bylo poznamenáno stavebním ruchem, přítomností těžké stavební techniky atd. Pro děti byla staveniště oblíbeným, i když nebezpečným místem pro hry, zároveň ale mizela místa, která by byla pro dětské hry vhodnější. *„My jako děti jsme to vnímali tak, že jsme každý den tam po tom staveništi lítali, pro nás to byl zážitek. ... No vnímali jsme to negativně, protože tam, co postavili ty paneláky, tam jsme měli svý hřiště. Tak nám je zastavěli.*“²⁰⁰

¹⁹⁷ Z rozhovoru s panem Rytířem.

¹⁹⁸ Z rozhovoru s paní Rýdlovou.

¹⁹⁹ Z rozhovoru s paní Kolářovou.

²⁰⁰ Z rozhovoru s panem Lambertem.

Postupně začaly mizet i další prvky dosavadního života, po otevření dvou zmiňovaných nákupních středisek docházelo k rušení malých tradičních obchůdků na Zahradním Městě, podobný trend samozřejmě zaznamenaly místní i ve starých Záběhlicích. Zatímco na Zahradním Městě byl díky novým obchodním domům zboží relativní dostatek, malé obchůdky začaly citelněji chybět v Záběhlicích, kde byla sice začátkem 60. let postavena malá samoobsluha, šíří služeb a obchodů, které oblast poskytovala ještě v 50. letech, však nabídnout nemohla.

Potřeba rozšiřovat občanskou vybavenost si žádala více a více prostoru, kterého se postupně přestalo dostávat. Pro mnohé místní tak začalo období nejistoty, často končící nedobrovolným stěhováním: „*No a jelikož teda Zahradní Město už mělo tolik lidí, že teda potřebovalo nejen ten hřbitov, ale taky polikliniku, tak se teda město Praha ... se rozhodlo, že tedy poliklinika bude stát u nás na zahrádce. Takže ty poslední nejnovější, nejlíp vybavený baráky, že se tedy zbourají. Šťěstí, že se toho nedožil můj dědeček, protože ten by to stejně nepřežil.*“²⁰¹

Vyvlastňování probíhalo na Zahradním Městě i ve starých Záběhlicích. Tam ovšem často za jiné výchozí situace. Na Zahradním Městě byl např. dům, který patřil dědečkovi paní Kolářové, spolu s dalšími domy v řadě vyvlastněn z důvodu nedostatečného místa pro budoucí polikliniku, které tak ustoupily kvalitní a ve své době moderně zařízené domy. Ve starých Záběhlicích byly některé domky u silnice také vyvlastňovány kvůli nadcházející panelové výstavbě, konečné rozhodnutí ale bylo, na rozdíl od případu na Zahradním Městě, na vlastnících těchto domků. Obyvatelé kolonie Chaloupky, která vzhledem k poloze v prudkém kopci nebyla pro výstavbu vhodná, dostali např. koncem 60. let možnost z těchto domků odejít: „*Jako mohli jsme to dát na demolici a dostali bysme byt. ... Ale ty místní jako starousedlíci, to nedal nikdo. Snad dva to dali tenkrát.*“²⁰² Zde je třeba poukázat na skutečnost, že zatímco na Zahradním Městě se bouraly domy moderní, v porovnání s tradiční zástavbou prostorné, v Záběhlicích docházelo k bourání domků spíše prostších, mnoho z nich se statusem nouzových staveb.

Ať již z jakéhokoliv důvodu, stěhování do panelových domů bylo velkou životní změnou. Pocity, s jakými se lidé stěhovali, se odvíjely především od jejich výchozí situace. Pro mnohé byl panelák ztělesněním luxusu, pro mnohé nevyhnutelnou realitou, se kterou bylo třeba se smířit. Panelák byl pro místní často velkou neznámou, jak dokládají

²⁰¹ Z rozhovoru s paní Kolářovou.

²⁰² Z rozhovoru s panem Caltou.

vzpomínky paní Kolářové: „A my už jsme pak věděli, že se budeme stěhovat do baráku vlastně téměř přes ulici ... takže jsme tak jako víceméně trochu sledovali tu stavbu, chvílema nám to bylo divný, když tam navezli ty různobarevný jádra z různobarevnýho umakartu. A teďka v každým tom okně vlastně bylo to jádro vidět, tak jsme si říkali - no jak je to možný, že v každým teda... ke každým týdle místnosti patří záchod a koupelna, jak to tam vlastně je. ... byli jsme se tam jednou podívat, tak jako ve vlastně rozestavěný stavbě ... tam po levý straně šlo nahoru schodiště, takový úzký tmavý schodiště, po obou stranách vlastně zdi. My jsme říkali - to není možný, tohle je takový nějaký zadní schodiště. No a teď jsme se snažili tam najít hlavní vchod. No ale tak jako byli jsme vyvedený nakonec z omylu. Tohle byl hlavní vchod.“²⁰³

Paneláky ovšem byly nevítanou neznámou i pro ty, kterých se stěhování přímo netýkalo. V rozhovorech se v souvislosti s panelovou výstavbou nejčastěji objevuje označení „králíkárna“, lidé uznávají, že potřeba bydlení byla velická a jiné řešení zkrátka k dispozici nebylo. Přestože většina lidí přijímala výstavbu v podstatě smířlivě, odvrácené stránky věci si byli všichni dobře vědomi: „... když ty věžáky postavili, tak jsem říkala, vždyť oni nám sem do těch Záběhlic čuměj, jako když někdo čumí někomu přes plot.“²⁰⁴

Získat panelový byt bylo přitom pro zájemce poměrně obtížné, v mnoha případech se na Zahradním Městě stavělo také v rámci bytových družstev. Pro budoucí nájemníky to znamenalo spoustu dřiny ve volném čase, paní Havířová, jejíž manžel tuto družstevnickou anabázi absolvoval na přelomu 70. a 80. let, vzpomíná: „Ale potom tadydle omítky a podlahy a to všechno dělali, přestože neměli v partě ani jednoho zedníka a měli dělat tadydle omítka na panely, jo? Takže zkoušeli to... začínali sklepem jako, jo? Protože to nikdo neuměl, že se tam naučí. Měli ... protože jim to padalo, byli od toho celý ...“²⁰⁵ Rozdělování bytů pak probíhalo na základě odpracovaných hodin, přízemní byty a byty pod střechou připadly těm s nejmenším počtem, ostatní si mohli vybírat. Stavba svépomocí trvala v případě domu, kde bydlí paní Havířová, asi 6 let.

Přestože obyvatelé domků často přiznávají, že život v panelovém domě má své výhody, není třeba topit, opravovat střechu atd., nikdo by neměnil.

Vztah k novým obyvatelům byl v podstatě neutrální, děti bez problémů zapadly mezi ostatní, o řevnivosti mezi „domkáři“ a lidmi z paneláků se také hovořit nedá.

²⁰³ Z rozhovoru s paní Kolářovou.

²⁰⁴ Z rozhovoru s paní Rýdlovou.

²⁰⁵ Z rozhovoru s paní Havířovou.

Důsledky, které panelová výstavba přinesla, se začaly naplno projevovat až později. „Ale pak začali stavět ty věžáky, a to tady opravdu přibýlo občanů teda, ... ale prostě už je to takový neosobní. Nepotkávali jsme ty správný, stejný lidi ve stejnou dobu.“²⁰⁶

Pocit určité izolovanosti a ztráty sounáležitosti, který se s nástupem panelové výstavby objevil, dle vyprávění pamětníků přetrvává a podle mnohých je nejvýraznějším rozdílem, který odlišuje dobu minulou od současnosti.

5.8 Současnost

Staré Záběhlice i Zahradní Město vyrostlo a až do dnešních dní výstavba stále probíhá. Objevují se nové supermarkety, na nečekaných místech rostou další a další bytové domy. Oblast doplácí na relativní blízkost centru Prahy, dobrou dopravní dostupnost. Údolí Botiče, rybník a možná také stereotypní představa „zahrad“ stále láká nové obyvatele do této oblasti. Realita však nebývá vždy tak idylická, jak se může zdát z letáček developerských společností, zvláště pro ty, kteří v této oblasti vyrostli.

Místní vnímají změny prostředí, které se udály a které souvisí především s výstavbou bytových domů. Pro děti ubylo tradičních míst na hraní, bruslení na Zahradním Městě je také minulostí, plány na rozvoj oblasti v 80. letech se již neuskutečnily: „On tady měl bejt i plaveckej stadión. Tady se říkalo, tam jak je ta Slunečnice ted'ko, ten barák postavenej.“²⁰⁷

Další vlna stavebního rozvoje, která přišla v 90. letech 20. století, zasáhla již tak poměrně hustě zastavěnou oblast, využívajíc každý volný prostor pro další domy. Pro místní, kteří se nakonec sžili s výstavbou v 70. letech, byl tento vývoj nečekaný, ale o to intenzivněji oblast zasáhl: „... nepěkej obrat to vzalo po revoluci, když prostě produktivita práce ve stavebnictví je neuvěřitelně rychlá a hlad po penězích těch developerů je taky šílenej, takže si myslím, že vopravdu po tý revoluci se to začalo takhle ... tady vopravdu zastavovat hlava nehlava.“²⁰⁸

Nové budovy se objevují někdy i přes protesty místních obyvatel, jako např. bytový dům Slunečnice v blízkosti nákupního střediska Květ: „Já jsem napsala na obecní úřad, jak to mohli dovolit prostě, dotaz teda, takhle blízko postavit tak vysokej barák, jo? A oni mně odepsali, že to je soukromej pozemek, že si tam ten člověk může dělat, co chce.“²⁰⁹

²⁰⁶ Z rozhovoru s panem Hruběšem.

²⁰⁷ Z rozhovoru s paní Kořínkovou.

²⁰⁸ Z rozhovoru s paní Rýdlovou.

²⁰⁹ Z rozhovoru s paní Kořínkovou.

Příkladem, na kterém lze ukázat hlad po bydlení na Zahradním Městě, je také bývalá budova Československé televize, která byla v 90. letech přeměněna na bytový dům. Budova nijak nevybočuje z okolní panelové zástavby, jediným rozdílem je nižší počet podlaží: „... protože tam byly nějaký technický závady, takže tam nesměly být byty. Nechápu, proč teda neodstranili závady, protože přece jenom stejně tam byli lidé v tom celý den. Tohle se ale říkalo, ... že proto nebyl tak vysoký, a proto tam nejsou byty. Dneska tam byty jsou a jsou tam docela v pohodě a nic se neděje, jo?“²¹⁰ Tento a další podobné případy jen utužují v lidech pocit bezmoci čelit další výstavbě, která se v okolí dále plánuje.

Nárůst obyvatel s sebou ale přináší další problémy. Zatímco v 70. letech byla palčivým problémem kapacita obchodů, kterou řešila především dvě již zmiňovaná nákupní střediska, v současné době místní pociťují jako jeden z nedostatků fungování místní pošty, palčivým problémem, který zmiňují mnozí, je pak doprava.

Staré Záběhllice, stejně jako střed Zahradního Města, nebyly stavěny s ohledem na současný automobilový provoz. Na mnoha místech se tedy v průběhu dne objevují dopravní zácpy, provozem ale trpí i samotné budovy: „A tam každé kanál, co jede ten autobus, tak to tady drnčí prostě.“²¹¹

Ruch a fluktuace místních obyvatel také nepřispívají k budování mezilidských vztahů. Místní vzpomínají na určitou sousedskou pospolitost, která se udržovala i mezi přestěhovavšími se do panelových domů. Prostředí, kde každý každého znal, pocit sounáležitosti a důvěry jsou dávnou minulostí. Nově příchozí, již bez vazeb na okolí, které si místní tvořili po generace, nemají potřebu a vlastně ani možnost na toto navázat. Pro mnohé místní se tak noví obyvatelé stávají anonymní masou: „... když to tak vezmu globálně, tak je tady velká fluktuace lidí na Zahradním Městě. Starý vymírají ... v těch králíkárnách neznám ty lidi, poněvadž to jsou pro mě cizí lidi.“²¹²

Upadající mezilidské vztahy a nedostatek možností pro vyžití s sebou přinášejí také problémy s vandalismem a kriminalitou. Především obyvatelé v domcích trápí sprejeři, obecným problémem je ale také rozbíjení laviček atd. Je zajímavé, že zatímco v minulosti to byly staré Záběhllice, které v očích obyvatel Zahradního Města představovaly určité, i když často zřejmě neopodstatněné riziko, dnes je takto problematickým místem ubytovna

²¹⁰ Z rozhovoru s paní Kořínkovou.

²¹¹ Z rozhovoru s panem Hrubešem.

²¹² Z rozhovoru s panem Bláhou.

sousedící s bývalým nákupním střediskem Cíl. Ta je, jak ukazují jednotlivé rozhovory, mnoha místními obyvateli považována za zdroj problémů s kriminalitou: „Cíl, ano, Bronx. Jelikož jsou tam různé státní příslušníci, Ukrajinci, Bulhaři, Rumuni a spíš takovýhle ty ne až čistotný a slušný, jo? Takže tam... a věčně se to tam pere, na nože to tam je. A je tam prostě takový... to okolí přímo tohodle toho bych se bál prostě nějakým způsobem tam vegetovat. Večer tam jít je taky docela nebezpečný, poněvadž tam vzniká až kolikrát problémy, jo?“²¹³

Zatímco staré Záběhlce měly svoji pověst postavenou spíše na legendách, zde k rizikovým situacím opravdu dochází. Ve vzpomínkách místních obyvatel se objevuje jednak již zmiňovaná bitka na nože²¹⁴, ale také napadení důchodkyň či vylupování garáží.

Neměnila a nemění se však jen sídliště, vliv výstavby je znát také na životním prostředí. Zatímco ve starších vzpomínkách se objevují zmínky o venkovu a přírodě, dnes si lidé uvědomují, že právě tyto atributy Záběhlce rychle mizí: „Tak postavili tři řady baráků přímo až k tomu Botiči. Furt se oháněli meandrama u Botiče, že by to mělo zůstat zachované. Tak jo, zachovali tam asi 10 metrů u toho Botiče.“²¹⁵

Změny, které se udály kolem Hamerského rybníka a v údolí Botiče, souvisí především s výstavbou sportovního areálu Hamr. Ten je místními vnímán vcelku pozitivně, přilehlá restaurace na břehu rybníka je jedno z málo míst, kam se dá vyrazit např. s dětmi, bruslení jako takové ale na rybníku není zdaleka tak masové, jako bývalo.

Poměrně pozitivně vnímají místní obyvatelé také nově zbudovaný park na Zahradním Městě: „... to se jim opravdu povedlo. To jako nebejvalo, že by tam lidi v sobotu, v neděli si tam mohli jít sednout nebo to. A teď tam fakt celý rodiny si tam normálně dají deky a dělají si tam pikniky, fakt je to pěkný.“²¹⁶

Další pozitivní změny ale místní obyvatelé hledají těžko. Pokud, tak většinou vycházejí z konkrétních potřeb jednotlivců, někdo je rád za kino, někomu vyhovuje rychlé spojení na metro, obecně však místní spíše vzpomínají na dobu minulou. „Dneska se ta Praha rozlejšá, takže ta periferie, co bejvala tady, tak ta už je dneska zase o kus dál. Nevím, třeba jim ty pampelišky ještě tam o kus dál rostou. Ale ať se moc netěší, oni tam za pár desítek let už taky nebudou.“²¹⁷

²¹³ Z rozhovoru s panem Bláhou.

²¹⁴ V Praze 10 ležel v kaluži krve pobodaný muž. Útočník se chtěl zabít. *Wwww.idnes.cz* [online]. 2012 [cit. 2013-10-13]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/v-praze-10-lezel-v-kaluži-krve-pobodany-muz-utocnik-se-chtel-zabit-pxq-/krimi.aspx?c=A120108_105909_praha-zpravy_mav

²¹⁵ Z rozhovoru s paní Kořínkovou.

²¹⁶ Z rozhovoru s paní Kostohryzovou.

²¹⁷ Z rozhovoru s paní Kolářovou.

6 Závěr

Více než rok práce je téměř u konce. Když jsem v létě 2012 začala nahrávat první rozhovory, netušila jsem, kam až mě práce dovede, co nového se dozvím o místech, kde jsem prožila většinu života, kolik zajímavých lidí potkám. Mým záměrem bylo poskládat mozaiku vzpomínek, zkušeností a názorů obyvatel Záběhlic a zachytit proměny, kterými tato oblast za posledních padesát let prošla. Vzpomínání to bylo někdy veselé, někdy spíše nostalgické, vždy ale příjemné a pro mě i osobně velmi přínosné.

Proměny? Těch je celá řada. V diplomové práci jsem se snažila popsat hlavní okruhy, které formovaly život lidí v této oblasti a vztáhnout jejich zkušenost a prožitek k současnosti.

Pro většinu pamětníků bylo stěžejním vyprávění z dětství, vzpomínky na dětské hry, na společenský život, to byla část, ve které jsme se častokrát výrazně zdrželi. Popis atmosféry poválečných let, kdy v Záběhlicích panovala sousedská soudržnost, zní možná někdy až jako nereálná idyla, přesto zcela pochopitelná. Je naší přirozeností vzpomínat spíše na to hezké a pozitivní, možná také právě proto je čas, který pamětníci v rozhovorech věnovali dětství a čas popisující současnost v určitém nepoměru.

Cesta od dětství po současnost je pro většinu pamětníků lemovaná zážitky spojenými se sídlištní výstavbou, která výrazně narušila zdejší prostředí, zmínky o místech, která byla a již nejsou, se linou téměř všemi rozhovory jako červená nit. Většinou první smířlivé pochopení situace, nedostatek bytů, nedostatek prostoru, je v druhých rozhovorech často vystřídáno povzdechem a někdy až rozhořčením nad současným stavem, kdy jak se zdá, výstavba v Záběhlicích ještě není zdaleka u konce.

Část práce jsem věnovala také zmapování vztahu obyvatel dvou částí Záběhlic, tedy tzv. starých Záběhlic v údolí Botiče a Zahradního Města. Přirozené rozdíly dané historickým vývojem jsou evidentní, řevnivost vzbuzovaly ale především u dětí, které tak nejspíše zhmotňovaly stereotypní vnímání svých rodičů. Dnes, i když jsou zvláště obyvatelé Zahradního Města schopní rozdíly zřetelně formulovat, ale mezilidské vztahy nijak neovlivňují a zdá se, že s dalšími generacemi již zcela vymizí.

Problémů, které místní obyvatele trápí, je více, a bohužel tak nějak k dnešní době patří, ať již vandalismus nebo dopravní ruch. Přesto, že většina lidí přiznává, že atmosféra periferie je dávno pryč, stále je ve vyprávěních cítit lokální patriotismus. Vždyť i to, že místní spoustu věcí kritizují, je jen obrazem toho, jak moc jim na Záběhlicích záleží.

7 Použitá literatura a internetové zdroje

Adresář zahradního města v Záběhlicích a seznam majitelů rodinných domků v Trnkově, Na Vinici a Na Bohdalci. Praha: Čihák a Zedlo, 1935.

BRONCOVÁ, Dagmar et al. *Praha 10 křížem krážem.* Vyd. 1. Praha: Milpo media, 2006. ISBN 80-870-4004-X.

HOWARD, Ebenezer. *Garden Cities of To-morrow: Being the second edition of "To-morrow: A pieceful path to real reform".* London: Swan Sonnenschein & Co., Ltd., 1902. ISBN 13960/t9k36191s.

KOCOUREK, Jaroslav. *Český atlas: Praha.* 1. vyd. Praha: Freytag, 2006. ISBN 978-807-3162-092.

KOLÁŘOVÁ, Dana. *Paměť individuální a kolektivní a jejich role ve výzkumu nedávných dějin.* Praha, 2012. Seminární práce. Fakulta humanitních studií UK v Praze.

LEDVINKA, Václav a Jiří PEŠEK. *Praha.* Praha: Lidové noviny, 2000, 819 s., [32] s. obr. příl. Dějiny českých měst. ISBN 80-710-6320-7.

Minulost a současnost Prahy 10: k 35. výročí osvobození Československa Sovětskou armádou. Praha: OV KSČ, [198-].

PELZBAUEROVÁ, Věra. *Dějiny částí Prahy jako dějiny farních obvodů.* Vydání první. Praha: Volvox Globator, 2008. ISBN 978-80-7207-676-5.

PEŠEK, Jiří. *Od aglomerace k velkoměstu: Praha a středoevropské metropole, 1850-1920.* Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 1999, 319 p. ISBN 80 861-9709-3.

PLHÁKOVÁ, Alena. *Učebnice obecné psychologie.* Vyd. 1. Praha: Academia, 2004, 472 s. ISBN 978-802-0014-993.

POHL, Josef. *Byty včera, dnes a zítra: Publikace o přehledu činnosti Výstavby hl. m. Prahy-výstavby sídlišť za dobu 20 let trvání této organizace.* Praha: Orbis, 1976.

RITCHIE, Donald A. *Doing oral history: a practical guide.* 2nd ed. New York: Oxford University Press, 2003, 318 s. ISBN 01-951-5434-7.

THOMPSON, Paul. *The Voices of the Past.* Third edition. New York: Oxford University Press, 2009. ISBN 9780-198-93178.

VANĚK, Miroslav. *Around the globe: rethinking oral history with its protagonists.* 1st ed. in English. Prague: Karolinum, 2013, 172 s. ISBN 978-80-246-2226-2.

VANĚK, Miroslav. *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin.* Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004, 175 s. Hlasy minulosti, sv. 1. ISBN 80-728-5045-8.

VANĚK, Miroslav a Pavel MÜCKE. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 1. vyd. Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze, 2011, 293 s. ISBN 978-807-2851-454.

VÝRUT, Karel. *Kapitoly z pražské historie*. První vydání. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2001. ISBN 808-65-59-017.

Zahradní město: Příručka pro každého obyvatele Zahradního města. Praha: Středisko Junák v Zahradním městě, 1946.

Zpravodaj ONV Prahy 10. Praha: ONV Praha 10, 1976.

Internetové a elektronické zdroje

Archiv hlavního města Prahy: Archivy obcí připojených k Praze v letech 1883–1920. *Archiv hlavního města Prahy* [online]. 1999 [cit. 2013-07-12]. Dostupné z: http://www.ahmp.cz/index.html?mid=20&wstyle=0&page=page/docs/prehled-fondu_archivy-obci.html

Historie vnitřního uspořádání hlavního města Prahy. In: *Www.czso.cz* [online]. 2013 [cit. 2013-06-22]. Dostupné z: http://www.czso.cz/xa/redakce.nsf/i/historie_vnitriho_usporadani_hlavniho_mesta_prahy

LEHMANN, Marek. Zahradní města: Téměř zapomenutá utopie nebo vize pro budoucnost?. In: *Www.archinet.cz* [online]. 2002 [cit. 2013-06-29]. Dostupné z: <http://www.archinet.cz/index.php?mode=article&art=10641&sec=10019>

MRÁZIK, Peter. *Problematika nájemního bydlení v České republice*. Brno, 2007. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/81602/pravf_m. Diplomová práce. Katedra právní teorie, PF MUNI

Obyvatelstvo a rozloha katastrálních území Prahy 2001-2012. In: *Http://www.czso.cz* [online]. 2013 [cit. 2013-06-11]. Dostupné z: http://www.czso.cz/xa/redakce.nsf/i/mesta_a_obce

RAIS, Karel Václav a Antonín TUREK. *Politický a školní okres vinohradský a paměti i rozvoj národních jeho škol: Soudní okresy: král.-vinohradský, žižkovský a jílovský*. Praha: vl.n., 1898. Dostupné z: <http://kramerius.mlp.cz/kramerius/handle/ABG001/90545>

Seznámení s městskou částí Praha 10. In: *Www.praha10.cz* [online]. 2013 [cit. 2013-06-22]. Dostupné z: <http://www.praha10.cz/mestska-cast/o-praze-10/seznameni-s-mestskou-casti.aspx>

ŠKRÁBAL, František. *Almanach okresu Praha 13*. Praha: Časovis Praha XIII, 1934. Dostupné z: <http://kramerius.mlp.cz/kramerius/MShowMCP.do?id=4410&author=>

ŠUBRT, Jiří a Štěpánka PFEIFEROVÁ. Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání. *Historická sociologie: Časopis pro historické sociální vědy*. 2010, 2., č. 1, s. 9-29. Dostupné z: http://www.historickasociologie.cz/_docs/01_2010/kolektivni_pamet.pdf

V Praze 10 ležel v kaluži krve pobodaný muž. Útočník se chtěl zabít. *Www.idnes.cz* [online]. 2012 [cit. 2013-10-13]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/v-praze-10-lezel-v-kaluzi-krve-pobodany-muz-utocnik-se-chtel-zabit-pxq-/krimi.aspx?c=A120108_105909_praha-zpravy_mav

www.googlemaps.cz

8 Přílohy

8.1 Text oslovovacího dopisu

Vážená paní, vážený pane,

jsem studentka orální historie a soudobých dějin na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy. V rámci přípravy mé diplomové práce, která se jmenuje „Proměny Zahradního Města – Záběhlic očima starousedlíků“, bych Vás ráda požádala o pomoc.

Orální historie je metodou jak poznávat naši nedávnou minulost z vyprávění, sdělení a příběhů lidí, kterých se dané téma, v tomto případě život na Zahradním Městě či v Záběhlicích, nějakým způsobem dotýká.

Cílem mé práce je zmapovat historii a vývoj Zahradního Města a Záběhlic a proměny této lokality v 60. - 80. letech 20. století, kdy se začala objevovat panelová sídliště atd. Zajímá mě, jak si lidé na život v této oblasti vzpomínají z dob dětství či mládí, a samozřejmě také to, jak se na Zahradním Městě či v Záběhlicích žije dnes.

Obracím se na Vás s prosbou, zda byste byl/a ochoten/ochotná stát se jedním z mých vypravěčů. Ráda bych se s Vámi sešla ve Vámi zvoleném čase a na Vámi zvoleném místě, poskytla bych Vám písemnou smlouvu, která zaručuje, že Vaše vyprávění bude využito pouze k vědeckým účelům, zůstane uloženo v archivu a vědcům bude zpřístupněno pouze v tom rozsahu, který si sám/sama stanovíte. Rozhovor by se zaměřil na Vaše prožitky, vzpomínky a zkušenosti s životem na Zahradním Městě či v Záběhlicích.

Po provedení rozhovoru bude samozřejmě možné při druhém setkání dílčí informace upravit či upřesnit.

Věřím, že takový rozhovor by byl zajímavý a přínosný i pro Vás a že budete s rozhovorem souhlasit. V nejbližších dnech bych si Vás dovolila kontaktovat, zodpovím Vaše případné otázky a budete-li souhlasit, domluvíme se na místě a termínu rozhovoru.

S pozdravem,

Dana Kolářová

(adresa, telefon)

8.2 Text smlouvy o poskytnutí rozhovoru

Udělení souhlasu ke zpracování a zpřístupnění osobních a citlivých údajů

Podle zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů, ve znění pozdějších předpisů, uděluji studentce Fakulty humanitních studií UK Daně Kolářové svůj souhlas se zpracováním svých osobních a citlivých údajů, zaznamenaných během rozhovorů, které jsem poskytl/a v rámci výzkumného projektu „Proměny Zahradního Města – Záběhlíci očima starousedlíků“.

Pro účely analýzy v rámci uvedeného projektu a pro účely na něj navazující výzkumné činnosti jmenované řešitelky projektu smí být tento rozhovor zpracováván:*

- spolu s mým jménem a kontaktem na moji osobu
- jen v anonymizované podobě bez souvislosti s mým jménem a kontaktem na moji osobu

V případě, že úryvky z tohoto rozhovoru budou součástí publikací nebo veřejných prezentací výsledků výzkumu:*

- souhlasím s tím, aby byly uváděny v souvislosti s mým jménem
- souhlasím s tím, aby byly uváděny v souvislosti s mým jménem, ale chci takový text předem autorizovat
- smí být uvedeny jen v anonymizované podobě bez mého jména a souvislosti s mojí osobou

Souhlasím rovněž, aby rozhovory byly uloženy ve Sbírce rozhovorů Centra orální historie Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR a ve formě obrazového a zvukového záznamu nebo přepisu zpřístupněny pro vědecké a vzdělávací účely. Tyto rozhovory:*

- smí být archivovány a tím zprostředkovány pro účely jiných výzkumů a dalších badatelů v plném rozsahu, včetně kontaktu na moji osobu tak, aby mě další výzkumníci mohli v případě potřeby znovu oslovit, úryvky uvedené v publikovaných výstupech takových výzkumů budou anonymizovány
- smí být archivovány a tím zprostředkovány pro účely jiných výzkumů a dalších badatelů, ale pouze v anonymizované podobě, bez spojení s mým jménem a s mojí osobou

***vyberte jednu z uvedených možností**

Jméno: _____

Kontakt: _____

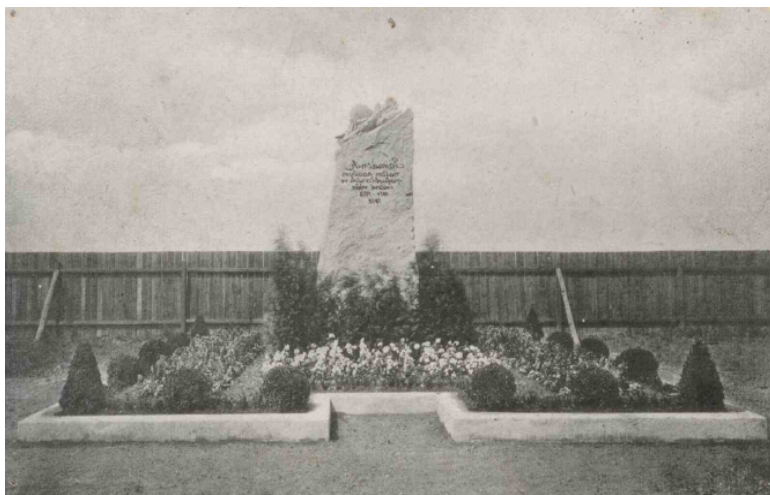
Datum: _____

Podpis: _____

8.3 CD s audiozáznamem rozhovorů ve formátu mp3

CD je vlepeno na zadní předsádce.

9 Obrazová příloha

Obr. 1 Pomník obětem 1. sv. války na Zahradním Městě – rok 1922 (z archivu pana Salátka)

Obr. 2 Cca 20. léta 20. století - Hospoda Na Růžku, později U Salátků v Záběhlících (z archivu pana Salátka)

Obr. 3 Hospoda zde funguje stále, dnes pod názvem „U Barbary“ (foto Dana Kolářová)

Obr. 4 Pohřeb v Záběhlicích, druhá polovina 40. let 20. století - v pozadí hospoda U Kýrů (z archivu paní Kubecové)

Obr. 5 Záběhlická ulice dnes, hospodu U Kýrů vystřídal Hotel Zámeček (zdroj: google maps)

Obr. 6 Pohřeb v Záběhlicích, druhá polovina 40. let 20. století (z archivu paní Kubecové)

*Obr. 7 Kluziště na kurtech na
Zahradním Městě, 50. léta 20.
století (z archivu paní
Kolářové)*

*Obr. 8 Kluziště na kurtech na
Zahradním Městě, 50. léta 20. století
(z archivu paní Havířové)*

*Obr. 9 Zahradní Město v 50. letech
20. století (z archivu paní Havířové)*

Obr. 10 Zahradní Město na začátku 50. let 20. století (z archivu paní Havířové)

Obr. 11 Zahradní Město na začátku 50. let 20. století (z archivu paní Kolářové)

Obr. 12 Základní škola na Zahradním Městě v 50. letech 20. století (z archivu paní Havířové)

Obr. 13 Základní škola na Zahradním Městě v 50. letech 20. století (z archivu paní Kořínkové)

Obr. 14 Zahradní Město v 50. letech 20. století (z archivu paní Kolářové)

Obr. 15 Povodně ve starých Záběhlicích – 1957 (z archivu pana Salátka)

Obr. 16 Povodně ve starých Záběhlicích – 1957 (z archivu pana Salátka)

Obr. 17 Zahradní Město na začátku 60. let 20. století (z archivu paní Havířové)

Obr. 18 Zahradní Město na začátku 60. let 20. století (z archivu paní Kolářové)

Obr. 19 Ze stejného pohledu dnes (zdroj: google maps)

Obr. 20 Zahradní Město v 60. letech 20. století – řada činžovních domů v Jabloňové ulici, které později ustoupily výstavbě polikliniky (z archivu paní Kolářové)

Obr. 21 Pohled na Jabloňovou ulici dnes (zdroj: google maps)

*Obr. 22 Dnešní pohled na „Chaloupky“ ze Záběhlické ulice
(foto Dana Kolářová)*

*Obr. 23 Dnešní pohled na Zahradní Město od Hamerského
rybníka (foto Dana Kolářová)*

*Obr. 24 Křižovatka ulic Záběhlická a V Korytech (foto Dana
Kolářová)*